

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra pomocných věd historických a archivního studia

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Eliška Vávrová

Českobudějovické hostince a jejich provozovatelé v 16. – 19. století

Public Houses and their Publicans from 16th to 19th Century

Poděkování

Především bych na tomto místě ráda poděkovala vedoucí práce Doc. PhDr. Ivaně Ebelové, CSc. za podnětné připomínky a cenné doplňující informace, jež mi při sepisování bakalářské práce poskytovala, stejně jako za čas věnovaný konzultacím a opravám práce.

Za pomoc při prvotním zorientování se ve fondech českobudějovických cechů patří můj dík pracovníkům SOkA České Budějovice, zejména pak PhDr. Danielu Kováři; za připomínky z oblasti stavebního provedení historických budov vděčím pak PhDr. Martinu Ebelovi, Ph.D.

V neposlední řadě patří dík mým blízkým za téměř nedocenitelnou oporu i podporu poskytovanou po celou dobu sepisování této bakalářské práce.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci včetně přiložených obrazových materiálů zpracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. července 2014

.....

Eliška Vávrová

Abstrakt:

Předložená práce se zabývá provozováním pohostinských zařízení všech typů v Českých Budějovicích, a to od 16. do 19. století. Kromě sestavení typologie jednotlivých podniků a jejich přiblížení na příkladech konkrétních budějovických hospod se práce zaměřuje i na zvláštní postavení hostinských cechů mezi cechy ostatních řemesel, což je demonstrováno na základě několika cechovních instrukcí z různých časových období. Jádrem práce bylo sestavení přehledu původních právovárečných domů, v nichž mohly být provozovány šenky, a následné představení významných budějovických hostinců, hospod a vináren provozovaných v historickém centru Českých Budějovic. Jmenování jsou zde i majitelé domů a provozovatelé hostinců a v práci nejsou opomenuta ani domovní znamení, jakožto typický průvodní znak hostinských podniků.

Klíčová slova: hostinec, hostinský, cech, pivo, pivovar, domovní znamení, České Budějovice

Abstract:

This thesis focuses on all kinds of public house services in České Budějovice from the 16th to the 17th century. It describes the special status of publican guilds using guild instructions from different epoques and presents particular České Budějovice pubs and also a typology of these. The core topic of the thesis is the list of original brewing rights holding houses in which pubs were found and the introduction of important historical pubs, inns, or wine bars in the centre of České Budějovice. These introductions are accompanied by the names of the owners or the house signs as these were a typical symbol of pub establishments.

Key Words: Public House, Publican, Guild, Beer, Brewery, House Sign, České Budějovice

Obsah

Seznam použitých zkratk:	7
1 Úvod	8
2 Shrnutí dosavadního bádání	10
2.1 Prameny	10
2.2 Literatura	11
3 Vývoj cechovního zřízení	16
4 Působnost a význam cechů	23
4.1 Cechovní orgány	25
4.2 Dělení cechů	27
5 Cechy šenkýřů (hostinských)	29
5.1 Sladovníci a nákladníci	29
5.2 Šenkýři, hostinští	31
5.3 Instrukce správcům nad šenkýři a šenkýřské cechovní artikule	31
5.3.1 Malá Strana a Nové Město pražské	31
5.3.2 Výsady Marie Terezie výčepníkům Starého Města pražského	37
6 Pohostinská zařízení a jejich vývoj od středověku do počátku 20. století	40
6.1 Hospody středověku a raného novověku	40
6.1.1 Středověké šenky	40
6.1.2 Zájezdni hostince	42
6.1.3 Cechovní (výsadní) hospody	42
6.1.4 Veřejné domy	43
6.2 Hospody v 18. a 19. století	44
6.2.1 Nálevny, výčepy a „noční čajovny“	44
6.2.2 Středostavovské a měšťanské hostince	44
6.2.3 Formanské a ubytovací hostince, plavecké hospody	46
6.2.4 Výletní a promenádní restauranty	47
6.2.5 Národní domy a zábavní podniky	47
7 Historie vaření piva v Českých Budějovicích	48
8 Provozování pohostinství na příkladu města Českých Budějovic	52
8.1 Právovárečné domy a šenky	53
8.2 Hostince na rynku	56
8.3 Pohostinství a ubytování v Českých Budějovicích v 18. a 19. století	58
8.3.1 Hospody, pivnice, vinárny, kavárny	58
8.3.2 Zájezdni a formanské hostince 19. století	62
8.4 Shrnutí	65

9	Závěr	67
	Seznam použitých pramenů a literatury:	70
	Nevydané prameny.....	70
	Slovníky a encyklopedie	70
	Literatura	70
	Seznam příloh	75
	Příloha 1	76
	Příloha 2	77
	Příloha 3	78
	Příloha 4	79
	Příloha 5	80
	Příloha 6	81
	Příloha 7	82
	Příloha 8	83
	Příloha 9	84
	Příloha 10	85
	Příloha 11	86

Seznam použitých zkratek:

AHMP   Archiv hlavního města Prahy

čp.   číslo popisné

fol.   folio

inv. č.   inventární číslo

kart.   karton

KNM   Knihovna Národního muzea

sign.   signatura

SOkA ČB   Státní okresní archiv České Budějovice

1 Úvod

O tradici vaření piva v českých zemích a jeho konzumaci již bylo popsáno nespočet stran. Průzkumy podložené čísly a grafy dokládají význam piva jakožto důležitého vývozního artiklu i jako produktu oblíbeného domácími spotřebiteli, poukazují však i na množství negativních vlivů s hospodami a konzumací alkoholu spojenými.

A v minulosti tomu nebylo jinak. Tak jako byly hospody místem dojednávání nejrozličnějších smluv či konečného stvrzování prodeje a koupí, stávaly se stejně tak útočištěm široké škály „nekalých živlů“, v lepším případě reprezentované jen drobnými zlodějky a šejdíři. Stejně jako v hospodách řešily důležité otázky svého fungování řemeslné organizace či náboženská bratrstva, mohly zde nejrozličnější spiklenecké spolky spřádat své tajné prodvratné plány.

V zásadě však mají hostince odjakživa a po celou dobu jednu důležitou funkci – byly místem setkávání sousedů, spolupracovníků, příbuzných, známých a přátel, tak jak je tomu i v současnosti. Stejně jako dnes zajdou po dlouhém pracovním dni kolegové „na jedno“, scházeli se i v uplynulých staletích řemeslníci po práci v oblíbeném šenku. Jako jsme dnes zvyklí ve společnosti přátel a známých sledovat v restauracích či barech projekce důležitých sportovních utkání, setkávali se měšťané v hostincích za účelem tanečních zábav, různých představení nebo prostě jen pro vzájemnou výměnu čestných novinek ze života města nebo událostí, jež přesahovaly jeho hranice. A nakonec, i významní čeští vlastenci 19. století spojovaní s bojem za národní sebeuvědomění a samostatný československý stát, dělali zpočátku „politiku v hospodě u piva“, jak je to mnoha Čechům (ač s výrazně menšími úspěchy) blízké dodnes.

České Budějovice mají pro svou mnohasetletou várečnou tradici a oblíbenost zdejšího piva v oblasti poskytování pohostinství významné postavení, a pro mě, jakožto budějovickou rodačku, navíc s několika lety vlastní zkušenosti se službou v pohostinství, bylo nesmírně zajímavým zážitkem vydat se po stopách zdejších známých i méně známých, zaniklých i dosud existujících hospod, nacházet zřejmé i zcela nepatrné odkazy na jejich majitele (např. přítomnost některých domovních znamení, která jsou dnes často vnímána již jen jako součást domovní výzdoby bez vlastního příběhu) a celkově se blíže seznámit se samotnou historií proslulého budějovického piva.

Vzhledem k omezenému rozsahu práce a naopak celkem obsáhlému archivnímu materiálu, k jehož důkladnému prostudování by bylo zapotřebí výrazně více času, než jaký je možno běžné bakalářské práci věnovat, omezil se můj zájem pouze na historické centrum

města, tedy jeho část původně obehnanou hradbami. Pro starší období, které jsem zprvu chtěla postihnout především, je to však oblast naprosto postačující, neboť jak známo, v souvislosti s uplatňováním mílového práva byly hospody i pivovary soustředěny právě uvnitř městských hradeb; se zájezdními hostinci na předměstích se ve spojitosti s rozvojem formanské dopravy setkáváme obvykle až od 17. století.

V souvislosti s existencí samostatného cechu hostinských v Českých Budějovicích je značná část práce zaměřena právě na cechovní problematiku, sdružování šenkýřů a hostinských do vlastních organizací a specifika těchto spolků mezi ostatními cechy. Jelikož hostinští nebyli provozovateli běžného výrobního řemesla, nýbrž poskytovateli služeb, zajímalo mě, jaký význam mělo sdružování do cechů v jejich případě a jak se vnitřní organizace a správa cechu lišily v porovnání s jinými řemesly. Za tímto účelem bylo využito několika soupisů cechovních artikulí dochovaných pro pražská města; pro České Budějovice se totiž, alespoň ve fondu Cechu hostinských, jenž byl pro účely práce využíván, cechovní artikuly šenkýřů nedochovaly.

Ačkoliv má být práce primárně zaměřena až na finální fázi výroby piva, tedy jeho prodej a konzumaci v hostincích, v případě Českých Budějovic se nelze nezmínit o historii vaření zdejšího piva, které se již v 16. století mohlo pyšnit přízní samotného císaře Ferninanda I. a během 19. století se, navzdory národnostním sporům uvnitř města, jež měly značný vliv i na výrobu piva a jeho prodej, začalo vyvážet do nejrůznějších zemí světa.

Jedna z kapitol se pak zaměřuje na různé typy podniků, jež se zabývaly poskytováním pohostinství, a jejich proměnám od středověku až do 19. století. Na základě dostupné literatury podařila se mi sestavit určitá typologie pohostinských zařízení, podle níž se v poslední kapitole práce snažím o rozřazení místních podniků v souvislosti se službami, jež svým hostům nabízely. Jak posléze zjistíme, toto rozřazení nelze brát zcela důsledně, neboť podniky mohly své zaměření měnit buďto na základě prostého vývoje nebo jen v souvislosti s proměnou majitelů, jako součást některých měšťanských domů mohly zanikat a po letech být znovu obnovovány apod. Z práce lze také vysledovat, jaké oblibě se mezi obyvateli Českých Budějovic v porovnání s místním pivem těšilo často z Rakouska dovážené víno.

K zaznamenání těchto trendů i pro lepší představu o rozmístění hostinských objektů v rámci města slouží několik přehledných mapek, jež jsou součástí přílohy práce. Společně s nimi pak práci pomyslně uzavírá několik fotografií dochovaných domovních znamení, jež dodnes dokládají někdejší přítomnost hospody nebo zájezdního hostince.

2 Shrnutí dosavadního bádání

2.1 Prameny

Výchozím bodem při výběru a později i zpracovávání tématu mé bakalářské práce mi byly fondy uložené v SOkA České Budějovice. Dosud nezpracovaný fond cechu hostinských zahrnuje časové období zhruba od konce 16. století do poloviny století devatenáctého a je tvořen z velké části korespondencí a písemnostmi obsahujícími nejrozličnější rozhodnutí městské rady ohledně provozování hostinců. Pro potřeby své práce jsem nejvíce využila písemnosti týkající se jednotlivců provozujících živnost – žádosti o provozování živnosti, o povolení hudby v hostincích, o užívání vývěsních štítů apod. a dále pak rozsáhlou složku přehledů a soupisů městských hostinců a hospod, obsahující cenné informace o druzích šenkovaného nápoje a platbách za tyto nápoje odváděných, o poplatcích za provozování hudby v podniku a několikery podrobně zpracované seznamy měšťanů, kteří ve městě a na jeho předměstích svůj podnik provozovali.

Významný pramenem v oblasti cechů představují též městské knihy, které by mohly být nápomocny i při dohledávání bližších informací ohledně směn domů nebo osob, jež dům, v našem případě hostinský podnik, vlastnily. Vzhledem k rozsahu tohoto archivního materiálu v SOkA České Budějovice bylo v případě bakalářské práce od jejich podrobného studia upuštěno; jako důležitý zdroj se však nabízejí v případě dalšího rozpracovávání tohoto tématu.

Kde nevystačíme s prameny regionální povahy, je zapotřebí nahlédnout do fondů obdobných, postihujících jinou (třeba i hierarchicky výše postavenou) oblast. Pražské cechy v tomto případě nabývají zvláštního významu již proto, že k nim, jakožto cechům hlavního města českého království, bývaly často směřovány prosby o využití jejich artikulí jako podkladů pro vznik artikulí cechů ostatních českých měst.¹ V Archivu hlavního města Prahy nacházíme fond pražského cechu šenkýřů a výčepníků, který krom dalšího rozsáhlého materiálu obsahuje i knihu artikulů, řádů a instrukcí pro pořádek šenkýřů a pro hospodáře hostinských domů Nového Města pražského,² přičemž nejstarší v knize obsažené artikule jsou datovány rokem 1637. Artikule pivních šenkýřů na Starém Městě jsou potvrzeny přímo majestátem císařovny Marie Terezie³ z roku 1748.

---

¹ V Českých Budějovicích je taková praxe doložena např. u cechu malířů v roce 1499; Theodor Antl: Příspěvek k vývoji cechovníctví v jižních Čechách, Památky archeologické a místopisné 17, 1897, s. 601.

² Sign. Šenkýři 23, inv. č. 1.

³ Sign. Šenkýři 1, inv. č. 2.

V rukopisu, který je pod signaturou XXIII.C.15 zpřístupněn pomocí mikrofilmu v Národní knihovně, nalezneme rozsáhlý soupis pražských cechovních artikulí, pod pořadovými čísly 45. a 47. pak přímo artikuly malostranských pivních (Bierschänker) a vinných (Weinschänker) šenkýřů.

Z pramenů ústřední povahy byly v případě mé bakalářské práce využívány zejména fondy Cirkuláře, vyhlášky I. (1549 – 1849), Česká dvorská kancelář (1273 - 1791), ze jejíhož fondu nás zajímají zejména cechovní privilegia, a Sbírka patentů pro Čechy, Moravu a Rakousko. Údaje o počtech řemeslníků v jednotlivých regionech a městech mohou také poskytnout prameny evidenční – Berní rula,⁴ Tereziánský katastr⁵ nebo soupisy poddaných podle víry⁶ se zaměřením na Bechyňský kraj. Z důvodu chybějících údajů v případě města Českých Budějovic je však jejich využitelnost minimální.

2.2 Literatura

Prvním zdrojem, který spolehlivě poskytne vedle stručných základních informací k požadovanému tématu i více či méně rozsáhlý odkaz na příslušnou literaturu, a tedy i vhodným výchozím bodem při bádání o historii Českých Budějovic, je podrobná Encyklopedie Českých Budějovic,⁷ přehledně shrnující dosavadní poznatky o městě od pravěku do počátku 21. století.

Jak trefně ve své práci *Město pod Černou věží*⁸ poznamenal autor Jiří Chvojka: „...cenných analytických studií (k historii Českých Budějovic) existuje celá řada. Většina z nich je však roztroušena po stránkách odborných časopisů.“⁹ Tento nedostatek se sbíráním zmiňovaných jednotlivostí (zejména z rozsáhlé řady *Jihočeského sborníku historického a časopisu Výběr*¹⁰) pokusil napravit v citované syntéze dějin města, postihující období nejstaršího osídlení lokality až po události 20. století. V knize odkazuje též na starší shrnující práce: rozsáhlou syntézu Karla Kratochwila¹¹ nebo práci Karla Adalberta Sedlmeyera;¹² německých autorů užívajících německý (často až protičeský) pohled na historii města.

⁴ ČADKOVÁ, Iva; ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (ed.): Berní rula. 4-5, Kraj Bechyňský I. Praha 2013, 520 s.

⁵ Tereziánský katastr český, Sv. 1 – 3, Praha 1964 – 1970.

⁶ KOKOŠKOVÁ, Zdeňka; SEDLÁČKOVÁ, Helena; ZAHRADNÍKOVÁ, Magda (ed.): Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bechyňsko. Praha 1997, 3 sv.

⁷ NOVOTNÝ, Miroslav (ed.): Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice 2006, 672 s.

⁸ CHVOJKA, Jiří: Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic. České Budějovice 1992, 288 s.

⁹ CHVOJKA, Jiří: Město pod Černou věží, s. 5.

¹⁰ Výběr: časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech.

¹¹ KRATOCHWIL, Karl (ed.): Heimatbuch der Bergund Kreisstadt Böhmisches-Budweis mit einer Sammlung von alten und neueren Sagen. Böhmisches-Budweis 1930, 568 s.

¹² SEDLMEYER, Karl Adalbert: Budweis. Budweiser und Stritschitzer Sprachinsel. Miesbach 1979, 581s.

Z pera budějovických historiků a patriotů vzešla též řada populárně naučných publikací a průvodců, jmenujme např. práce Daniela Kováře¹³ a Pavla Koblasy¹⁴ nebo publikaci Milana Bindera a Jana Schinka.¹⁵

Jednou ze stěžejních a nedocenitelných pomůcek, nejen pro práci mou, avšak pro badatele v oblasti dějin historie Českých Budějovic obecně, je *Topografie*¹⁶ Jaroslava Kubáka. Topografie, sepsaná na základě ucelené řady budějovických trhových knih z období 1540 – 1800, se zaměřuje jak na majitele jednotlivých domů historického centra Českých Budějovic, tak i na kolísání kupních cen jejich domů, rozdělování nebo slučování domovních parcel a jsou zde uváděna i některá domovní znamení. Ač je práce územně omezena právě na centrum původně obehnané městskými hradbami, je významným pomocníkem pro zájemce o historii města i co se týče hlediska národnostního, hospodářského nebo demografického. Mé bakalářské práci přispěla zejména pokud jde o zmapování rozložení hostinců v rámci historického centra a evidenci práвовárečných měšťanů nebo nákladníků, kteří ve svých domech provozovali šenk nebo pohostinskou činnost obecně.

Věnujme se nyní cechům jako takovým. Asi nejvýznamnějším počinem na poli cechovní problematiky je několik obsáhlých svazků historika Zikmunda Wintera,¹⁷ v nichž se autor věnuje podrobnému výkladu vzniku a vývoje cechů a jednotlivých živností od jejich počátků až do konce 19. století. Hostinští a šenkýři jsou v uvedených pracích zmiňováni spíše okrajově, proto pro mou bakalářskou práci našla větší uplatnění kniha téhož autora *Kulturní obraz českých měst*,¹⁸ respektive její druhý díl, v níž je celá jedna rozsáhlá kapitola věnována právě sdružením nákladníků, šenkýřů a výčepníků a provozování jejich živností. Okrajově se Winter zabývá cechy i v jedné z kapitol knihy *Zlatá doba měst českých*,¹⁹ zejména co se týče cechovní symboliky a insignií.

Winterovo bádání shrnul a z pohledu marxisticko-leninské historiografie přispěl ke studiu cechů historik Josef Janáček;²⁰ zabýval se ovšem taktéž otázkou zrušení cechů císařem

---

¹³ KOVÁŘ, Daniel: Budějovický poutník, aneb, Českými Budějovicemi ze všech stran. Praha 2006, 252 s.

¹⁴ KOVÁŘ, Daniel; KOBASA, Pavel: Ulicemi města Českých Budějovic: názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes. České Budějovice 2005, 309 s.

¹⁵ BINDER, Milan; SCHINKO, Jan: Českobudějovické náměstí, aneb, Samsonova kašna, Bludný kámen a 48 domů. České Budějovice 2007, 171 s.

¹⁶ KUBÁK, Jaroslav: Topografie města Českých Budějovic 1540-1800. České Budějovice 1973, 497 s.

¹⁷ WINTER, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století. Praha 1906, 976 s.; týž: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620). Praha 1909, 749 s.; týž: Český průmysl a obchod v XVI. věku. Praha 1913, 681 s.

¹⁸ Týž: Kulturní obraz českých měst: Život veřejný v XV. a XVI. věku. Díl druhý. Praha 1892, 902 s.

¹⁹ Týž: Zlatá doba měst českých. Praha 1991, 267 s.

²⁰ JANÁČEK, Josef: Řemeslná výroba v českých městech v 16. století. Praha 1961, 269 s.

Ferdinandem I.²¹ Problematiku zrušení cechů v roce 1547 dále zpracovala též Zdeňka Karlová.²²

Z badatelů, kteří se vývojem a významem cechů zabývali v obecné rovině, lze na tomto místě dále zmínit např. Bedřicha Mendla,²³ Václava Ševčíka²⁴ nebo Jana Diviše.²⁵

Regionálních příspěvků, tedy prací, které by se zabývaly cechovníctvím v jižních Čechách, nebo lépe, v Českých Budějovicích, je poskrovnu. Provozování cechů v jihočeské oblasti shrnul ve svých dvou příspěvcích Theodor Antl.²⁶ Zcela záměrně se zde vyhýbá hodnocení situace v Českých Budějovicích, přičemž upozorňuje na nedostatečné uspořádání archivního materiálu v městském archivu.²⁷ Toto bílé místo pak zaplňuje Petr Andreas v článku *Českobudějovické cechovníctví v 16. století*.²⁸ Jak sám autor upozorňuje, míra zdokumentování jednotlivých řemeslných odvětví se často dosti liší, on sám pak v práci (byť velice obšírně) zpracovává pouze významnější a co do počtu členů bohatší řemesla. Cech hostinských v jeho výčtu bohužel chybí.

Částečně se českobudějovického cechovníctví a samotného čepování piva dotýká ve svém článku jihočeský muzejník a historik Karel Pletzer,²⁹ městským hospodářstvím s přihlédnutím k vaření a prodeji piva se pak zabývá František Kavka.³⁰

Literatury, ať už populárně laděné nebo odborněji pojaté, která pohlíží na fenomén hospody z nejrůznější úhlů, lze naopak dohledat nespočet. Hned zpočátku mého bádání se nabízel publikace Zdeňka Kmenta.³¹ Kniha je určena širokému publiku, avšak poskytuje cenné základní a přehledně uspořádané informace týkající se konzumace alkoholu, jež byla lidstvu blízká od nejstarších období, včetně postupného vývoje pohostinských zařízení a služeb v nich poskytovaných. Seznámíme se v ní nejen s rozdíly mezi městskými hostinci a

---

²¹ JANÁČEK, Josef: Zrušení cechů roku 1547. *Československý časopis historický* 7, 1959, s. 231 – 242.

²² KARLOVÁ, Zdeňka: Změny v cechovních zřízení měst pražských po roce 1547. *Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy* 8, s. 57–78.

²³ MENDEL, Bedřich: Počátky našich cechů. 1., 2. (Dokončení). *Český časopis historický* 33, č. 1, 2, 1927, s. 1-20; 307-346.

²⁴ ŠEVČÍK, Václav: *Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu*. Sušice 1925, 118 s.

²⁵ DIVIŠ, Jan: *Pražské cechy*. Praha 1992, 159 s.

²⁶ ANTL, Theodor: Příspěvek k vývoji cechovníctví v jižních Čechách. *Památky archeologické a místopisné* 17, 1897, s. 59 – 64; s. 583 – 602.

²⁷ Týž: Příspěvek k vývoji cechovníctví v jižních Čechách. *Památky archeologické a místopisné* 17, 1897, s. 600. Nutno poznamenat, že ve věci zpracování fondu českobudějovického Cechu hostinských nebylo výrazně pokročeno ani v současnosti, fond je opatřen pouze prozatímním inventárním seznamem.

²⁸ ANDREAS, Petr: *Českobudějovické cechovníctví 16. století*. Výběr: časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 42, č. 3, 2005, s. 174 – 198.

²⁹ PLETZER, Karel: Obrana českobudějovického práva míle v roce 1464. Výběr: časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 10, č. 1, 1973, s. 1 – 4.

³⁰ KAVKA, František: *Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496 – 1570*. Jihočeský sborník historický 34, 1965, s. 31 – 58.

³¹ KMENT, Zdeněk: *Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, aneb, hostince v Čechách, šenky na Valašsku a hospody ve Valašském Meziříčí*. Valašské Meziříčí 2011. 303 s.

venkovskými krčmami, nýbrž přibližuje i specifika a odlišnosti, kterými se vyznačuje pohostinství v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Druhou, odborněji laděnou publikaci, představuje soubor příspěvků z literárněvědné a kulturněhistorické konference českých historiků, bohemistů, filologů a dalších přispěvatelů, která proběhla ve dnech 26. – 27. září 1994 v pivnici Formanka v Praze-Dejvicích pod názvem *Hospody a pivo v české společnosti*³², jež nese i výsledný sborník. Na bezmála sto šedesáti stránkách je zde pivo snad poprvé analyzováno jako fenomén, který prostupoval a utvářel českou společnost po celá staletí, ovlivnil nemálo významných českých spisovatelů i jiných umělců a svým způsobem v rozhodujících chvílích též stmeloval český národ a podněcoval jeho sebeuvědomování.

K nahlédnutí do hospodské kultury jiného než českého prostředí mi napomohla krátká publikace autora Eda Gibbonse.³³

Mnozí badatelé se zájmem o regionální dějiny se snaží hrdě vyzdvihnout „hospodskou“ historii a kulturu jejich města nebo městečka. Vydávají se pak po stopách zaniklých hostinců, mapují ty stávající, u nichž se snaží dopátrat co nejzazších dějů minulých a dávají tak vzniknout populárně laděným příručkám, jež většinou nechybí v knihovnách žádného lokálního patriota. Na tomto místě jmenujme např. publikace Jiřího Pešty,³⁴ Karla Altmana,³⁵ Miroslava Pichla³⁶ nebo v Českých Budějovicích proslulé dvojice Milana Bindera a Jana Schinka.³⁷

Zakončím nyní v samotném centru mého vlastního zájmu – v Českých Budějovicích a jejich okolí. Odrazovým můstkem při bádání o českobudějovických hostincích, vaření a čepování piva obecně může být sborník sestavený autory Leošem Nikrmajerem a Jiřím Petrášem.³⁸ Vývoj pohostinského zařízení v jihočeské metropoli vrcholí 18. a 19. stoletím zde ve svém příspěvku shrnuje Karel Pletzer, který se rovněž zaměřuje na zajímavý fenomén rozdělování českobudějovických hostinců a restaurací podle toho, zda převažující hosté bývali české nebo německé národnosti. Středověkou hospodu jižních Čech zde na příkladě

---

³² NOVOTNÝ, Vladimír (ed.): *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha 1997, 259 s.

³³ GIBBONS, Ed: *All beer and skittles? A short history of inns and taverns*. London 2001, 48 s.

³⁴ PEŠTA, Jiří: *Hospůdky, výčepy a hostince starého Milevska: (dějiny milevského pohostinství do roku 1948)*. Milevsko 2011, 190 s.

³⁵ ALTMAN, Karel; FILIP, Vladimír: *Brno: zájezdní hostince a hotely = Brunn: Gasthäuser und Hotels*. Brno 2012, 287 s.

³⁶ PICHL, Miroslav: *Hostince Police nad Metují: stručná historie pohostinství všeobecně, historie polických hostinců a jejich hostinských, o budování hostinců a jejich dalších obyvatelích, historie polických pivovarů, o polických výrobcích kořalky a jejich výčepech*. Police nad Metují 200, 267 s.

³⁷ BINDER, Milan; SCHINKO, Jan: *Zaniklé hospody Českých Budějovic*. České Budějovice 2012, 177 s.

³⁸ NIKRMAJER, Leoš; PETRÁŠ, Jiří (ed.): *Průvodce po budějovických hostincích a kapitoly z jihočeské pivní historie*. České Budějovice 1999, 179 s.

rožmberského dominia popisuje Aleš Stejskal³⁹ a samotnému vaření proslulého budějovického piva od jeho počátků v domech právovárečných měšťanů až do registrování značky Budějovický Budvar věnovali článek autoři Oldřich Šeda nebo Ivo Hajn.

Nezbytnými pomůckami při bádání a sepisování bakalářské práce mi pak v oblasti hmotné kultury byla čtyřdílná publikace historika Josefa Petráně,⁴⁰ v oblasti městské a cechovní správy učebnice dějin správy autorů Zdeňky Hledíkové, Josefa Janáka a Jana Dobeše.⁴¹

---

³⁹ Podrobněji též: STEJSKAL, Aleš: Instituce hospod v sociální teorii a praxi rožmberského dominia (1551 – 1611). In: Měšťané, šlechta a duchovenstvo v rezidenčních městech raného novověku (16.-18. století) = Bürger, Adel und Klerus in den Residenzstädten der frühen Neuzeit (16.-18. Jahrhundert): sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 25.-27. dubna 1995 Muzeem Prostějovska v Prostějově a Rakouským ústavem pro východní a jihovýchodní Evropu, odbočka Brno. Prostějov 1997, s. 376 – 408.

⁴⁰ PETRÁŇ, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury I/1: Vymezení kulturních dějin. Kultura každodenního života od pravěku do 15. století. Praha 1985, 478 s.; týž: Dějiny hmotné kultury I/2: Kultura každodenního života od 13. do 15. století. Praha 1985, 508 s.; týž: Dějiny hmotné kultury II/1: Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha 1995, 468 s.; týž: Dějiny hmotné kultury II/2: Kultura každodenního života od 16. do 18. století, Praha 1997, 522 s.

⁴¹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka; JANÁK, Jan; DOBEŠ, Jan: Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost. Praha 2007, 570 s.

3 Vývoj cechovního zřízení

Během dlouhého časového období, zhruba od 11. do poloviny 14. století, došlo k mnoha významným proměnám uvnitř evropské středověké společnosti. K nim bezpochyby patřil i fenomén kolonizace, osidlování dosud neobydlených a nekultivovaných území, a s ním bezprostředně spojené zakládání středověkých měst a vesnic, které konkrétně na českém území vyvrcholilo během 13. století, za vlády posledních přemyslovských králů.

Města mohla vzniknout na základě dobrovolného seskupení jednotlivců za účelem společné obrany, ochrany svobody a míru (tzv. česká kolonizace), často také vznikala povýšením někdejších tržních a kupeckých osad, které již dříve prosperovaly z výhodného umístění na významných obchodních tepnách a křižovatkách. Pro popisované období je ovšem typické zakládání zcela nových královských měst, a to dle německého (emfyteutického nebo též zákupního) práva. Oproti české kolonizaci a vysazování nových vesnic na principu tzv. českého práva, při kterém nevznikal žádný dědičný poměr ke stanovenému území, ve druhém případě se čeští panovníci snažili do Čech nalákat německé kolonisty s příslibem dědičného držení pozemků (*ius teutonicum* – právo zákupné). Taková města pak byla obdařena významnými královskými privilegii, pro právní statut středověkého města nezbytnými. Základním privilegiem, vycházejícím z německé praxe, bylo právo městské samosprávy. Dále bylo udělováno právo vlastní jurisdikce, s ním související právo hrdelní, k efektivní obraně města sloužící právo hradební a další. Z našeho pohledu jsou však zajímavější práva zajišťující hospodářskou a ekonomickou prosperitu města, vedoucí k dobrému finančnímu zajištění fundátora – právo konat ve městě pravidelné trhy a dále právo zajišťující monopol města na vykonávání konkrétních řemesel a živností, tzv. právo mílové. S postupným osvobozováním řemesla a pozdvižením řemeslné výroby z povinnosti na právo tak byly (vedle vzniku středověkého města) položeny základy dalšího fenoménu, v Německu formovaného již od 12. století – základy cechovního zřízení.

Až do této doby nebylo provozování řemesla svobodným odvětvím lidské činnosti – řemeslníci bývali většinou nevolníci pracující na statcích své vrchnosti. Již tehdy se zřejmě (z obdobných důvodů jako později) sdružovali do tzv. úřadů nebo pořádků, do jejichž čela býval dosazován „mistr“, který dohlížel na řemeslníky a jejich práci; někteří historici vidí již v těchto původních jednoduchých seskupeních zárodky budoucích cechů.⁴² Se zakládáním plnoprávných královských měst však docházelo k osvobozování nevolných rolníků od robot a

---

⁴² EBERSTADT, Rudolf: *Magisterium und Fraternitas: eine verwaltungsgeschichtliche Darstellung der Entstehung des Zunftwesens*. Leipzig 1897, 241 s., týž: *Der Ursprung des Zunftwesens und die älteren Handwerkerverbände des Mittelalters*. Leipzig 1900, 201 s.

platů a k jejich následnému pozdvižení na měšťany; města pak mohla i nadále uplatňovat právo „volného vstěhování se“, tedy práva přijímat nové příchozí řemeslníky za své měšťany, pokud se prokázali svolením bývalé vrchnosti. Města byla od počátků otevřená nově příchozím, neboť každý takový znamenal významný finanční přínos do městské pokladnice a vedle toho i zdravou konkurenci pro zbytek městského řemeslnictva. Řemeslnictvo samo však tento trend přirozeně sledovalo s mnohem menším nadšením a v následujících staletích se snažilo příliv cizích řemeslníků do svých řad co nejvíce omezit nebo alespoň znesnadnit.⁴³

V tomto okamžiku dostáváme se k samotné otázce vzniku cechů a cechovního zřízení, která však nikdy nebyla jednoznačně zodpovězena; tradičně je ovšem nejvíce zohledňována teorie Zikmunda Wintera.⁴⁴ Ten považuje vznik cechů za vlastní iniciativu samotných řemeslníků (tedy nikoliv městské správy) a jejich počátky nachází v původních volných a neorganizovaných společenstvech řemeslníků – náboženských bratrstvech.⁴⁵

Zpočátku spadali jednotliví řemeslníci pod dohled městské rady: ta určovala pravidla provozování řemesla, kontrolovala kvalitu zboží a disponovala i soudními pravomocemi v případech sporů mezi řemeslníky nebo prohřešků jednotlivců. Již v tomto období se řemeslníci samovolně rozdělovali do skupin dle charakteru vykonávané práce – sedávali vedle sebe na trzích nebo osidlovali domy ve stejné ulici.⁴⁶ Z důvodů sociálních začali se pak sdružovat v soukromá neformální společenstva, která se často vztahovala k některému patronovi a jeho oltáři v městském kostele, na nějž řemeslnický spolek přispíval určitou finanční částkou. Tato bratrstva již tehdy disponovala vlastní pokladnou, z níž mohla mimo jiné finančně vypomáhat ostatním členům spolku, vypravovat pohřby zemřelých členů nebo zajišťovat vdovy a sirotky po zemřelých řemeslnících. Ačkoliv se zprvu v bratrstvech mohli scházet řemeslníci

---

⁴³ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 49.

⁴⁴ WINTER, Z.: První cechy řemeslné v Čechách, Časopis českého muzea I, 1904, s. 191.

⁴⁵ Z. Winter vystupuje proti teorii R. Eberstadta, který sleduje předchůdce cechů v tzv. spolcích k službě vrchnostenské, tedy seskupeních řemesel, jež byla řízena přímo dvorskými úředníky. S dosazením mistra, který v dohledu na kvalitu práce vrchnostenské úředníky zastupoval, se spolky snaží o ještě větší osamostatnění, které má následně vést ke vzniku cechu. Winter zde považuje za nepravděpodobnou zejména myšlenku, že nevolní řemeslníci byli ve svých snahách podporováni svobodnými řemeslníky městskými, kteří do spolků vstupovali, aby jim následně dopomohli získat samostatnost. Za pravděpodobnější považuje Winter možnost, že se podobné spolky mohly vykoupit a tak zařadit mezi ostatní svobodné cechy. WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 52.

Bedřich Mendl naproti tomu namítá, že organizování řemeslníků v cechy mohlo být zprostředkováno přímým nátlakem městské správy, která měla zájem na tom, aby bylo provozování řemesla snáze kontrolovatelné a řemeslníci snáze ovladatelní pokud šlo o výběr daní nebo vojenské povinnosti. MENDL, B.: Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských. Praha 1947, 111 s.

⁴⁶ Tato místa jim mohla být často i úředně vykazována: pokud se např. jednalo o řemesla pracující s ohněm, bývala umístěna do ulic poblíž řeky, řemesla, která by mohla ostatní obyvatele města obtěžovat zápachem (řemesla zpracovávající kůže apod.), se integrovala na městských periferiích co nejdále od centra. WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 55.

nejrůznějších profesí,⁴⁷ je zřejmé, že schůze bratrstev byla ideální příležitostí, při níž mohli mistři jednotlivých řemesel hovořit o problémech a potřebách své profese (otázky nově příchozích mistrů, nákup potřebných surovin apod.). Přihlédneme-li k faktu, že bratrstva našla významnou oporu a zastávce v katolické církvi, dá se říci, že zmiňované spolky byly skutečně nejsnazší a nejpravděpodobnější cestou k pevnější organizaci, jež posléze mohla hájit zájmy jednotlivých řemesel a jejich členů.⁴⁸

Na zasedání bratrstev mohli pak řemeslníci sestavovat návrhy požadující určitou formu samosprávy (dohled na nákup surovin, prodej a zejména kvalitu výrobků), která mohla být městem i vítána a bývala řemeslníkům v zájmu zvýšení odborného dohledu běžně postupována. Z této myšlenky mohla pak vyjít další, tedy že dané společenstvo může po stránce odborné dohlížet jen na své vlastní členy a jen ti mohou být také v případě potřeby chráněni a podporováni. Setkáváme se se zavedením nuceného vstupu do spolku, tzv. přímusu (der Zunftzwang). Byla-li společenstvu povolena vlastní samospráva, jurisdikce v drobných věcech sporných a disponovalo-li ve statutech potvrzeným přímusem, můžeme konečně hovořit o cechu v pravém slova smyslu.⁴⁹ Tento vývoj byl v českých zemích završen počátkem 14. století, z něhož pochází nejstarší dochovaná cechovní statuta.⁵⁰

Období lucemburské je, co se týče rozvoje cechovního zřízení, považováno za zlatou dobu cechů,⁵¹ zejména však pokud mluvíme o vlastní správě uvnitř cechu a dodržování rovnosti a jakýchsi pevnějších „rodinných vztahů“ mezi jednotlivými členy; politický vývoj 14. století cechům vždy bezprostředně nakloněn nebyl.

První lucemburští panovníci, výrazněji Karel IV. a později jeho syn Václav IV., podporovali královská města potvrzováním dříve udělených městských privilegií, mezi nimiž mílového práva, čímž prakticky napomáhali i upevnění monopolu řemeslné výroby uvnitř městských hradeb.⁵² Řemeslníci si však brzy začali uvědomovat svůj význam v oblasti městského hospodářství, na základě kterého začali požadovat obdobný sociální status, jaký požívali městští patricijové, a s ním spojený podíl na vykonávání městské správy. Obvyklé neuznání práv požadovaných řemeslníky vedlo k mnoha cechovním vzpourám proti městským radám, a to nejen na území českého království; svou obdobu měly i v Německu,

---

⁴⁷ Později se členy bratrstev stávali i městští patricijové, kteří chtěli mít zajištěno vystrojení důstojného a honosného pohřbu, jež jim členství v bratrstvu zaručovalo.

⁴⁸ Tento postup lze skutečně vysledovat v některých statutech nově vznikajících cechů. DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 7.

⁴⁹ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 67.

⁵⁰ V roce 1318 vydaná statuta pražského cechu krejčích. DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 8.

⁵¹ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 117.

⁵² V Českých Budějovicích např. roku 1337 potvrdil Jan Lucemburský vznik řeznického cechu dle vzoru a práv řezníků pražských, roku 1351 pak bylo též privilegium potvrzeno jeho synem Karlem IV. Týž, s. 191, s. 200.

kde také dosáhly určitých dílčích úspěchů. Karel IV., poučen situací v Německu, kde spory mezi patriciátem a řemeslníky mnohdy vedly až ke krvavým střetům, zahájil v Čechách ostrou proticechovní politiku.⁵³ Ta však nebyla důsledná, ani trvalá; statuta a privilegia, jež byla řemeslníkům odnímána, byla od 2. poloviny 14. století znovu navracena a krom obnovy starých cechů opět začala vznikat i společenstva nová.⁵⁴ Obdobná situace nastala znovu na konci 14. století za vlády Václava IV.; tehdy však bylo cechovní zřízení pouze dočasně pozastaveno, nikoliv zcela zrušeno.⁵⁵

Můžeme uvažovat nad tím, v jaké míře do vývoje a působení řemeslných cechů zasáhla husitská revoluce, ať již aktivně během samotných revolučních let nebo pasivně po obrácení převážně většiny českých měst na kališnickou víru po skončení husitských bouří. V prvním případě jde o zákazy provozování některých „hříšných“ a škodlivých řemesel v souvislosti s přísnými kališnickými zásadami – postižení v tomto smyslu byli zejména řemeslníci cechu malířského nebo sochařského, do jisté míry řemeslníci zabývající se textilní výrobou,⁵⁶ ale zakazována byla například i živnost mýtných, katů nebo lékařů.⁵⁷ Naproti tomu měla podporu řemesla potravinářská, a to včetně sladovnictví a pivovarnictví.⁵⁸ V pasivním smyslu měla kališnická víra negativní vliv na přijímání nových členů, neboť byla po husitských válkách často nezbytnou podmínkou vstupu do cechu. Obecně se však nedá pochybovat o tom, že i samotní řemeslníci museli těžit z povznesení významu měst, jež vyšla z revoluce jako vítězný nový stav. V souvislosti s výrazným počeštěním měst a ukončením nadvlády německého patriciátu⁵⁹ obsazovali stále více míst v městských radách právě čeští řemeslníci, aby zde nadále ve větší míře využívali možnosti bojovat za práva a požadavky řemeslníků.

Koncem 15. století začaly se vyhrocovat vzájemné vztahy mezi městy a šlechtou. Šlechta, která se dříve sama zřikala provozování živností jako nedůstojných svého postavení, se nyní stává hlavním narušitelem mílového práva – jednak povyšováním vsí na poddanská městečka s vlastními řemesly a trhy, jednak zřizováním pivovarů, v té době velmi výdělečných podniků. Spory mezi šlechtou a městy začaly být brzy utvrzovány i neshodami na poli politickém a sociálním – šlechta upírala městům účast na zemském sněmu a sním

⁵³ K prvním známým střetům dochází na Moravě, kdy Karel IV. mezi lety 1341 - 1346 zakazuje cechy v Olomouci, Brně a Znojmě. V padesátých letech se jeho pozornost přesouvá do Čech. DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 8.

⁵⁴ Týž, str. 9.

⁵⁵ MENDL, B.: Počátky našich cechů. 1., 2. (Dokončení). Český časopis historický 33, č. 1, 2, 1927, s. 341.

⁵⁶ Výroba luxusních oděvů a ozdob.

⁵⁷ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 396.

⁵⁸ Srovnej též ČORNEJ, Petr: Pivovar „V Pekle“ a dějinné souvislosti jeho osudů. In: Hospody a pivo v české společnosti, Praha 1997, s. 151 – 166.

⁵⁹ Německé řemeslnictvo v tomto období mizí i z ryze katolických měst, jako byly České Budějovice nebo Plzeň. WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 394.

spojený podíl na správě země, dále právo zapisovat statky měšťanů do zemských desk a brzy došlo k významným zásahům do vzájemných pravomocí soudních. Král Vladislav II. v požadavcích obvykle podporoval šlechtu, což bylo do jisté míry potvrzeno i vydáním Vladislavského zřízení zemského v roce 1500, které v mnoha ohledech ubíralo na pravomocech a významu měst.⁶⁰ V reakci na upřednostňování zájmů šlechty spojilo se 33 královských měst, která se na několika sněmech a zasedáních pokoušela hájit svá práva; obvykle neúspěšně, neboť král povětšinou rozhodoval ve prospěch šlechty. Spory a roztržky mezi městy a šlechtou byly ukončeny až roku 1517, kdy se na stranu měst začali stavět i někteří zástupci šlechtického stavu, neboť situace nebyla vzdálena vypuknutí války mezi oběma stavy. Jistý kompromis pak představoval dokument známý jako Svatováclavská smlouva, s jehož přijetím ovšem města za přiznaný hlas na zemském sněmu v mnohém ustoupila šlechtě. Pokud jde o záležitosti hospodářské, šlechtici mohli nadále držet vlastní řemeslníky a pokračovat v pivovarnické živnosti, čímž byl výrazně narušen dosavadní městský monopol k vaření piva. Bylo právně povoleno provozovat trhy v poddanských městech a městečkách, pouze sedlákům bylo zakázáno vařit a šenkovat pivo ve vlastních krčmách. I zakládání nových venkovských krčem bylo omezeno udělením královského souhlasu.⁶¹

Dalším významným mezníkem v historii českých měst se stal rok 1547. Neúspěšného povstání českých stavů využil král Ferdinand I. k rychlému upevnění absolutistické vlády, a to právě cestou ostrých zásahů proti královským městům, v nichž viděl jak iniciátory vzpoury, tak i důležitý vnitropolitický opoziční prvek, jenž stál v cestě jeho vládním snahám. Zasáhl tak například do autonomie městské správy jejím podřízením královskému rychtáři. Ačkoliv se nedá mluvit o vyložené proticechovní politice Ferdinanda I. (tím spíše, že není prokazatelně doložena přímá účast cechů na samotném protihabsburském povstání), tzv. zrušení cechů v roce 1547 bylo dalším trestem, jímž chtěl panovník zasáhnout do městských svobod. Cechy musely odevzdat svá privilegia,⁶² cechovní organizace měla být rozpuštěna a na její místo měla nastoupit nová živnostenská organizace, založená na principu plné živnostenské svobody. Na rozdíl od Vídně, kde ke zrušení cechů na nějaký čas skutečně došlo,⁶³ v Čechách Ferdinand I. zcela důsledný nebyl. Avšak, ačkoliv od 60. let 16. století byla cechům jejich privilegia za příslušný poplatek opětovně navracena, jejich rostoucí

⁶⁰ FRANCEK, Jindřich: 24.10.1517 - Svatováclavská smlouva: urození versus neurození. Praha 2006, 122 s.

⁶¹ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 607.

⁶² Z dosavadních řemeslnických řádů zůstaly v platnosti jen řády o přijímání mistrů a řády o tovaryších. JANÁČEK, J.: Zrušení cechů roku 1547, s. 238.

⁶³ Všeobecný řád řemesel pro Rakousko vydaný již r. 1527, WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 642.

politický vliv byl podřízením kontrolované městské radě přesto zlomen; tím panovník dosáhl svého původního cíle, aniž by musel sáhnout k úplnému zrušení cechů.⁶⁴

Třicetiletá válka těžce zasáhla do hospodářského života země: na jedné straně úbytek obyvatelstva v důsledku válečných událostí, ale i morových ran, na straně druhé nucený odchod mnoha obyvatel nekatolického vyznání ze země, mezi nimiž byl přirozeně i značný počet řemeslníků. S úbytkem městského obyvatelstva souviselo též upevnění nevolnictví na venkově, neboť zde bylo zapotřebí pracovních sil k obdělávání šlechtických velkostatků.⁶⁵ V celé západní Evropě začaly vlády usilovat o obnovení hospodářství v duchu merkantilismu, tedy zásady, aby dovoz nepřevyšoval vývoz a drahé kovy zůstávaly v oběhu na území státu. Výrobu zboží, které k nám bylo doposud dováženo ze zahraničí, měly zajistit nově zakládané manufaktury. Vedle nich si ovšem cechy stále ještě dokázaly udržet své postavení v hospodářském životě měst.⁶⁶ S utužováním absolutismu, které nastoupilo po třicetileté válce, však bylo výrazně složitější odolávat snahám panovníků vynucovat si dohled i nad řemeslnou produkcí.⁶⁷

V Českém království tímto způsobem zasáhl do cechovní organizace roku 1739 císař Karel VI. vydáním tzv. generálních artikulí, tedy jednotného cechovního řádu, podle nějž měly být následně upraveny řády jednotlivých řemesel (cech je uzavřen určitým počtem mistrů, pro vstup do cechu je městských magistrátem stanovena přesná suma, cechovní schůze nesmí se konat bez přítomnosti inspektora apod.); vše s cílem rozložit autonomii cechů a zbavit je monopolu řemeslné výroby. S řemesly souviselo i rozdělení měst do čtyř tříd dle významu a velikosti,⁶⁸ na základě kterých pak byly vypočítávány výše poplatků, jež města odváděla do královské pokladny; logicky nejvyšší dávky plynuly z měst první třídy, neboť ta poskytovala řemeslníkům největší odbytiště zboží a zaručovala nejvyšší výdělky. V obdobné

---

⁶⁴ JANÁČEK, J.: Zrušení cechů roku 1547, s. 242.

⁶⁵ DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 12.

⁶⁶ Na základě dotazníků vyplňovaných mezi lety 1698 – 1700 byl potvrzen stále velmi silný vliv cechů na vyučení a výchovu řemeslnictva, a tedy i na kvalitu vyráběného zboží, dále zmiňována důležitost cechů při nejruznějších slavnostech a průvodech, kterým svou přítomností dodávaly náležitý slavnostní ráz. Týž, s. 12.

⁶⁷ Tak došlo ke zrušení cechů v Anglii již roce 1623, ve Francii dány pod přímou kontrolu státních orgánů během vlády Ludvíka XIV, v Německu skončily snahy o reformu řemesel zrušením cechovní autonomie v roce 1731. WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 766.

⁶⁸ Do první třídy patřila pražská města, ve druhé byla zastoupena všechna ostatní města královská, královská města věnná a Cheb, ve třetí skupině bylo následujících 52 měst: Bechyně, Bílina, Bohdaneč, Brandýs nad Labem, Broumov, Březnice, Budyně, Česká Kamenice, Česká Lípa, Český Krumlov, Frýdlant, Horažďovice, Horšovský Týn, Chomutov, Jáchymov, Jičín, Jindřichův Hradec, Jirkov, Kostelec nad Labem, Krupka, Lanškroun, Liberec, Libochovice, Litomyšl, Lomnice, Mirovice, Most, Netolice, Ostrov, Pardubice, Planá, Počátky, Poděbrady, Polná, Prachovice, Přelouč, Příbram, Roudnice, Rychnov nad Kněžnou, Slavkov, Soběslav, Sokolov, Strakonice, Tachov, Teplice, Třeboň, Týn nad Vltavou, Velvary, Veselí, Volyně, Vrchlabí a Žlutice. Čtvrtá skupina zahrnovala všechna zbývajících města a městyse. Generální cechovní artikule 1739, KNM, sine sign.

politice, zahrnující i podporu tovární velkovýroby na úkor malých řemeslných podniků, pokračovala i Marie Terezie s Josefem II.⁶⁹

Definitivní konec cechovního zřízení přineslo vydání tzv. zatímního živnostenského řádu 20. prosince 1859. Živnosti a řemesla jím byly prohlášeny za svobodné a mohl je provozovat každý, kdo si zakoupil živnostenský list. Ačkoliv se od vydání živnostenského řádu očekávalo pozdvižení úrovně výrobků a též zvýšení produktivity řemesel obecně, situace byla spíše opačná a opět se začalo ozývat volání po organizaci řemeslníků a kontrole jejich práce. Revizí živnostenských zákonů z roku 1883 byl zaveden průkaz způsobilosti k výkonu živnosti a na jejím základě začala být zřizována nová výrobní a živnostenská společenstva – vesměs fungující na zažitých principech starých cechovních organizací.⁷⁰

---

⁶⁹ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 769.

⁷⁰ DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 12 – 13.

4 Působnost a význam cechů

Náboženská bratrstva považovaná za bezprostřední předchůdce cechů byla plně rozšířena už ve 13. století. Již v tomto období užívalo se označení „czecha“ nebo „cech“ (v Německu „Zunft“), pocházející nejspíše od slova „cejch“ tedy znamení, jímž bývaly označovány cechovní předměty nebo obecně znak cechu malovaný na štít, pod kterým se členové cechů objevovali na církevních procesích a jiných podobných událostech.⁷¹ Se vznikem cechů ovšem bratrstva nezanikla - mohla působit dál (kromě právních záležitostí se od cechů lišila také tím, že do nich byli přijímáni členové různého řemeslného zaměření nebo i městský patriciát) nebo naopak ustavený cech dal vzniknout novému bratrstvu (na počest některého patrona nebo obecně ke zbožným účelům).

Jak bylo řečeno, cech jako privilegovaná korporace živnostníků musel disponovat vlastní samosprávou, jurisdikcí, potvrzenými cechovními statuty a do nich právně zaneseným požadavkem nuceného vstupu do organizace, přímusem. Města, která zprvu neměla valný zájem o emancipaci řemeslníků v takovém rozsahu, musela později sama uznat, že dává-li živnostenské právo jednotlivci, musí pak toto jeho právo bránit proti cizím výrobkům.⁷² Tak byla určitá míra samosprávy cechu udělena a jeho členové začali vytvářet vlastní zásady pro působení cechu, které po ustoupení od zvykového práva byly sepisovány a předávány obci k potvrzení. Přesto se však konšelé nikdy zcela nevzdali pravomoci zasáhnout do cechovních záležitostí: statuta městské radě předložená bývala často dále upravována dodatečnými vpisy, a tak ne vždy mluví cechovní artikule čistě ve prospěch řemeslnictva.

Ke spolčování do cechů docházelo zprvu především za účelem omezení konkurence a zajištění práce a odbytu všem cechovním členům. Toho cechy dosahovaly třemi způsoby. Prvním bylo omezování cizích řemeslníků, kteří do města přicházeli za účelem prodeje. Jejich výrobky nejprve prošly cechovní prohlídkou, až poté se řemeslníci směli účastnit městského trhu (nesměli prodávat na venkově), a to navíc pouze s domácím obyvatelstvem, nikoliv sami mezi sebou.⁷³ Další omezení se týkala venkovského obyvatelstva. Všeobecně rozšířené bylo uplatňování mílového práva,⁷⁴ kterým se na venkově povolovalo vykonávat řemeslo jen pro vlastní potřebu; mohlo však docházet i k dalším dílčím nařízením týkajícím práce a obchodu

---

⁷¹ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 55.

⁷² Týž: s. 66.

⁷³ ŠEVČÍK, V.: Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu, s. 21.

⁷⁴ Výsada udělovaná králem, kterou zakazoval provozovat v okruhu přibližně 11km kolem města jakékoliv řemeslo nebo krčmu. Nutno říci, že míle nebyla všude stejně dlouhá a města mívala tendence ji podle své aktuální potřeby i prodlužovat. PLETZER, K.: Obrana českobudějovického práva míle v roce 1464, s. 1; ŠEVČÍK, V.: Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu, s. 24 – 26.

venkovanů.⁷⁵ Poslední opatření se týkala přímo členů cechu. Bylo regulováno množství a cena zboží, které se dostávalo na trh. Zákaz nadvýroby byl u mistrů pojišťován navíc nákupem suroviny „na cech“ a zákazem jednotlivcům shánět si pracovní materiál sami na venkově. Byly vymyšleny nejrůznější způsoby, jak zabránit tomu, aby řemeslník nabytý materiál nemohl zpronevěřit. Přísně bylo postupováno proti překupnictví, provozovanému zejména Židy. Cechovní mistři ve spolupráci s konšely měli za úkol dohlížet na udržování co nejvíce rovnostářského prostředí mezi řemeslníky jednotlivých cechů a kontrolovat kvalitu jimi vyráběného zboží; tak přispívali k zajištění co největší spokojenosti spotřebitelů.⁷⁶

Další významnou funkci měly cechy plnit na poli sociálním. Cechy byly zakládány jako společenstva fungující na principu naprosté rovnosti členů (*amor et patrias*)⁷⁷ a nebyvalo neobvyklé, aby v jeho rámci panovaly vztahy až rodinného charakteru. Stejně jako právo na práci a výtěžek z ní měl být statuty každému mistru zaručen určitý počet pomocníků, přičemž přetahování tovaryšů nebo jejich přeplácení jinými mistry bylo zakazováno. Na principu vzájemné solidarity mezi řemeslníky jednoho cechu fungovala též obrana proti dlužníkům – pokud jednomu z mistrů nebylo za práci zapláceno, jiný mistr nesměl pro dotyčného dlužníka vykonat žádnou další práci, dokud jeho dluh nebyl vyrovnán. Bezpochyby nejdůležitější závazky cechu na poli sociálním se však vztahovaly k cechovní pokladnici – z ní byli podporováni chudí nebo nemocní členové, zaopatřovány vdovy a sirotci po zemřelých řemeslnících a nakonec byl na cechovní náklady za účasti všech členů cechu vystrojován důstojný pohřeb zemřelých řemeslníků.⁷⁸

V cechovních artikulích se setkáváme i s doklady náboženského a mravního dohledu nad řemeslníky, který měli představení cechu zajišťovat. Jeho členové se museli povinně účastnit oslav církevních svátků, pod trestem pokuty bylo zakazováno pracovat o nedělích, cechmistři dále dohlíželi na ctnostný život nejen vlastních tovaryšů a učedníků, nýbrž i jejich rodin, které v případě mravního poklesku mohly poškodit pověst celého cechu.⁷⁹ Tu si každý cech úzkostlivě střežil a postupem času se omezení a nařízení zajišťující bezúhonnou pověst cechu i celého řemesla dostávala i do cechovních artikulí: již v roce 1324 se poprvé

---

⁷⁵ Podle V. Ševčíka se například venkovští řemeslníci se svými výrobky směli účastnit jen pravidelných týdenních městských trhů a nevolní mistři nesměli mít k ruce žádného pomocníka nebo učedníka. ŠEVČÍK, V.: Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu, s. 21 – 22. Druhý případ zmiňuje i Z. Winter: na příkladu pražského řádu krejčovského z roku 1318 uvádí, že tovaryš městského řemesla nesměl nastoupit do práce k panskému řemeslníkovi, aniž by se odřekl městské mistrovské společnosti a byl zbaven všech udělených práv. Svobodní tovaryši tedy ne, že by vysloveně nesměli pracovat po boku venkovského mistra, ale spíše se takové službě z pragmatických důvodů vyhýbali. WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 47 – 48.

⁷⁶ Týž: s. 671.

⁷⁷ Týž, s. 701.

⁷⁸ Týž, s. 665

⁷⁹ ŠEVČÍK, V.: Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu, s. 28.

setkáváme s požadavkem předložení listu o poctivém původu (dotyčný pocházel z manželského lože) a listu o „dobrém zachování“, tedy jakési doporučení z předešlého místa, kde působil. Dále se měl prokazovat listem výhostním (doklad o tom, že jde o svobodnou osobu, nikoliv poddaného nějaké vrchnosti) a pokud řemeslník přicházel do města i s rodinou, předkládal osvědčení o tom, že je s manželkou sezdán oficiálním církevním obřadem.⁸⁰ Doklady o náboženském vyznání bývaly přirozeně vázány na konkrétní časové období a také místo, kde řemeslník žádal o přijetí.⁸¹ V souvislosti se slavnostmi a sešlostmi v cechovních hospodách, jež byly cechem pořádány, se brzy do cechovních artikulí dostaly i články volající po zákazu hazardních her a rvaček v hospodách, nošení zbraní, využívání služeb nevěstek, dále články přísně zapovídající opilství, výtržnictví a potulku zejména učedníků a tovaryšů.⁸² Pro dobrou pověst cechu byly artikulemi tovaryšům přikazovány i pravidelné návštěvy městských lázní a postupem času se stále častěji setkáváme i s přísnými zákazy a trestáním tzv. modrých pondělků,⁸³ které bývaly výsadou právě tovaryšů.

Důležitými byly cechy pro město i po stránce vojenské (obrana města, pomoc při zasažení města živelnou pohromou) a finanční. Byly povinny dělit se s městskou radou o vybrané pokuty⁸⁴ a obec mohla profitovat i v takovém případě, kdy byl nějaký mistr trestán zabavením nemovitého majetku. Vedle pokut pak jednotlivá řemesla odváděla i nejrůznější další poplatky a důchody (příspěvky na dobročinné účely, stavby a úpravy města aj.).⁸⁵

4.1 Cechovní orgány

Administrativní a výkonný orgán cechu tvořili cechmistři (nazývaní též starší, seniores), jejichž počet obvykle závisel na počtu členů cechu. Pokud bylo v jednom cechu sdruženo více řemesel, bývalo zvykem, že každé mělo mezi staršími zastoupeného svého mistra. Ať už byl cechmistr do své funkce dosazován městskou radou (zpočátku tak představoval zástupce městské vrchnosti v cechu) nebo si jej směli řemeslníci ze svého středu

---

⁸⁰ DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 10.

⁸¹ Týkalo se např. omezování vstupu doložením přijímání pod obojí po husitských bouřích, povinný byl pak doklad katolického vyznání související s vlnou rekatolizace po porážce českých stavů na Bílé hoře.

⁸² WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 720 – 721.

⁸³ Též sváteční, dobré pondělky nebo mladé neděle. Šlo o jistý způsob úlevy tovaryšům ze standardně dlouhé pracovní doby. Volný pondělek se držel vždy jednou za čtvrt roku, někdy si však tovaryši (po vzoru německých řemeslníků) přidávali k volnému pondělku ještě další dva dny. Během této doby, kdy od mistra dostávali sníženou mzdu, mohli tovaryši buďto pracovat sami na sebe, nebo, zřejmě častěji, trávili čas zahálkou; právě v souvislosti s nezřízeným pitím a opilstvím setkáváme se již od 16. století se zákazy držení modrých pondělků. Týž, s. 746.

⁸⁴ Ty bývaly obvykle děleny na tři díly mezi konšele, rychtáře a samotný cech. Autor knihy soudí, že z tohoto důvodu bývaly v pozdějších dobách cechem pokuty vybírány v librách vosku, neboť ten připadl cechu všechen. Týž, s. 652.

⁸⁵ Týž, s. 654.

vybírat sami,⁸⁶ vždy museli při nástupu do funkce přísahat konšelům – proto se v cechovních artikulech obvykle setkáváme s pojmem „mistři přísežní“.⁸⁷ Cechmistr zastupoval cech jako korporaci, staral se o cechovní pokladnici, svolával a řídil schůze, měl na starosti udělování a vybírání pokut a obecně dohlížení na to, aby jednotlivci důsledně dodržovali cechovní artikule a dbali na dobrou pověst cechu.⁸⁸ Cechmistovský soud byl první instancí s rozhodující pravomocí ve sporných věcech týkajících se provozování řemesla nebo v menších věcech trestních, jako byly přečiny proti statutům apod. Druhou instancí byli řemeslníkům městští konšelé, výjimečně se řemeslníci mohli odvolávat ke králi nebo podkomořímu jako k instanci třetí. Dále bývali cechmistři k ruce konšelům v otázce živnostenského dohledu.⁸⁹

Cechovní starší předsedali cechovním shromážděním mistrů (valným hromadám), které se konaly čtyřikrát do roka v cechovní hospodě nebo přímo v bytě cechmistra. Valná hromada se radila o všech zásadních věcech řemesla, upravovala a schvalovala cechovní statuta, přijímala nové mistry a ohlašováním učedníků zprostředkovávala oficiální vstup nových členů do cechu. Sporné věci, které nemohl rozsoudit sám cechmistr, byly postupovány k rozhodnutí valné hromadě.⁹⁰

Od 15. století začaly jako protipól cechovním mistrům vznikat organizace tovaryšů. Tovaryši, dříve též pacholci,⁹¹ byli vyučení řemeslníci pracující v mistrově dílně, o nichž se předpokládalo, že se časem sami stanou mistry. Jakmile se však cechy začaly uzavírat a počet cechovních mistrů se omezil, stávala se z tovaryšů níže postavená vrstva doživotních námezdních pracovních sil.⁹² Nadřazené postavení mistrů nad tovaryši bylo záhy kodifikováno (tovaryš nesmí vyrábět vlastní výrobky na prodej, jsou zavedeny přesné platy tovaryšům, jež mistr nesmí překročit, schůzky tovaryšů se smí konat jen na místě určeném mistrem apod.). Od 14. století volili tovaryši jako způsob boje za zlepšení svého postavení stávky. Ty však nebyly proti mysli jen mistrům, jako druh násilnosti jej totiž vnímalo i město a podle toho se je snažilo i potírat; výjimkou nebyly ani hrdelní tresty.⁹³ Proto se tovaryši snažili o ustavení vlastních organizací, v nichž by mohli mistrům snáze čelit. Tyto nové

---

⁸⁶ Právo volit si cechmistra sami získávají cechy v průběhu 14. – 15. století. DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 9.

⁸⁷ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 664.

⁸⁸ ŠEVČÍK, V.: Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu, s. 75 – 76.

⁸⁹ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 671.

⁹⁰ Týž, s. 669.

⁹¹ DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 9.

⁹² Týž, s. 9.

⁹³ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 752.

spolky⁹⁴ pak v podstatě kopírovaly strukturu cechu mistrů – v čele stáli starší tovaryši (též cechmistři nad tovaryši), zpočátku jmenovaní mistry, jimž byli podřízeni, později alespoň voleni za jejich přítomnosti. Po ustálení a kodifikaci povinnosti vandrovat byli starší tovaryši pro časté střídání míst působnosti voleni jen na čtvrt roku. Byla jim též postoupena určitá míra jurisdikce nad ostatními tovaryši a časem začaly jejich organizace spravovat i vlastní pokladnu.⁹⁵ Důležitou úlohu pak tovaryšská organizace hrála ve věci přijímání a péče o nově příchozí tovaryše. Tovaryšské spolky, někdy nazývané „menší pořádky“ vznikaly pomalu a stěží, s jejich konečným uznáním však byl definitivně završen vývoj struktury cechovní organizace v Čechách, která pak zůstala prakticky nezměněna až do zrušení cechů v polovině 19. století.⁹⁶

4.2 Dělení cechů

Vedle nejvíce zastoupených prostých cechů, organizujících jediné konkrétní řemeslo, nebyla nezvyklá spolupráce mezi více řemesly a jejich následné spojování ve větší společné organizace.

Spojením dvou a více často po některé stránce příbuzných řemesel vznikaly složené cechy (spolucechy).⁹⁷ Řemesla v nich sdružená měla buď rovnoprávné postavení, pak bylo do čela cechu stavěno po jednom cechmistřovi z každého přidruženého řemesla, spolucech se scházel v jedné společné cechovní hospodě a mohl spravovat jeden společný oltář, nebo bylo jedno z řemesel ostatním nadřazeno.⁹⁸ Na podobném principu fungovaly též tzv. cechy všech řemesel (rozličného řemesla, rejcechy⁹⁹), do nichž se sdružovala ve městě málo zastoupená řemesla, jež by pro nízký počet řemeslníků neměla šanci jiným způsobem vstoupit do cechovní organizace.

Mezi málo vzdálenými městy, kde byl možný každodenní bezprostřední kontakt (např. pražská města) mohlo docházet ke vzniku meziměstských cechů, jež zajišťovaly cechovním mistrům možnost účastnit se trhu v jiném než domovském městě. Vznikaly buďto na základě domluvy více mistrů několika různých měst nebo sloučením dvou a více cechů již existujících a organizovaných.¹⁰⁰

---

⁹⁴ První statuta tovaryšských organizací jsou známa v Praze roku 1454 – ševcovští tovaryši na Novém Městě a tovaryši malířů a sklenářů. DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 11.

⁹⁵ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 764.

⁹⁶ DIVIŠ, J.: Pražské cechy, s. 11.

⁹⁷ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 609.

⁹⁸ Např. do područí sladovníků mohli spadat vinopalové a pivopalové. Týž: s. 609.

⁹⁹ V Českých Budějovicích znám jako Velký cech.

¹⁰⁰ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 614.

Od konce 15. století vznikaly v sousedním Německu tzv. cechy teritoriální (zemské), u nás známé pod pojmem „vrchní cech“, jenž měl držet dohled nad ostatními cechy stejného řemesla. Spíše než o pevné podřízení regionálních cechů jednomu ústřednímu šlo o jakousi funkci poradce ve věcech právních a správních, kterou měl vrchní cech plnit. Velmi často tak docházelo např. k propůjčování statut vrchním cechem, na základě kterých pak menší cechy ostatních měst vytvářely statuta vlastní.¹⁰¹

Na šlechtických panstvích a v poddanských městečkách můžeme se setkat s tzv. cechy interlokálními, které spojovaly mistry několika městeček v jednu živnostenskou organizaci. Mistři sdruženého řemesla se drželi stejných statut, spravovali společnou pokladnici apod.¹⁰²

---

¹⁰¹ Týž: s. 621.

¹⁰² Např. v na rožmberském panství vznikl zásluhou Petra z Rožmberka r. 1519 cech tkalců Třeboně, Lomnice a Veselí. Cech byl spravován z Třeboně, kde byla také uložena společná cechovní pokladnice. Týž: s. 630 – 631.

5 Cechy šenkýřů (hostinských)

Nelze se zabývat samotným cechem hostinských a jeho specifiky, aniž by byla vzata v potaz další dvě řemesla (živnosti), jež obdobně bezprostředně souvisela s výrobou a prodejem piva¹⁰³ a jež vlastně dala cechu hostinských vzniknout a do jisté míry jej i následně ovlivňovala – řemeslo sladovnické a živnost pivovarnická (nákladnická).

5.1 Sladovníci a nákladníci

Pivovarnická živnost byla výjimečná tím, že nevyžadovala žádné nadstandardní znalosti nebo zručnost. Mohl ji vykonávat vlastně každý, kdo měl potřebné vybavení (pivovarskou pánev, která zprvu nebyla nijak nákladná), dům situovaný uvnitř městských hradeb a k tomu se honosil měšťanským právem. Pivo si tak mohl vařit každý sám, z vlastních zdrojů a pro svou vlastní potřebu.¹⁰⁴ Výroba sladu již byla o něco složitější, proto se na ni jako na samostatné řemeslo začali měšťané specializovat už od 14. století; v témže období se vyčlenili i pivovarníci, zaměřující se pouze na vaření a prodej piva.¹⁰⁵

Tehdy se začaly objevovat první spory mezi specializovanými řemeslníky a právovárečnými měšťany: jelikož vaření piva nebylo považováno za řemeslo, ale obchod, mohli tak právovárečníci v podstatě provozovat hned dvě živnosti, což jim také bylo povoleno rozhodnutím krále Václava IV. Naopak sladovníci a pivovarníci se snažili co nejvíce (ač ne zcela úspěšně) omezovat právovárečníky a obchod s pivem strhnout pouze na ty vlastníky domů, kteří jsou současně sladovníky nebo sládky. Za tímto účelem začali se sdružovat do cechů, přičemž nejstarším doloženým z nich je cech sladovníků pražských, jejichž statuta byla konšely potvrzena roku 1456.¹⁰⁶ Další spory mezi sladovnickým cechem a právovárečnými měšťany řešil roku 1488 král Vladislav II., jenž se, podobně jako dříve Václav IV., přiklonil

---

¹⁰³ Do práce není ve větší míře zahrnuto šenkování vína; jednak pro typické převážně pivovarské zaměření města České Budějovice, jednak vzhledem k omezenému rozsahu práce. Další specializovaní řemeslníci jako pivopalové a vinopalové jsou zmiňováni pouze okrajově.

¹⁰⁴ V tomto kontextu je na místě dodat, že zejména v období středověku nebylo na konzumaci piva nahlíženo tak, jak jsme zvyklí dnes, tedy především jako na záminku k vytváření a udržování sociálních vazeb. Husté a vydatné pivo bylo běžným každodenním nápojem, který nejen zasytil, ale jako hojivý lék i analgetikum bylo podáváno nemocným osobám včetně malých dětí. NODL, Martin: „Sahaje vína rozlíš piva...“ Sladovníci, krčmáři a pijáci, Dějiny a současnost 24, č. 6, 2002, s. 7. Pro tyto účely (a též pro zmírnění silně nahořklé chuti) byly do piva vmíchávány nejrůznější bylinné přísady, např. jalovec, hřebíček, šalvěj, březová nebo borová kůra ad. SOKOL, Petr: Zrození piva. Přední východ, Egypt a raně středověké kláštery v západní Evropě, tamtéž, s. 6.

¹⁰⁵ WINTER, Zikmund: Dějiny řemesel a obchodu, s. 909.

¹⁰⁶ Jak je vidět, sladovnické cechy vznikají v porovnání s organizacemi ostatních řemesel relativně pozdě. Důvodem pro to jsou právě spory s právovárečnými měšťany, kteří si dlouho nárokovali provozování živnosti sladovnické i pivovarnické. Přepis artikulí sladovnického cechu: TOMEK, Václav Vladivoj: Artikule cechů pražských, Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Praha 1895, s. 467 – 470.

na stranu měšťanů, kteří jako argument užili zlatou bulu císaře Karla IV., podle níž měla být zaručena svoboda vaření piva všem měšťanům. Drobného ústupku se však sladovníkům přece jen dostalo: právovárečníkům měli být k ruce pacholci, kteří byli vyučenými členy sladovnického cechu. Postupem času právovárečníci i sladovníci splynuli v jednu organizaci a od roku 1492 se již setkáváme s tzv. společenstvem nákladníků.¹⁰⁷ Členy společenstva byli právovárečníci vykonávající vedle provozování vlastní sladovny i jiné řemeslo a přímus byl v tomto případě vyřízen pravidelnými příspěvky o suchých dnech¹⁰⁸ do společné cechovní pokladnice.¹⁰⁹

Nákladníci („*sousedé, kteří mají právo várečné*“),¹¹⁰ byli měšťané, kteří vlastnili dům s várkou, mohli sami rozhodovat o nákupu surovin a prodeji piva, zaměstnávali sladovníky a často též vlastní šenkýře a obvykle provozovali vedle pivovarské živnosti i nějakou další. Od roku 1512 bylo purkmistrem a konšely dosazováno do čela jejich cechu 8 starších mistrů nákladníků, tzv. osmipáni, kteří měli jurisdikci nad ostatními členy cechu, rozhodovali ve věcech nesplacených dluhů nebo najímání nemovitostí apod., pro kteroužto agendu vedli od téhož roku též vlastní knihy.¹¹¹ Již roku 1520 si však sladovníci vymohli, aby se každý zájemce o obchodování s pivem musel zřici svého předešlého řemesla a regulérně vstoupit v cech nákladníků. Tento požadavek zapůsobil zejména na chudší měšťany, kteří se raději přidrželi svého řemesla, a postupem času tak várečné právo ustrnulo pouze na některých nákladnických domech. Se zlepšováním technického vybavení a s tím související finanční náročností provozování pivovarnictví bývalo později celkem obvyklé, že si některý ze zámožnějších sladovníků zřídil vlastní větší provozovnu, do níž pak chodili vařit pivo i jeho sousedé.¹¹² Od konce 15. století se zakládaly i tzv. rathauzní pivovary, tedy pivovary zřizované samotnou městskou radou, kde mohli být jednotliví pivovarníci zaměstnáni.¹¹³

---

¹⁰⁷ Nazýváno též „řemeslo a obchod sladovnický“ nebo „řemeslo sladovnické a páni sousedé v obchodě“ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 910.

¹⁰⁸ Čtyři církví předepsané postní dny uvozující čtyři nestejně dlouhé části církevního roku, tzv. kvartály (quartale). Půst byl stanoven na středy a tři dny po nich následující, a to středa po první postní neděli, po Letnicích, po Povýšení sv. Kříže (14. září) a po sv. Lucii (13. prosince). Suché dny bývaly významným termínem ve společenském životě, v českých zemích např. o suchých dnech zasedal zemský soud, konaly se městské soudy nebo se v neděli po suchých dnech konala pravidelná čtvrtletní shromáždění cechů. BLÁHOVÁ, Marie: Historická chronologie. Praha 2001, s. 268 – 269.

¹⁰⁹ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 910.

¹¹⁰ WINTER, Z.: Kulturní obraz měst českých II, s. 304.

¹¹¹ Cechovní knihy v Archivu hlavního města Prahy. MENDELOVÁ, Jaroslava: Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do roku 1637, Pražský sborník historický 17, 1984, s. 90 – 104.

¹¹² Což bylo vedením města obvykle vítáno, neboť tak ubývalo možností k založení požáru.

¹¹³ WINTER, Z.: Kulturní obraz měst českých II, s. 310.

5.2 Šenkýři, hostinští

Šenkování piva se obvykle vztahovalo k městskému právu a vlastnictví domu; pokud tedy chtěl nákladník sám šenkovat, mohl začít prakticky kdykoliv, jen výjimečně bylo v některých městech šenkování upravováno ještě dalšími speciálními městskými řády.¹¹⁴ Obvykle si však nákladník na šenkování najímal šenkýře nebo častěji šenkýřku, přičemž byla uzavírána smlouva, kolik bude šenkýř hospodáři (nákladníkovi) platit za sud. Tyto domluvy asi nebyly vždy důsledně dodržovány, neboť v instrukcích určených šenkýřům bývalo pravidelně upozorňováno na to, aby hospodářům šenkýři nezůstávali za pivo dlužni. Obecně se však zdá, že povolání šenkýře nepožívalo v očích ostatního městského obyvatelstva ani úřadů žádné velké důvěry nebo úcty, což se dá vysledovat zejména z instrukcí a řádů šenkýřům určeným, nebo z pozdějších cechovních artikulí. Tam bývá důsledně a opakovaně zapovídáno šizení zákazníků kažením piva nebo špatnou mírou, tolerování nemravností v šenku, jež bylo spojeno zejména se zaměstnáváním mladých šenkýřek, které kromě čepování piva poskytovaly zákazníkům i služby jiného charakteru, apod. Ze stejného důvodu bylo právě na šenkýřích důsledněji vyžadováno doložení zachovacích listů a získání měšťanství.¹¹⁵

Není důvod se domnívat, že by cechovní artikule potvrzované v ostatních královských městech českého státu byly nějak zásadně odlišné od prvních artikulí pražských. Zkusme si tedy organizaci hostinských cechů přiblížit na několika konkrétních příkladech artikulí, podle nichž se v rozmezí od konce 16. do 18. století spravovaly cechy šenkýřů a hostinských v pražských městech.

5.3 Instrukce správcům nad šenkýři a šenkýřské cechovní artikule

5.3.1 Malá Strana a Nové Město pražské

Dokud šenkýři neměli vlastní bratrstvo nebo cechovní organizaci,¹¹⁶ bývali přijímáni do cechu sladovníků nebo nákladníků a dohled nad nimi míval šestipanský úřad.¹¹⁷ Koncem

---

¹¹⁴ Např. zákaz šenkování vdovám nebo nájemníkům, dále tzv. šenkování „v houfích“, tedy případ, kdy byli vybráni tři až čtyři nákladníci, kteří mohli šenkovat do určitého počtu sudů apod. WINTER, Z.: Kulturní obraz měst českých II., s. 351.

¹¹⁵ Týž: s. 346.

¹¹⁶ Pražské šenkýřské bratrstvo působilo již od roku 1357. WINTER, Z.: Řemeslnictvo a živnosti 16. věku, s. 706.

¹¹⁷ První šestipanský úřad vznikl koncem 14. století na Starém Městě pražském, na starosti měl stavební a tržní záležitosti. Během husitských válek byla šestipánům svěřena správa nemovitého majetku, který byl zabaven církvi a osobám katolického vyznání. V 16. století se kompetence šestipánů začala ustalovat: vedle stavební a tržní správy zastávali také správu městských hradeb a obecních instituce (šatlava, radnice apod.), starali se

16. století vznikl na Malé Straně první cech šenkýřů¹¹⁸, který však i nadále spadal pod jurisdikci sladovníků nebo městských konšelů, jimiž také byli vybíráni starší do čela šenkýřského cechu.

Situaci na Novém Městě pražském lze prostřednictvím pramenů uchovaných ve fondu Cechu pražských šenkýřů a výčepníků v Archivu hlavního města Prahy lépe sledovat od roku 1594, kdy byly vydány první instrukce pro správce nad šenkýři,¹¹⁹ jako definitivní cechovní artikule v téměř nezměněné podobě potvrzené roku 1637.¹²⁰

Instrukce zaprvé ustavuje úřad čtyř přísedních správců, kteří měli dohlížet na práci šenkýřů, pořádek v organizaci a dodržování uvedených pravidel. Přísední správcové se měli scházet pravidelně každé čtvrté úterý v měsíci ráno, a to, dle předchozí domluvy, v domě jednoho z nich. O suchých dnech se dále účastnili pravidelných schůzí na radnici za přítomnosti šestipanského úřadu, přičemž zde přijatá usnesení musela být napřed potvrzena purkmistrem a městskou radou a teprve poté mohla být zapsána do knih přísedních správců a přečtena šenkýřům, aby se podle nich mohli nadále řídit. Přísední měli dále na starosti vedení register, do kterých byli zapisováni nově příchozí šenkýři: evidovalo se jejich jméno, datum přijetí, zda již disponují městským právem, u koho bydlí a zda budou v nájmu některého z nákladníků, nebo jim byla živnost propůjčena přímo purkmistrem. Za zápis do register platili přísedním 12 českých grošů.

Předtím, než mohl šenkýř (nebo šenkýřka) začít čepovat ve vlastním šenku, musel být přijat do šenkýřského pořádku. K tomu bylo zapotřebí předložit přísedním vysvědčení o dobrém zachování, povolení šenkovat, jež získal žadatel od purkmistra, a výhostní list (bez jeho předložení šenkýři nesmělo být povoleno provozovat živnost, a pokud i přesto šenkoval, následovalo úřední uzavření šenku, uvěznění šenkýře a zabavení šenkovaných nápojů). Poté zaplatil do pokladnice pořádku 15 grošů míšeňských¹²¹ tzv. příjemného a 1 libru vosku. Své doklady odevzdal do opatrování přísedním správcům, kteří mu je měli opětovaně vydat v případě, že by chtěl změnit místo své působnosti. Poté byl zapsán do šenkýřského pořádku.

---

o vybírání poplatků a cel a dohlíželi na čistotu v ulicích a domech. Byla jim delegována též pravomoc soudní, podle níž měli ve věcech sporných řešit stavební a tržní rozepře nebo trestat špatně odvedenou řemeslnou práci. BRÁTKOVÁ, Zlata: Šestipanské úřady. In: LEDVINKA, Václav (ed.) a kol.: Osm století pražské samosprávy: Výstava o vývoji pražské městské správy od 13. století do roku 2000, Clam-Gallasův palác 4. května - 6. července 2000: průvodce výstavou. Praha 2000, s. 31.

¹¹⁸ WINTER, Z.: Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku, s. 706.

¹¹⁹ Instrukce pro správce (přísední) nad šenkýři a šenkýřkami v Novém Městě pražském z roku 1594, Archiv hlavního města Prahy, sign. Šenkýři 23, inv. č. 1, fol. 13 – 16.

¹²⁰ Artikule z roku 1637, tamtéž, fol. 5 – 6.

¹²¹ Není nezvyklé se v jednom dokumentu setkat s oběma početními jednotkami, přičemž poměr mezi českými a míšeňskými groši je 1:2, tj. půl kopy českých grošů rovná se 1 kopě grošů míšeňských. VOREL, Petr: Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích. Praha 2000, s. 161.

Pokud některý z nákladníků zaměstnal šenkýře, aniž by se prokázal všemi požadovanými doklady, museli přísežní tuto skutečnost ohlásit purkmistrovi a nákladník byl povinen zaplatit pokutu ve výši 1 kopy grošů, jež měla být následně užita na nezbytné opravy města.

Při přijímání šenkýře do pořádku měly mu být nahlas přečteny artikule, na jejichž základě měl dodržovat ctnostné, pobožné a vůči hostům, nákladníkům i přísežným uctivé chování. Jelikož musel jít šenkýř příkladem své čeládce i hostům, nesměl sdílet domácnost se ženou, s níž nebyl církevně oddán; v opačném případě totiž měli být podle artikulí oba vymrskáni z města. Šenkýři bylo dále zapovídáno, aby při svém šenku držel a za čeleď označoval nevěstky, jež, jak se zdá, představovaly častý prostředek ke zvýšení zisků hostince,¹²² nebo aby nečinně trpěl a přehlížel smilstva a jiné hříchy proti božím přikázáním. Když byl šenkýři takový přestupek přísežnými prokázán, byl nahlášen purkmistrovi a šenkýř i jeho čeleď byli potrestáni vypovězením z města.¹²³ Pokud do hostince zavítal neznámý člověk, měl šenkýř povinnost dopodrobna se jej vyptat na jméno, původ, cíl a účel cesty a v případě jakýchkoliv pochybností nebo podezření¹²⁴ jej ihned nahlásit purkmistrovi. Dále nesměli ve svém hostinci přechovávat ani podporovat nejružnější „nepočetné lidi“ a vandráky, spolčovat se s nimi nebo od nich přijímat či odkupovat kradené věci.

Do samostatného artikulu byl vždy zahrnut jeden z nejvážnějších prohřešků, jehož se šenkýř mohl dopustit – „plundrování“ nebo „falšování“ piva,¹²⁵ ale i nalévání nesprávné míry.¹²⁶ Za takové šizení zákazníka měl šenkýř při odhalení zaplatit pokutu půl kopy českých grošů.

Obdobně jako u jiných společenstev, i u šenkýřů věnoval se minimálně jeden článek artikulů záležitostem sociálním. Pokud některý ze šenkýřů zemřel, všichni ostatní šenkýři dané čtvrti Nového Města pražského byli povinni zúčastnit se jeho pohřbu, a pokud nemohli, museli alespoň před přísežnými přednést řádnou omluvu. V případě, že se některý ze členů

---

¹²² „A jakož se zhusta a mnoho nachází, že některý šenkýř, též šenkýřka, kuběny, nevěstky, lidi lehké pod jménem čeledína ku pomoci šenku, aby skrze osoby dotčené lepší zisk a užitek při šenkování piva měli...“ Artikul šestý, Instrukce pro správce (přísežné) nad šenkýři a šenkýřkami v Novém Městě pražském z roku 1594, AHMP, sign. Šenkýři 23, inv. č. 1, fol. 13 – 16.

¹²³ Zajímavý případ byl zaznamenán v roce 1527 v Hradci Králové, kde byli šenkýři pro podporování smilstva a jiných neřestí tak neoblíbeni, že si měšťané vymohli jejich absolutní vypovězení z města. JANOTKA, Miroslav; LINHART, Karel: Řemesla našich předků. Praha 1987, s. 136.

¹²⁴ „...porozumí-li na osobu jeho, že jest člověk povahy lehké, štverák, povaleč neb jinak škůdce lidský...“ Artikul šestý, Instrukce pro správce (přísežné) nad šenkýři a šenkýřkami v Novém Městě pražském z roku 1594, AHMP, sign. Šenkýři 23, inv. č. 1, fol. 13 – 16.

¹²⁵ Nejčastěji vodou, ale i jinými, často méně kvalitními pivy nebo dalšími tekutinami, při jejichž výběru se zřejmě fantazii meze nekladly.

¹²⁶ Toho mohlo být dosaženo jednoduchým nalitím „podmíry“, důmyslnější hostinští však mohli nádoby všemožně upravovat, aby se do nich vešlo méně tekutiny.

společenstva na poslední rozloučení bez omluvy nedostavil, byl nucen vyplatit 2,5 groše pokuty přísežným a 2 groše poslovi,¹²⁷ který byl pověřen šenkýře obejít a se zprávou o úmrtí je obeznámit.

Pokud jde o finanční záležitosti šenkýřského pořádku, bylo nájemným šenkýřům instrukcemi nařízeno odvádět z výdělku pravidelně o suchých dnech 5 grošů českých, v případě šenkýřů v zájezdních hostincích, kde se kromě nápojů servírovalo i jídlo a poskytoval nocleh, pak byla odváděná suma větší – 15 grošů. Odvody byly vybírány přísežnými správci, zapisovány v příslušné knihy a následně odevzdávány šestipanskému úřadu. V případě, že šenkýř danou sumu k určenému datu nevyplatil, byl potrestán vězením, kde setrval do té doby, než byla částka zaplacená. Městu měli být dále šenkýři prospěšní v případě obrany, ochrany či údržby města (povinnost „*jít na obecní díla*“) nebo být nápomocní při zadržování „zemských škůdců“.

Pokud se šenkýř rozhodl změnit místo své působnosti, musel to ohlásit přísežným, jež si předvolali jeho dosavadního hospodáře k podání vysvědčení o šenkýřově chování. Pokud se šenkýř osvědčil a jeho ohodnocení bylo kladné, získal od přísežných zpět své průvodní dokumenty včetně nového vysvědčení o původu. Instrukce z roku 1594 neopomněly strukturu takového vysvědčení, nebo též tzv. jistoty, dopodrobna popsat:

„My, starší správcové čtvrti v známo činíme, že šenkýř ... byl v nájmu neb v podruží ... od času ... do času ..., léta Páně ... Choval se u něho jakž dobrému náleží, že jest to v pravdě tak, jest jemu tato jistota od nás starších přísežných dekretem v ctnosti vydána.

Stalo se...“

Tyto instrukce byly v roce 1637 jen s nepatrnými obměnami potvrzeny purkmistrem a radními Nového Města pražského a vydány jako oficiální cechovní artikule. Novinkou, se kterou se v nich setkáváme, je zmínění instituce inspektorů, se kterými v této době mají přísežní správci konzultovat svá usnesení z pravidelných zasedání dříve, než budou postoupena ke schválení purkmistrovi.¹²⁸ Také můžeme zaznamenat již konkrétnější ustanovení týkající se osob nocujících v „hostinských domech“, tedy zájezdních hostincích. Takové osoby mají být, v souvislosti s pátráním po „škůdcích a nešlechtných lidech“, nahlašovány purkmistrovi společně s těmi, kteří je během jejich pobytu v hostinci

---

¹²⁷ Často se jednalo o nejmladšího šenkýře z pořádku.

¹²⁸ „*Však prve než by to snešení jmenovaných starších přísežných jiným šenkýřům vůbec oznámili vezmouce naučení od pánův inspektorův, podadí toho k uvážení pana purkmistra...*“ Artikel první, Artikule z roku 1637, AHMP, sign. Šenkýři 23, inv. č. 1, fol. 5 – 6.

navštěvují.¹²⁹ Zajímavé je, že v těchto artikulích nenalezneme zmínku o financích cechu a jím odváděných poplatcích, jimž byl v původní instrukci věnován jeden celý článek.

Dalším pramenem k porovnání je „*Artikul pátý o šenkýřích nájemných, jak by se řídit a spravovat měli*“ – výpis z instrukce rady Nového Města pražského nájemným šenkýřům a šenkýřkám z roku 1644.¹³⁰ Důvodem k jeho vydání mohly být jednak drobné úpravy jak ve věci dočasného šenkování bez udělení měšťanského práva, tak v úpravě vztahů mezi nákladníky a šenkýři, mohlo jím být i zvýšení sazeb za některé přestupky (ať už v důsledku inflace nebo jen zesílení trestu), mohlo ale jít i o opětovné upozornění na prohřešky, kterých se šenkýři dopouštěli opakovaně navzdory starším vydaným nařízením.

Podle *Artikulu* byli starší šenkýři do své funkce dosazováni staršími nákladníky a s jejím přijetím se zavazovali chovat šlechetně, čestně a pobožně, jít vzorem ostatním členům společenstva a být spravedliví nejen k nim, ale i k hostům. Šenkýři byli starším nákladníkům podřízeni ve vlastních vnitřních sporech, ale i ve věcech šenku a piva obecně.

Stejně jako dříve byl šenkýř před vstoupením do pořádku a započítím práce povinen požádat o udělení městského práva. Podle nové instrukce však v případě, že právo není možné udělit ihned a za šenkýře se zaručí jiná osoba, může po určenou dobu (do udělení městského práva) šenkovat a současně požádat o přijetí do pořádku. Pokud by však chtěl šenkýř spravovat hospodu bez splnění výše zmíněných požadavků, pokuta jemu určená se oproti předešlým pořádkům zvýšila dvojnásobně – na 2 kopy českých grošů. I pokuta za falšování a kažení piva se z původní půl kopy zvýšila na celých 5 kop českých grošů.

Více se tento konkrétní výpis věnuje vzájemným vztahům mezi šenkýři a nákladníky. Poprvé se zde setkáváme s již Winterem¹³¹ zmiňovaným upozorněním, že šenkýři nemají nákladníkům dlužit za vystavené pivo, nýbrž platit sudy ihned po vystavení každého nového varu. Pokud by pak chtěl šenkýř změnit dodavatele piva, musel napřed předchozímu nákladníkovi vyrovnat veškeré účty a těmi se prokázat nákladníkovi novému – pokud by tak neučinil a bylo mu doloženo odebírání piva od jiného výrobce, mohla mu být uložena pokuta 2 kopy grošů a žádné pivo mu nemělo být vystaveno, dokud neměl všechny potřebné účty splacené.

---

¹²⁹ „*Jakožpak pro dostatečnější Inquisits a vyhledání takových nešlechetných lidí jeden každý šenkýř neb šenkýřka obzvlášť na hostinských domech bydlející všech a všelijakých osob přesporních k nim do hospod přicházejících aneb přijíždějících každodenně jest poznamenání (...) k úřadu purmistrskému skládati povinni jsou.*“ Artikul osmý, Artikule z roku 1637, AHMP, sign. Šenkýři 23, inv. č. 1, fol. 5 – 6.

¹³⁰ Výpis z instrukce rady Nového Města pražského nájemným šenkýřům a šenkýřkám z roku 1644, tamtéž, fol. 10 – 12.

¹³¹ WINTER, Z.: Kulturní obraz měst českých II, s. 344.

Podle článku 9 této instrukce trestal se zabavením živnosti a vyloučením z pořádku též nákup a šenkování piva na Starém Městě pražském a Malé Straně.

Překvapivým se může zdát, že otázku náboženského vyznání upravují cechovní artikule nikoliv bezprostředně po porážce českých stavů na Bílé hoře (1620) nebo po vydání Obnoveného zřízení zemského (1627), nýbrž poprvé až v roce 1650.¹³² V artikulech¹³³ stojí zákaz přechovávání lidí nekatolického vyznání, šenkýři nesměli povolovat schůzky „zapovězených náboženství“ a stejně tak ubytovávat emigranty, kteří se neprokázali povolením samotného krále, královských místodržících nebo saského kurfiřta. Za přechovávání podobných osob šenkýři hrozila pokuta. S postupující rekatolizací mohla souviset i nařízení ohledně zákazu přípravy masitých jídel v postní a suché dny, dále pak v pátek a sobotu; v neděli a další svátky, kdy se konaly mše svaté, nesmělo se čepovat ani provozovat jakékoliv jiné dílo. Sankcí byla (blíže neurčená) peněžitá pokuta a zabavení prodávaného zboží.

V hospodě bylo nadále zakázáno prodávat jakékoliv zboží, stejně tak se šenkýřům zapovídalo některé zboží (např. obilí) předkupovat s předstihem před ostatními řemeslníky a následně je prodávat v hostinci. Takové jednání bylo v artikulích označeno za lichvu¹³⁴ a trestalo se zabavením prodávané věci a peněžitou pokutou.

Se zachováním obecního pořádku souvisel zákaz čepovat nápoje po „druhé hodině v noci“, tedy v létě před devátou, v zimě před osmou hodinou večerní.¹³⁵ Na šenkýře, který by ve svém podniku trpěl jakékoliv rušení nočního klidu, čekalo vězení. Artikule také zakazovaly vyhazování odpadu na ulice, ten měl být pravidelně vyvážen za město.

Ostatní záležitosti, jako zaznamenávání přespolních příchodů, trestání kažení piva nebo povinnosti týkající se důsledného dodržování artikulů, jsou shodné s nařízeními z předchozích let.

Podle samotného názvu „*Artikule hospodářů domů šenkovních a hostinských*“ i podle faktu, že v artikulích není zmínky o jakékoliv závislosti nebo podřízenosti šenkýřů na nákladnících, lze soudit, že v této době mohli šenkýři dosáhnout jakési větší míry samostatnosti; nemuseli již šenkovat jako pouzí nájemníci, ale mohli být sami zmiňovanými „hospodáři domů šenkovních a hostinských“.

¹³² Zřejmě v návaznosti na definitivní ukončení třicetileté války.

¹³³ Artikule hospodářů domů šenkovních a hostinských, AHMP, sign. Šenkýři 23, inv. č. 1, fol. 3 – 4.

¹³⁴ „*Nachází se nemálo šenkýřů též i jiných lidí, kteří obilí jak na trhu, tak i pokoutně skupují, ceně jeho zdrazují ... a za dosti krátkého času na něm mnoho přitahují, což nic jiného není, nežli pouhé právy zamezené lichvění.*“ Tamtéž.

¹³⁵ „*Žádného piva, ani vína po druhé hodině na noc, to jest v létě před devátou a v zimě před osmou hodinou ... na řád dávati...*“ Tamtéž.

5.3.2 Výsady Marie Terezie výčepníkům Starého Města pražského

Výsady¹³⁶, jež výčepníkům Starého Města pražského potvrdila císařovna Marie Terezie v roce 1748, představují, na rozdíl od předchozích artikulí, rozsáhlý a pečlivě členěný dokument, vydaný formou majestátu. Pergamenové listy jsou bohužel na některých místech poškozené a špatně čitelné, přesto dokázal dokument poskytnout množství užitečných informací.

První článek „*O kázni boží a ctném chování*“ spravuje věci náboženského vyznání a křesťanského počínání staroměstských šenkýřů – šenkýř přijímaný do zdejšího pořádku musel se prokázat příslušností ke katolické víře.¹³⁷ Dále bylo šenkýřům přikázáno světit neděle a další církevní svátky, chovat se mravně a počestně a jít tak příkladem čeledi, manželce i dětem, v neposlední řadě pak zachovávat úctu a poslušnost cechovním starším.

Druhý článek „*O přijímání za spoluouda*“ zabývá se náležitostmi přijetí nového člena do šenkýřského pořádku. Postup při zápisu do register i následné vstoupení do pořádku a získání šenku byly prakticky stejné jako v předchozích dobách, rozdíl nacházíme pouze ve stanovených poplatcích. Za propůjčení živnosti a zápis do register staršími představenými zaplatil šenkýř 35 krejcarů, při přijetí do pořádku pak do cechovní pokladnice 10 zlatých a 2 libry vosku. Poprvé se u šenkýřů setkáváme i s (v jiných ceších již obvyklou) tradicí vystrojení „*svačiny... která by přes 5 zlatejch nekoštovala*“, tedy s pohoštěním, které při svém vstupu na vlastní účet připravil nově příchozí pro ostatní členy cechu. Místo vystrojení „svačiny“ mohl v tomto případě žadatel pouze vyplatit zmiňovaných 5 zlatých. Po přijetí předstoupil před starší nákladníky, jimž byl představen jako nový šenkýř, a se získáním měšťanského práva a slibem, že nebude vykonávat jinou živnost, nežli hostinskou, mohl začít šenkovat.

Třetí až osmý artikul „*O povinnostech šenkýřů pivních*“ vymezuje obecně záležitosti provozování hostinské živnosti a povinnosti s ním spojenými. Tyto nám již nejsou neznámé: zákaz ředění piva a nalévání špatné míry, zákaz provozování šenku bez přijetí do šenkýřského pořádku, povinnost vést čeládku k mravnému chování a udržování dobré pověsti podniku i celého cechu, vykazování podezřelých a nepočestných lidí, stejně jako zabraňování rvačkám, rušení nočního klidu apod. Při porušování pravidel byly v této době standardním postupem vícestupňové sankce: nejprve byl dotyčný provinilec pouze pokutován, při opětovném porušení udán starším nákladníkům a poté městskému magistrátu, a pokud ani tehdy nedošlo

¹³⁶ AHMP, sign. Šenkýři 1, inv. č. 2, 12 fol.

¹³⁷ Srovnej s artikuly z roku 1650, kde je výslovně zaznamenán jen zákaz přechovávat v hostincích osoby jiného vyznání než katolického.

k napravení šenkýře, byl zbaven celé své živnosti. U pokutování nebo při postupování záležitosti vyšší instanci vždy stáli zvláštní úředníci – inspektoři. Zřejmě v souvislosti s uzavíráním cechů a snižováním počtu volných pracovních míst setkáváme se v artikulech s novým nešvarem – vypočítavé vytlačování sousedů šenkýřů z jejich hostince nebo nájmu a přeplácení majitelů šenků za tímto účelem. Takové jednání bylo po odhalení trestáno pokutou 2 zlaté. Stejnou sumou trestalo se čepování a vůbec lákání do šenku v neděli a v jiné sváteční dny.

Dva následující artikuly „*O jiných obzvláštních artikulech a pořádku nadání neb obdarování*“ zabývají se záležitostmi neoprávněného provozování šenku. Opět je zde úředně potvrzen zákaz šenkovat pivo jiným osobám, než které jsou zapsány v šenkýřském pořádku, provozování pohostinství bylo zapovězeno sladovníkům a neprovdané ženy a děvečky mohly být při šenku pouze jako čeledí, nikoliv samostatné provozovatelky hospody.

Artikul jedenáctý „*O zaopatření vdov*“ je samostatným artikulem z oblasti sociální správy cechu, podle nějž měla vdova po šenkýři právo svobodně provozovat svou živnost. Znovu provdat se však směla opět jen za člena šenkýřského pořádku, jinak o svůj podnik přišla. Stejně jako jiní šenkýři byla povinna skládat do cechovní pokladnice kvartální plat, na základě něhož měla plné právo na ochranu a pomoc ze strany cechovních starších i všech ostatních členů.

Artikul dvanáctý „*O cechovní pečeti a korouhvi*“ potvrzuje napořád propůjčení vlastní pečeti a korouhve, jež pořádek „od nepaměti vede“.

„*O kvartálním a jiným shromažďování*“ lze se dočíst v článku třináctém a čtrnáctém. Kvartální schůze cechu konaly se buďto v domě předního staršího nebo v místě, „*kde pokladnice se opatruje*“.¹³⁸ Pokud člen pořádku obdržel pozvání a k cechovnímu shromažďování se bez řádné omluvy nedostavil, vyplatil do pokladnice pokutu – 1 kopu grošů míšeňských pokud se jednalo o staršího šenkýře, 35 krejcarů za každého jiného člena. Zřejmě však nebylo neobvyklé, aby se zpráva o cechovní schůzi k adresátovi nedonesla – artikul totiž předepisuje pokutu 35 krejcarů pro nespolehlivého posla. Zasedání konalo se opět za přítomnosti inspektora, který měl dohlížet na vybírání pokut a dalších poplatků, stejně jako na dodržování pořádku po dobu schůze. Účastníci se měli vyvarovat zbytečného hlučení, přerušování se v řeči navzájem nebo vůbec mluvení bez předchozího vyzvání. Nebylo také povoleno bez řádné omluvy opustit schůzi před jejím oficiálním ukončením. Pravidelně vybíraný kvartální plat činil 14 krejcarů.

---

¹³⁸ Ze sedmnáctého artikulu vyplývá, že se standardně jednalo o jeden a tentýž dům.

Do cechovních shromáždění řadily se zřejmě i (ve stejném článku zmiňované) pohřby zemřelých členů cechu. Otázka přítomnosti či nepřítomnosti na pohřbu byla ošetřena obdobně, jako známe z minulých dob, pouze pokuta lišila se opět podle starších (1 kopa míšeňských) a mladších (35 krejcarů); navíc se vztahovala též na ty mladší šenkýře, kteří by z nějakého důvodu odmítli nést máry s nebožtíkem.

Finanční a ostatní záležitosti jsou upravovány v posledních třech artikulech „*O představených starších, o pokladnici pořádku, zaopatření jakož i výkazu pokut a kvartálních platů.*“ Podle něj měla být cechovní pokladnice opatřena dvěma zámky, k nimž jeden klíč držel inspektor a druhý nejstarší šenkýř, u kterého byla také cechovní pokladnice umístěna. Žádné jednání pořádku, a tedy ani žádné otevření pokladnice, nemohlo se konat bez přítomnosti zmiňovaného inspektora; tomu pak byly za jeho služby cechem vypláceny 2 zlaté rýnské ročně. Starší šenkýři měli dále tradičně dohlížet na to, aby byly cechovní artikule společně s řády městské policie a pravidly hašení ohně alespoň jednou do roka při hlavním pořádku nahlas přečteny a po zbytek roku důsledně dodržovány.

6 Pohostinská zařízení a jejich vývoj od středověku do počátku 20. století

6.1 Hospody středověku a raného novověku

Hospodská tradice českých zemí sahá hluboko do raného středověku a samotných počátků českého státu. Tradičně bývá zmiňováno neúspěšné vystupování druhého pražského biskupa Vojtěcha proti opilství a alkoholismu jako jeden z důvodů jeho prvního odchodu ze země,¹³⁹ konkrétnější dokladem o rozšíření hospod a nešvarů s nimi spojených je pak například zákaz provozování krčem ustanovený v tzv. Břetislavových dekretch vyhlášených roku 1039 v polském Hnězdně právě nad hrobem sv. Vojtěcha.¹⁴⁰

V období vrcholného středověku začaly být venkovské domácí sladovny a jimi zásobované krčmy omezovány mílovým právem ve prospěch rozmáhajících se městských šenků a hospod. Ve skutečnosti mílové právo nikdy zcela nezabránilo provozování pohostinství uvnitř okruhu jedné míle a pokud venkované výrazně neohrožovali městský trh, mohli být sladovníci i krčmáři městem tolerováni. V opačném případě však měli měšťané úplnou moc provozované sladovny, krčmy, ale i provozovny jiných řemesel třeba i násilím rušit a nebylo výjimkou, pokud byla za tímto účelem hranice jedné míle posouvána na úkor venkovanů.¹⁴¹

6.1.1 Středověké šenky

Nejstaršími a nejjednoduššími provozovny pohostinství byly ve středověkých městech šenky. Jejich někdejší četnost souvisela s právem volné výroby a prodeje piva, jež náleželo každému plnoprávnému měšťanovi; šenk tedy mohl být součástí kteréhokoliv právovárečného domu.¹⁴² Jednalo se o rozlehlou, často největší místnost daného domu,

¹³⁹ Ač v legendách o životě sv. Vojtěcha obvykle uváděn pouze jeho boj proti mnohoženství, kněžským sňatkům a prodávání křesťanů do otroctví. Srovn. JACOBUS DE VORAGINE; VIDMANOVÁ, Anežka (ed.): *Legenda aurea*. Praha 2012, s. 407 – 411., BRUNO Z QUERFURTU – VILIKOVSKÝ, Jan (překlad): *Život a utrpení svatého Vojtěcha, biskupa a mučedníka*. V Břevnově: Benediktinské opatství 1935, 93 s.

¹⁴⁰ „... za páté, krčmu, která jest kořenem všech špatností, odkud pocházejí krádeže, vraždy, cizoložstva a ostatní špatnosti, kdo zřídí nebo kdo zřízenou za plat převezme: krčmář, jestliže bude postižen, ať je veden do středu tržiště, přivázán ke sloupu a mrskán pruty, jak dlouho by biřic chtěl, avšak jeho věci ať nezabírá fiskus a ať nepropadají komoře knížecí, nýbrž ať jsou pod zemí pohřbeny, aby se nikdo neposkrnil napitím tak hodným zavržení. Pijáci pak, jestliže budou postiženi v krčmě, ať nevyjdou z vězení, dokud nesloží 300 denárů pro knížecí komoru...“ VANĚČEK, Václav; MALÝ, Karel: *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*, Praha 1996.

¹⁴¹ PLETZER, K.: *Obrana českobudějovického práva míle v roce 1464*, s. 3.

¹⁴² JANOTKA, M.; LINHART, K.: *Řemesla našich předků*, s. 130.

umístěnou v jeho přízemí tak, aby do ní bylo možné vejít přímo z ulice. Z této síně¹⁴³ pak vedly schody do sklepa, kde byl skladován alkohol, a do patra domu, které sloužilo jako zázemí hospodáře – byly zde obytné světnice, pracovní místnosti v případě, že se hospodář živil i dalším řemeslem apod. Z hostinské místnosti se dále procházelo na malý dvorek, kde bývaly umístěny zahrádky a prostory pro chov zvířat, odpadní jímky nebo též jednoduché záchody, jež mohli využívat i hosté šenku.¹⁴⁴

Samotný šenk byl jinak vybaven celkem prostě: v síni s jednoduchou podlahou z udusané hlíny bylo rozmístěno několik stolů a lavic, k odkládání (případně též sušení) oděvů sloužila rozvěšená bidla nebo truhly, které mohly současně posloužit i k sezení nebo v případě jejich lepšího zabezpečení jako trezory. Místnosti byly zprvu vyhřívány a současně i osvětlovány otevřeným ohněm z pecí a krbů, které byly později (i z důvodu neustále hrozícího nebezpečí požáru) nahrazeny kachlovými kamny; osvětlení bylo dále zajišťováno loučemi nebo voskovými či lojovými svícemi, později nahrazenými nákladnějšími olejovými lampami. Nádoby, z nichž se pilo, případně se odměřovala správná míra nápoje, byly rozvěšeny po stěnách šenku nebo rozestavěny v otevřených policích. Nejčastějším materiálem pro výrobu nádobí byla ve středověku hlína nebo keramika, až časem je začal vytlačovat porcelán a sklo, po dlouhou dobu suroviny dostupné pouze zámožnějším lidem.¹⁴⁵

Jak sám název napovídá, šenky byly specializovány na prodej (šenkování) nápojů; nebylo zvykem v nich podávat jídlo nebo poskytovat cestujícím nocleh. Stávaly se místy pravidelných setkávání sousedů z okolních domů nebo řemeslníků, kteří zde nacházeli odpočinek a rozptýlení po práci. Nebývalo též pravidlem, aby bylo současně otevřeno více šenků – majitelé právovárečných domů se v šenkování střídali podle přesně určeného pořadí.¹⁴⁶ Dům, v němž se právě čepovalo, se proto nazýval šenkovním domem a pro nalákání hostů byl viditelně označován: na jeho štít býval zavěšen slaměný věchet či věnec z chvojí nebo čerstvého chmele, přičemž tato označení patrně dala vzniknout později hojně rozšířeným domovním znamením.¹⁴⁷

---

¹⁴³ Velmi často se v literatuře setkáváme s označením „mázhaus“, jde však o nepřesné označení, neboť tímto termínem byla tradičně nazývána větší obytná místnost v prvním patře měšťanského domu.

¹⁴⁴ KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 34.

¹⁴⁵ Týž: s. 36.

¹⁴⁶ Týž: s. 34.

¹⁴⁷ Obdobně bývaly označovány i vinné šenky, zprvu věncem z révového listí nebo slaměným křížkem, později se označení dále dělila podle konkrétního typu čepovaného vína: slaměný křížek byl jednoduchý nebo dvojitý podle toho, zda se nalévalo víno jednoleté či dvouleté, pro staré víno bylo užíváno slaměného víchu, nové víno se značilo zelnou hlávkou. Barevné stuhy na věncích mohly lákat na víno bílé nebo červené. JANOTKA, M.; LINHART, K.: Řemesla našich předků, s. 135.

6.1.2 Zájezdní hostince

S cestováním a obchodem byly více spjaty zájezdní hostince, od 15. století běžně označované vývěsními štíty. Zájezdní hostince se zaměřovaly na poskytování krátkodobého ubytování cestujícím včetně možnosti vydatnějšího občerstvení, než jaké nabízely šenky. Velká obytná místnost hostince byla vybavena větším počtem lavic, na kterých hosté i spali; větší městské hospody mohly disponovat i další obytnou místností v patře vybavenou několika jednoduchými postelemi, na které se obvykle směstnalo i více vzájemně neznámých osob. Chudší cestující nebo ti, na které již nezbylo lepší místo v posteli nebo na lavici, mohli přespát na zemi podestlané slámou.

Hostince mívaly obvykle výrazný domácký charakter: místnost sdílel hospodář společně se svými hosty, s nimiž se on i jeho rodina stravovali společně u jednoho stolu.¹⁴⁸

6.1.3 Cechovní (výsadní) hospody

Zejména ve větších městech s plně rozvinutou cechovní organizací se setkáváme se speciálním typem pohostinského zařízení – cechovní hospodou. Cechovní mistři si pro nejrůznější události, jako byly pravidelné cechovní schůze, přijímání nových členů do cechu nebo nástupy učňů a tovaryšů, volili některý z hostinců, jenž byl později za tímto účelem zapsán i do cechovních artikulí a určen tak za oficiální cechovní hospodu. Bývalo zvykem, že při výše zmiňovaných událostech byla útrata placena buďto z cechovní pokladnice nebo šla na účet samotného cechmistra.¹⁴⁹

Poté, co se oficiálně ustavilo vandrování tovaryšů jako povinná podmínka pro jejich postup mezi mistry, začaly sehrávat cechovní hospody důležitou roli i na poli vlastní tovaryšské organizace. Tovaryš, poté, co dorazil do nového města, obvykle ihned vyhledal a navštívil hostinec svého cechu, kde mu byl zdarma poskytnut nocleh a strava. V cechovní hospodě mohl setrvat několik dní, dokud mu ve městě nebyla zprostředkována požadovaná práce. Pokud se stalo, že tovaryš pracovní místo nenalezl, byl tzv. vyšenkován na další cestu – tovaryšská organizace mu poskytla nezbytné finanční prostředky (aby nebyl nucen uchýlovat se po cestě k žebrotě) a vyprovodila ho z města. Majitelé cechovní hospody se mezi tovaryši těšili velké úctě: byli oslovováni jako „pan otec“ a „paní matka“ a i do tovaryšských řádů byla zanášena povinnost poslouchat hospodáře a vážit si jich.¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 46.

¹⁴⁹ Týž, s. 47.

¹⁵⁰ WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 763.

Cechovní hospody bývaly obdařovány zvláštními panovnickými výsadami, mohly být třeba osvobozeny od daní nebo povýšeny na tzv. císařské hospody, které mohly hostit i panovníka, pokud příslušné město navštívil.¹⁵¹

6.1.4 Veřejné domy

Podle dochovaných artikulí šenkýřských cechů, jejichž součástí býval pravidelně článek o zákazu zaměstnávání nebo jen trpění nevěstek při hostinci, včetně příslušných represí těm, kdo by zákaz porušovali, je zřejmé, že nejstarší řemeslo bylo s poskytováním pohostinství a provozováním hospodské zábavy odjakživa úzce propojeno.

Zprvu šlo o druh hospody nevalné pověsti, kde vedle nalévání alkoholu bylo hlavní a současně též nejvýdělečnější činností podniku poskytování sexuálních služeb. Ačkoliv se křesťanstvím silně ovlivněný středověk snažil využít všechny možné prostředky a sankce, vymýtit prostituci se nikdy zcela nepodařilo. Nakonec se nejsnazším a nejúčinnějším řešením ukázalo být soustředění nevěstek do jednotlivých veřejných domů, které byly následně podrobovány úředním a policejním kontrolám, stejně jako tamější pracovnice pravidelným lékařským prohlídkám. Zřizovatelem bordelů¹⁵² se tak stávalo přímo město, jež z nich samo profitovalo vybíráním speciální tzv. kurevní daně.¹⁵³ I nadále se však nelegálně provozované nevěstince maskovaly za hospody nebo veřejné lázně a prostituce navzdory nařízením v artikulech a instrukcích kvetla i v běžných krčmách a nálevnách.

Vydáváním nových mravnostních zákonů a založením mravnostní policie proti prostituci bojovala císařovna Marie Terezie, během 19. století pak bývaly nevěstince rakousko-uherskými zákony střídavě zakazovány a opět povolovány a časem začala být na jejich provozování udělována koncese. Se snahou státu soustřeďovat domy neřesti na jedno místo vznikaly z domů příznačně označovaných červenými lucernami tzv. uličky lásky. Za První republiky již docházelo k mnohem přísnějším zásahům proti provozování nevěstinců, které začaly být, zejména po vydání zákona O potírání pohlavních chorob (1922), přísně evidovány.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 46.

¹⁵² Termín převzatý již ve středověku podle západních vzorů: francouzský výraz *borde*, italský *bordello*, saský *borda*, anglický *brothel* apod. KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 51.

¹⁵³ Týž, s. 51; srovn. též ŠUGROVÁ, Hana. Prostituce jako sociálně patologický jev [online]. Brno, 2009 [cit. 2014-08-02]. Dostupné z:

https://dspace.k.utb.cz/bitstream/handle/10563/10686/%C5%A1ugrov%C3%A1_2009_dp.pdf?sequence=1.

Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Blahoslav Kraus.

¹⁵⁴ KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 55.

6.2 Hospody v 18. a 19. století

V 18. a zejména pak v 19. století nadešlo období skutečného rozkvětu v oblasti provozování pohostinské živnosti: zvýšila se úroveň poskytovaných služeb a jednotlivé podniky se začaly specializovat podle zájmů, finančních možností i národnostního složení klientely, jež je navštěvovala. Do širokého spektra podniků nyní bylo zahrnuto vše od laciných nočních podniků, kde se soustřeďovala společenská spodina, přes levné dělnické nálevny nebo středostavovské hostince rozličných úrovní až po luxusní kavárny, restauranty a hotely. Svého rozvoje a nakonec i zániku se dočkaly formanské, kdysi zájezdní hostince, nově pak ve větších městech začaly vznikat národní domy, stejně jako drobné podniky, nabízející hostům též rozličný zábavný program. Živnostenským řádem z roku 1883 byly pohostinské podniky přísně rozděleny a definovány, každý z nich pak musel být navíc jasně a zřetelně označen, aby host ihned věděl, s jakým typem pohostinství má co do činění.

6.2.1 Nálevny, výčepy a „noční čajovny“

Lidové nálevny postupem času vystřídaly původní středověké šenkovny v měšťanských právovárečných domech. Nálevny a výčepy, běžně označované jako hnízda neřesti, neboť se v nich dělníci nezřídka nechali unést lákadlem alkoholového opojení či prostitutek a zanechali zde celý týdenní plat, byly situovány často v bezprostřední blízkosti fabrik, v dělnických čtvrtích a na předměstích, aby mohly snáze lákat dělníky ať už po ukončení práce nebo již zrána cestou do ní.¹⁵⁵

Podniky nejnižší úrovně a nevalné pověsti, které se často otevíraly se setměním a zábava v nich probíhala do časných ranních hodin, byly lidově a skoro poeticky nazývány „nočními čajovnami“. Pravidelnými návštěvníky byly nejružnější deklasované živly tehdejší společnosti, prostitutky a zločinci, nezřídka však byli pravidelnými návštěvníky i představitelé umělecké bohémy.¹⁵⁶

6.2.2 Středostavovské a měšťanské hostince

Nesrovnatelně lepší úroveň mívaly hostince primárně určené pro zástupce střední třídy a měšťanstva. Bývaly čistší, prostornější a lépe vybavené a služby poskytované hostům byly

---

¹⁵⁵ KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 60.

¹⁵⁶ Týž: s. 61.

výrazně kvalitnější, ať již šlo o chutnost servírovaných pokrmů a nápojů nebo přístup obsluhy.

Typický byl pro zmiňované hostince i větší počet specializovaných místností, jež se hostům nabízely. Tyto salóanky, nazývané též „extracimry“ bývaly místem zrodu a následných schůzek nejrůznějších uměleckých a zájmových spolků, politických seskupení nebo tzv. pivních stolních společností, jejichž členy bývaly významní literáti a intelektuálové, později často s větším či menším podílem na formujícím se národním obrození.¹⁵⁷ Souvislost probuzení českého národního uvědomění s popíjením po hospodách není nijak náhodná ani nelogická: rakousko-uherské politické úřady (zejména v předbřeznovém období) byly velmi aktivní ve vyhledávání zakázaného „tajného spolčování“ a pravidelné schůzky na nějakém konkrétním místě by mohly vyvolávat podezření. Hospoda však byla naprosto legálním veřejným prostorem pro setkávání a diskusi.¹⁵⁸

V salóncích platila obvykle trochu jiná pravidla než v ostatních prostorách hostince: obsluha měla honosnější oděv, k hostům se chovala přívětivěji a pozorněji a štamgasti popíjející v salóanku nemuseli donesené nápoje platit okamžitě, jak bývalo tehdy zvykem, ale útrata se jim sečetla až při odchodu. Extracimry mohly být také zřízeny jako herny kulečnicku nebo kuželek, či jako zvláštní nekuřácké salóanky. Na počátku 2. poloviny 19. století byly tyto po francouzském vzoru nazývané „*chambres séparées*“ již součástí každého luxusního podniku.¹⁵⁹

Dalším typem hostince byly pak tzv. pivovarské pivnice, které bývaly přímou součástí komplexu pivovaru. Byly určeny nejširším vrstvám návštěvníků a ačkoliv i zde býval větší počet místností pro různé stavovské skupiny hostů, přece jen tu docházelo k určitému stírání sociálních rozdílů mezi nimi. Nejlidovější prostorou pivnice bývala jednoduše zařízená místnost původního šenku, k venkovnímu posezení v létě lákala pivovarská zahrada a pro lepší hosty byla zřizována tzv. kasina, stále skromně zařízené síně, které však díky bílému omítnutí nebo ubrusům na stole působily o něco čistěji, světleji a útulněji než ostatní místnosti pivnice. Na své si tu tak přišli dělníci, řemeslníci sjednávající ve městě prodej svých výrobků, stejně jako vysokoškolští studenti, městští úředníci nebo místní starousedlíci a zámožní měšťané. Takové pivnice byly vždy považovány za rušná centra společenského života a sehrály též významnou roli v období národního obrození.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ Týž: s. 62.

¹⁵⁸ RAK, Jiří: „Tam, kde pivovary strmí.“ Pivo a češství před první světovou válkou. Dějiny a současnost 24, č. 6, 2002, s. 18.

¹⁵⁹ KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 62.

¹⁶⁰ Týž: s. 63.

6.2.3 Formanské a ubytovací hostince, plavecké hospody

O zájezdních hostincích jakožto speciálních podnicích poskytujících kromě občerstvení též ubytování byla řeč výše, víme tedy, že představovaly běžný druh pohostinského zařízení již ve středověku. Právě během 18. a 19. století, v souvislosti s rozvojem pravidelné formanské dopravy, však zažívaly svůj největší rozkvět. Formanky stávaly u hlavních komunikačních spojnic nebo důležitých křižovatek a jejich součástí byly v blízkosti umístěné kovárny, jež byly schopny poskytnout formanům v případě potřeby náležitý servis.

Formanské hospody bývaly prostornější, disponovaly velkými stájemí a rozsáhlými dvory, často opatřenými dvěma branami, které formanům zajišťovaly jednoduchý příjezd i následný odjezd, aniž by se musel s vozem a spřežením obracet. Typické byly velké, bohatě zdobené vývěsní štíty a na provozování zájezdního hostince mohly upozorňovat i tzv. futrbankle – přenosné jesle na obrok pro formanské koně, které byly trvale umístěny před hostincem.¹⁶¹

Pokud jde o kvalitu poskytovaných služeb, vyznačovaly se formanky dobrou kuchyní a bohatě zásobenými sklepy, čehož vedle vozků a jimi přepravovaných osob využívali nezřídka i domácí štamgasti a další místní, pro které zcestovalí formané představovali důležitý informační zdroj.

Postavení formanů začalo pomalu upadat se vzrůstajícím významem koněspřežky¹⁶² a spolu s ní pohasla i někdejší sláva zájezdních hospod. Tyto buď zanikají nebo se přeměňují na klasické hostince a hotely, které často původní formanské zaměření podniku připomínají alespoň původním názvem a domovním znamením.

Obdobný osud, ovlivněný rozvojem železniční dopravy, potkal od raného středověku provozovanou voroplavbu a na ni navázané plavecké hospody, stavěné v blízkosti splavných řek.¹⁶³

---

¹⁶¹ Uklízely se pouze na neděli, kdy formané tradičně nejedli. KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 70.

¹⁶² Vůbec první koněspřežná železnice v Evropě vybudovaná mezi lety 1825 – 1832 spojovala České Budějovice s rakouským Lincem (v roce 1836 prodloužena do Gmundenu). Původně sloužila pouze k přepravě soli z Horních Rakous do českých zemí, avšak postupně bylo převáženy náklad rozšiřován o další suroviny a skutečný vzhlas koněspřežce přinesly kočáry přepravující osoby. KOVÁŘ, D. Budějovický poutník, s. 141.

¹⁶³ KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 72 – 73.

6.2.4 Výletní a promenádní restauranty

Výletní restauranty byly speciálním typem hostince se zahradou o velké rozloze, obvykle umístěné na některém vyvýšeném místě, z něhož byl pěkný rozhled po okolí. Hostince nabízely posezení pod širým nebem s dalšími možnostmi sportovního (kuželky apod.), ale i kulturního vyžití – obvykle totiž restauraci nechyběl taneční parket a podium pro koncertující kapely. Svou roli sehrály restaurace i v oblasti národního sebeuvědomování, a to jakožto cíl sokolských výletů, které po občerstvení v hostinci nezřídka končily politickou agitací.¹⁶⁴

Restauranty vně městských hradeb byly taktéž oblíbeným cílem rodin s malými dětmi, které v běžných hostincích obvykle nebyly příliš vítány.

6.2.5 Národní domy a zábavní podniky

Národní domy byly specifickým typem pohostinských zařízení, které vznikaly na přelomu 19. a 20. století, a to v souvislosti se stále se vyostřujícími vztahy mezi obyvateli české a německé národnosti. Jen málo podniků mělo zájem a snahu udržet si hosty obou národností, stále častější bylo jejich vzájemné striktní oddělování, které poskytovalo více prostoru k utváření a prosazování vlastních nacionálních požadavků.¹⁶⁵ Úplně prvním českým podnikem tohoto druhu byla pražská Měšťanská beseda otevřená roku 1846, v níž se scházeli čeští vlastenci.

Od počátku 20. století se pak nabídka pohostinských a zábavních podniků rozšířila i o nové prvky přicházející hlavně z Německa a Francie, jako byly kabarety,¹⁶⁶ varieté¹⁶⁷ a další „hostince s programem“ (šantány), jež obvykle uváděly pravidelné taneční nebo hudební programy.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ RAK, Jiří: „Tam, kde pivovary strmí.“, s. 20.

¹⁶⁵ PLETZER, Karel: Českobudějovické hospody, hostince a hotely v minulosti. In: NIKRMAJER, Leoš; PETRÁŠ, Jiří (ed.): Průvodce po budějovických hostincích a kapitoly z jihočeské pивní historie. České Budějovice 1999, s. 65 – 71.

¹⁶⁶ Francouzské slovo *cabaret* se původně překládalo jako nálevna nebo kavarána a šlo o druh hospodské zábavy, která se pohybovala na periferii umění a hry. Vůbec první kabaret Le Chat Noir byl otevřen roku 1881 v pařížském Montmartru, kde se stal místem setkávání pařížské bohémy. Velmi populární se stal následně i v německy mluvících zemích, avšak v Čechách se nikdy obdobnou měrou neuplatnil. KMENT, Z.: Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, s. 75.

¹⁶⁷ Obdoba kabaretu, avšak prostorově náročnější, neboť v sobě kombinovalo prvky kabaretu a cirkusu.

¹⁶⁸ Týž, s. 75.

7 Historie vaření piva v Českých Budějovicích

České Budějovice jsou malebným městem s bohatou mnohasetletou historií a obdobně stará jako samotné město je i zdejší tradice vaření piva. Ačkoliv pro tuto skutečnost neexistuje žádný písemný doklad,¹⁶⁹ předpokládá se, že várečné právo bylo mezi prvními městskými právy, jež zakládající panovník Přemysl Otakar II. městu věnoval bezprostředně po jeho založení.

Již v průběhu 13. století tedy pravděpodobně každý měšťan oplýval právem vlastní produkce piva, a to jak pro svou potřebu, tak na prodej. Postupem času se, jak k tomu docházelo i jinde, začala některá řemesla stojící u zrodu piva specializovat: šlo zejména o vždy početnější sladovníky,¹⁷⁰ pivovarníky (sládky), případně šrotýře (sladomely). Základní surovinu k vaření piva, chmel, si mnozí právovárečníci pěstovali sami na vlastních chmelnicích, jež se rozkládaly na budějovických předměstích.¹⁷¹

Nejstarším písemným dokladem vztahujícím se k várečnému právu budějovických měšťanů je listina Karla IV. vydaná v roce 1351. Panovník v ní stvrdil městská práva Budějovicím již dříve propůjčená, včetně práva mílového. V roce 1410 pak jeho syn Václav IV. nejenže potvrdil otcovo privilegium, ale přímo výslovně zapověděl provozování sladoven, pivovarů a krčem v okruhu jedné míle okolo města.¹⁷²

Tou dobou se o vaření piva, jako o zaručený zdroj příjmů, začala zajímat i budějovická městská rada. Její jednání s městskými právovárečníky vyústilo ve smlouvu uzavřenou v roce 1495, podle níž bylo městu postoupeno právo vaření pšeničného (bílého) piva, zatímco městským právovárečníkům bylo ponecháno vaření piva z ječného sladu (červeného). Město si vlastní pivovar postavilo mezi lety 1495 – 1496 s původně skromnějším zařízením, kterého

---

¹⁶⁹ BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 10.

¹⁷⁰ Menší počet pivovarníků souvisel se zvyšující se nákladností provozu živnosti a také se zakládáním společných soukromých i obecních pivovarů, jejichž počet se pak ve městech logicky snížil. Sladovnické řemeslo naproti tomu bylo po hospodářské stránce mnohem samostatnější a provozovat jej mohl každý člen cechu, který vlastnil nebo si pronajal příslušné prostory. WINTER, Z.: Dějiny řemesel a obchodu, s. 130. Např. na konci 14. století je v Českých Budějovicích souhrnně evidováno 23 sladovníků a sládků, do roku 1416 je znám konkrétní počet 9 sládků, přičemž počet sladovníků vzrostl na 58. Ve stejné době bylo ve městě okolo tří set nákladníků, kteří si u sládků vaření piva objednávali. KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 55 – 56.

¹⁷¹ Týž, s. 55.

¹⁷² Budějovičtí měli v takovém případě plné právo všechny cizí sladovny, pivovary a krčmy zničit, čehož také nejednou využili. Tak například v roce 1464 rozbili městští ozbrojenci pivovarská zařízení a náčiní v Plané, Homolích, Kamenném Újezdě, Boršově a Plavu. Týž, s. 56; srovnej PLETZER, K.: Obrana českobudějovického práva míle v roce 1464, s. 1 – 4. Někdy však při svých trestných výpravách i sami Budějovičtí narazili, např. v případě tvrze Vidova a její majitelky Markéty Tožičové, již v témže roce zničili pivovar i s navařeným pivem, nebo při zničení pivovaru vладыky Jana Krenauera z Křenova, který si vlastní pivovar i se sladovnou a výčepem zřídil sotva 600 metrů před městskými branami. Tožičová i Krenauer odpověděli žalobou králi, přičemž Krenauer dokonce překvapivě dosáhl určité náhrady způsobených škod. KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 56.

však poměrně rychle přibývalo a i pivovar se postupně rozšiřoval. K jeho správě byli určeni čtyři pověřeni členové městské rady, tzv. „pivní páni“, kterým byl k ruce pivní písař. Již během 16. století stalo se vaření piva jednou z nejvýznamnějších složek městských příjmů.¹⁷³ Tyto události však nijak významně nezasáhly do hospodaření soukromých právovárečnicků – spotřebitelé totiž obecně dávali přednost právě pivu ječnému (dle dnešních měřítek dosahovalo asi 23°, zatímco pšeničné okolo 13°). Přesto však byl tímto aktem započat jistý konkurenční boj mezi oběma skupinami, jenž trval po dlouhá staletí.

K významnému sporu v oblasti vymáhání mílového práva došlo brzy po povýšení nedaleké hornické kolonie na královské město Rudolfov¹⁷⁴ a následném zřízení samostatného rudolfovského pivovaru. Jelikož se tato původně hornická oblast rozkládala z velké části na budějovickém panství, byly jí dodávány potraviny, suroviny a hotové řemeslné výrobky právě z Českých Budějovic, přičemž pivo dodával jak Velký (obecní) pivovar, tak i ostatní měšťanské pivovary. Ke sporům ohledně dodávek piva docházelo již před založením pivovaru, neboť Rudolfovští často nakupovali i z vidovského pivovaru, nicméně založení pivovaru vlastního znamenalo zásadní a již trvalé vyostření sporů mezi oběma městy.¹⁷⁵ To bylo posíleno ještě obviněním, které vznesl rudolfovský písař Adam Brunn v roce 1587 proti budějovické městské radě. Tvrdil, že Budějovičtí již delší dobu okrádají císaře na daních z piva, kterážto výtky se po prošetření ukázala jako oprávněná¹⁷⁶ a Budějovickým bylo nařízeno navrácení zadržovaných peněz v několika splátkách. Ty však za čas přivedly město do tak tíživé finanční situace, že mu byly císařem zbylé splátky odpuštěny.¹⁷⁷

Do celkového poklesu životní úrovně, jenž provázel období třicetileté války, spadá samozřejmě i snížení produkce piva; další úpadek pivovarnictví, způsobený celkovým zdražením surovin, a to zejména obilí a chmele, je pak záležitostí přelomu 17. a 18. století.

---

¹⁷³ Po většinu doby se zisk z prodeje piva pohyboval mezi 6 – 11% z celkového zisku obce, před rokem 1570 dosáhl dokonce 17% celkového zisku. Více České Budějovice vydělávaly už jen na obchodu se solí a na prodeji ryb. KAVKA, F.: Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496 – 1570, s. 37 – 38.

¹⁷⁴ V oblasti ležící východně od Českých Budějovic se začalo okolo poloviny 16. století rychle rozvíjet dolování stříbra a brzy došlo k založení hornické osady Velké Hory. Ta byla v prosinci roku 1585 císařem Rudolfem II. povýšena na samostatné hornické město Rudolfov. BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 11.

¹⁷⁵ Tíž, s. 11.

¹⁷⁶ Po prošetření městských knih a rejstříků vaření piva dokázal komorní soud, že České Budějovice zkrátily za posledních 30 let svou daňovou povinnost o celých 30 000 kop grošů. Týž, s. 11.

¹⁷⁷ Spory mezi Budějovickými a Rudolfovem byly ukončeny během stavovského povstání, kdy se Rudolfov narodil od Českých Budějovic postavil na stranu stavů a dokonce v něm nějakou sídlilo velitelství stavovského vojska. V roce 1619 byl Rudolfov Budějovickými přepaden a vypálen, přičemž byl zničen i pivovar. K vítězné dohře pak došlo v roce 1620, kdy byl Rudolfov darován novým králem Ferdinandem II. Českým Budějovicím, přičemž se na ně přenesl i titul svobodného horního města. Týž, s. 11. Roku 1630 pak císař výslovně nařizuje Rudolfovu nakupovat pivo v Českých Budějovicích, čímž je definitivně zamezeno obnovení rudolfovského pivovaru. ŠEDA, Oldřich: Kalendárium vývoje českého a amerického piva „Budweiser“. In: NIKRMAJER, L.; PETRÁŠ, J. (ed.): Průvodce po budějovických hostincích a kapitoly z jihočeské pivní historie, s. 140 – 175.

V této době také mizí dřívější zvyk čepovat pivo po jednotlivých právovárečných domech a šenkování se redukuje jen na několik městských hospod,¹⁷⁸ případně přímo na městský pivovar.

V roce 1722 získali právováreční měšťané svolení k založení společného pivovaru, který byl od té doby nazýván Malým pivovarem¹⁷⁹ a stal se tak jakýmsi protipólem městského Velkého pivovaru.¹⁸⁰ Konkurenční spory mezi oběma podniky byly částečně vyřešeny dohodou o střídavém provozu,¹⁸¹ avšak k úplnému uklidnění poměrů v Českých Budějovicích, stejně jako v předcházejících staletích, ani tentokrát nedošlo. Až v roce 1795 byla podepsána smlouva mezi obcí a právovárečníky, na jejímž základě měšťané převzali do své správy i Velký pivovar a tím i veškeré pivovarské podnikání ve městě. Toto datum je tradičně považováno za vznik Měšťanského pivovaru.¹⁸²

Ačkoliv oba pivovary prosperovaly a dle různých darů a nadací lze soudit, že pivovarská živnost byla dosti výnosná,¹⁸³ přesto výroba piva trpěla nedostatečnými prostory a zastaralým zařízením. Již na počátku 19. století se ozývaly hlasy po vybudování nového pivovaru umístěného na předměstí, avšak tehdy byl návrh zavržen a k jeho realizaci došlo až v letech 1847 – 1848. Nový pivovar začal být budován na Lineckém předměstí a zdokonalován byl soustavně až do počátku 70. let, kdy získal oficiální název *Budweiser Braüberechtigten*.¹⁸⁴ Do nového areálu se postupně začala přesouvat veškerá výroba původně provozovaná ve starých budovách uvnitř města, zvolna začaly nastupovat nové technologie výroby, díky nimž a v kombinaci s uplatňováním nových vědeckých poznatků se také znatelně zvýšila kvalita i trvanlivost oblíbeného alkoholického nápoje. Měšťanský pivovar začal úspěšně exportovat do zahraničních zemí, a to nejen v rámci Evropy, ale i do zámoří.

---

¹⁷⁸ Podle dostupných publikací bylo touto dobou ve městě provozováno pouze 10 větších hostinců. KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 57; BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 12.

¹⁷⁹ Umístěn byl v domě sládky Matěje Konvičky, jenž byl vybaven potřebným pivovarnickým zařízením. Svě umístění na rohu ulic Karla IV. a Kněžské, stejně jako název, si zachoval až do současnosti; dnes je jeho součástí i hotel a místní restaurace je věrná produktům pivovaru Budějovický Budvar. Tíž, s. 17.

¹⁸⁰ Někdy se též pro pivovary užívalo názvů Hnědý (právovárečnický) a Bílý (obecní). KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 58.

¹⁸¹ Od svátku sv. Jiří (24. dubna) do sv. Havla (16. října) vařila pivo městská obec, po zbytek roku pak měšťané v Malém pivovaru. Tíž, s. 58.

¹⁸² Tíž, s. 58.

¹⁸³ Díky ziskům z obou pivovarů umožnili právovárečníci ve druhé polovině 18. století vznik městského latinského gymnázia tím, že se rozhodli vydržovat jeho profesory, zakoupili též dům pro umístění filosofického ústavu nebo se na své náklady podíleli na stavbě nemocnice či městských kasáren. Tíž, s. 58.

¹⁸⁴ Budějovičtí právovárečníci. V roce 1894 v souvislosti se založením Českého akciového pivovaru změněn název na „*Budweiser Bräuberechtigten – Bürgerliches Bräuhaus Budweis gegründet im Jahre 1795*“. S odkazem na Budějovické právovárečníky a (převážně německý) měšťanský pivovar se můžeme dodnes setkat na domě čp. 435/15 v Široké ulici, v jehož štítě stojí iniciály B.B., nejen v minulosti mylně považované za zkratku firmy Brouk a Babka. Měšťanský pivovar zde měl až do roku 1940 své sklady. BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 15.

Ani v tomto případě se však vaření piva nevyhnulo konkurenčním zápasům uvnitř městských hradeb, tentokrát z důvodů národnostních. Správa měšťanského pivovaru byla totiž zajišťována budějovickými Němci, což ve stále silněji národnostně rozpolceném městě podnítilo myšlenku založení českého pivovaru.¹⁸⁵ U zrodu Českého akciového pivovaru v roce 1894 stál, jakožto hlava přípravného výboru, i JUDr. August Zátka¹⁸⁶ a navzdory průtahům ve výběru dodavatelů materiálu ke stavbě byl moderní pivovarský areál zcela dokončen již o rok později – 7. října 1895 začalo se v něm vařit pivo. Ochranná známka *Budvar*, která byla pro budějovický ležák registrována v roce 1930, se brzy stala všeobecně známou a zajistila Budějovicím světový věhlas.¹⁸⁷ Od roku 1936 začal pivovar používat značku *Budvar* i ve svém názvu.

V roce 1948 došlo ke sloučení obou městských pivovarů¹⁸⁸ a se začleněním veškerých ostatních pivovarů v jižních Čechách vznikl národní podnik *Jihočeské pivovary*.¹⁸⁹ K jejich opětovnému rozdělení došlo počátkem 90. let, kdy vznikl pivovar *Budějovický Budvar* (nástupce někdejšího Českého akciového pivovaru) a *Samson* (pokračovatel měšťanského pivovarnictví), z nichž oba vydržely v činnosti až do dnešních dní.

---

¹⁸⁵ Pozice Čechů tak byla posílena nejen po stránce ekonomické: Český akciový pivovar se brzy stal dalším centrem českého národního života ve městě. V jeho areálu se konaly srazy a slavnosti Sokolů nebo Matice školské, které byly také (vedle mnoha dalších organizací a spolků) pivovarem finančně podporovány; výrazně nacionálního zaměření byly i propagační materiály pivovarem vydávány. HAJN, Ivo: Česko-německá pivní válka, *Dějiny a současnost* 24, č. 6, 2002, s. 13 – 16.

¹⁸⁶ August Zátka (1847 – 1935) vlastenec, jihočeský patriot, politik (od roku 1878 poslanec českého zemského sněmu). Byl členem výborů Besedy českobudějovické, Měšťanského pivovaru, Záložny českobudějovické ad., kde zastupoval zájmy především českého obyvatelstva Českých Budějovic. Podílel se na založení Českého politického spolku a Matice školské a mnoha dalších podniků. Ačkoliv se zasazoval o rozšíření vlivu občanů české národnosti na správu města (stal se dokonce politickým mluvčím budějovických Čechů), obecně patřil mezi nacionálně tolerantní politiky, přičemž prosazoval spravedlivé vyrovnání obou národů. *Encyklopedie Českých Budějovic*, s. 563.

¹⁸⁷ Exportované budějovické pivo se brzy čepovalo ve většině států Evropy, ale dokonce i v Africe, Americe nebo Asii. KOVÁŘ, D.: *Budějovický poutník*, s. 60.

¹⁸⁸ Měšťanský pivovar byl dokonce jako původně německý na základě dekretu prezidenta republiky 108/45 Sb. o konfiskaci majetku Němců, Maďarů a zrádců nejprve zkonfiskován. BINDER, M.; SCHINKO, J.: *Zaniklé hospody Českých Budějovic*, s. 22.

¹⁸⁹ Kromě dvou původních budějovických pivovarů zahrnovaly též znárodněný Měšťanský pivovar ve Strakoncích, Měšťanský pivovar ve Volyni a Měšťanský pivovar v Táboře. TÍŽ, s. 22.

8 Provozování pohostinství na příkladu města Českých Budějovic

Cílem poslední kapitoly této práce je přiblížit dříve řečené skutečnosti na konkrétních příkladech budějovických šenků a hospod, přičemž hlavní pozornost je, především z důvodu omezeného rozsahu práce, věnována historickému centru Českých Budějovic, tedy vnitřnímu městu původně obehnanému hradbami. Výjimku tvoří několik zájezdních (formanských) hostinců pozdější doby, které bývaly tradičně umístovány vně městských hradeb, zejména pro usnadnění manipulace s vozy a tažnými zvířaty.

Výsledkem nemá být jen povšechné seznámení čtenáře s doposud existujícími, nebo (častěji) již dávno zaniklými hospodami, které jsou dnes připomínány jen několika málo dochovanými domovními znameními na štítech domů. Na základě dříve sestavené typologie hostinských zařízení (viz kapitola 5) se chci pokusit o zařazení těchto podniků do jmenovaných skupin, přičemž je však důležité vzít v úvahu fakt, že hranice mezi těmito jednotlivými skupinami nebyly nikdy zcela pevné a, jak posléze uvidíme, postupem času se mohly více či méně posouvat. Zaměřuji se také na rozmístění konkrétních typů podniků v rámci města, které je pro názornost zakresleno do přiložených mapek. V neposlední řadě je místo věnováno i událostem z historie várečných domů a hostinců a opomenuti nezůstanou ani významnější z budějovických právovárečníků a hostinských.

Zcela nezbytnou pomůckou mi v tomto případě byla *Topografie města Českých Budějovic*¹⁹⁰, která na základě dochovaných kupních a dalších smluv zapsaných v městských knihách podrobně dokumentuje domy historického centra města mezi lety 1540 – 1800. Příručka se přirozeně nezaměřovala primárně na držení várečných domů nebo provozování hospod; informace o těchto druzích živností jsou tedy velmi stručné, často omezené jen na zprávu, že v určitém období byla v daném domě držena várka. Pokud je právovárečník nebo pivovarnické náčiní v historii domu zmiňováno jen jednou, anebo vícekrát, ale po několika letech odmlky, je těžké zjistit, zda v mezidobí vaření i prodej piva ustaly, nebo se těmito činnostem dům obývací řemeslníci věnovali i nadále vedle svého oficiálně provozovaného řemesla (což s rozšířením nákladnictví nebylo nijak nezvyklé). Na druhou stranu si díky zmiňované publikaci můžeme velmi snadno udělat představu o vybavení várečného nebo hostinského domu a nepostradatelnou byla zejména ve věci určení polohy jednotlivých hostinských domů. K jejich zakreslení využila jsem zjednodušenou kopii původní mapy, jež je součástí zmiňované knihy; svým měřítkem i znázorněnou oblastí nejlépe vyhovovala cílům této práce.

---

¹⁹⁰ KUBÁK, J.: Topografie města Českých Budějovic 1540-1800.

8.1 Právo várečné domy a šenky

Jak již víme, šenk mohl být součástí kteréhokoliv právo várečného domu. Takových domů, v nichž byla v období během 16. – 17. století držena várka zmiňuje Kubák celkem 44, od roku 1700 se pak setkáme ještě třikrát s ojedinělým označením „várečný dům“. V několika málo případech je vedle prosté zmínky o pivovarnické pánvi výslovně zmiňováno i další vybavení, s nímž byl dům prodáván – nejčastěji jde o chladicí putny, stoly a skříně. V takovém případě zdá se být skoro jisté, že součástí domu byla i šenkovna.

Várka bývá přirozeně často zmiňována u domů obývaných sládky; v našem případě je to ve vymezeném období celkem 17 domů, které podle dochovaných údajů¹⁹¹ sládkové skutečně vlastnili. Mohlo jít o jednotlivce, kteří zastupovali jen jedno z mnoha řemesel, jež bylo v průběhu času v domě provozováno, častěji však jeden dům vlastnili sládkové opakovaně.¹⁹² V ostatních případech je součástí domu pivovarské vybavení, ačkoliv řemesla v domě provozovaná jsou pivovarnictví na míle vzdálena. Tehdy šlo buď o vaření piva pro vlastní užitek či spíše o nákladnický provoz.

Uvedme pro názornost několik příkladů. V samotném srdci města, na rynku, byla většina várečných domů od samých počátků prokazatelně spojena s provozováním hostince: např. dům U Tří kohoutů, který je podle pramenů současně nejstarším várečným domem i hospodou ve městě, U Černého orla, U Červeného jelena ad., k těm se však vrátíme později. O domě čp. 5¹⁹³ víme, že jej v roce 1563 zdělila i s várkou Markéta, vdova po měšťanu Václavu Kandlerovi. Během celého 17. století si dům předávají (buďto díky sňatku nebo v podobě dědictví) osoby, u nichž není blíže uvedeno povolání, vzhledem k německým podobám příjmení by se snad mohlo jednat o členy městského patriciátu. Až v roce 1700 dům kupuje sládek Tobiáš Schaffler, přičemž se dům v rukou dalších dvou sládků udržel až do roku 1742.¹⁹⁴

Vybavení, jež by mohlo poukazovat na přítomnost hostince, ač není doložen, se nacházelo i v domě čp. 263. V roce 1589 měl rychtář Matěj Hundertschocker koupit dům od vdovy Kristiny Šimkové i s várečnou pánví, chladicími putnami, dvěma dlouhými stoly,

---

¹⁹¹ KUBÁK, J.: Topografie města Českých Budějovic.

¹⁹² Zde mi přijde na místě pozastavit se nad faktem, že Jaroslav Kubák ve své publikaci používá označení „sládek“ až nezvykle často, zatímco v ní naopak zcela postrádám zastoupení řemeslníků sladovnických. Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, sládků, tedy osob, které z připravených surovin již vařili pivo, obvykle bývalo výrazně méně než sladovníků, kteří pracovali na výrobě jedné ze stěžejních surovin k výrobě piva; Budějovice v tomto případě, i podle zmiňovaných počtů, nemohly být výjimkou. Tato skutečnost přivádí k myšlence, zda v Kubákově příručce nemohli být sladovníci na některých místech ztotožnění se sládky, např. domy, kde je přítomnost sládky uvedena, avšak žádný údaj o směně majetku neuvádí přítomnost pivovarského náčiní.

¹⁹³ Pro snadnější dohledání v *Topografii* i srovnání s níže citovanými prameny uvádím původní číslování domů.

¹⁹⁴ KUBÁK, J.: Topografie města Českých Budějovic, s. 3.

moučnici, skříní a dvěma postelemi. Od té doby však o várce není zmínka; od roku 1670 pak dům obývají sedláři. Dále je na náměstí pivovarské náčiní ojediněle jmenováno u domů čp. 258, 260, 366 a 374.

Zajímavější by se mohlo zdát rozložení várečných domů v okolních ulicích obývaných řemeslníky, kteří mohli v šencích právovárečníků hledat odpočinek a posilnění po práci. Nejvíce, celkem šest várečných domů se nacházelo v Krajinské ulici, jinak obývané převážně řemeslníky potravinářských (pekaři, perníkáři, řezníci) a textilních (pláteníci, tkalci, ševci) řemesel. Nejstarší doložená várka nacházela se v domě čp. 142, byť v historii domu zmíněná pouze jednou v roce 1563. Toho roku měl dům i s pivovarským příslušenstvím koupit krejčí Kryštof Hirsch; v dalších letech se však v domě vystříдалo řemeslo pekařské, řeznické, kožešnické a mnohá další.

Hostinské vybavení je doloženo v domě čp. 148: v roce 1573 jej s měděnou pánví, velkou kádí a šestnácti menšími, dvěma stoly a se třemi postelemi koupil Petr Korbis. Od roku 1707 dům obývali řezníci. Várečná historie domu čp. 149 je naopak připomenuta až po jejím ukončení – dům byl v roce 1566 prodán řezníku Davidu Freisslebenovi s již rozbitou měděnou pánví. Ostatní várečné domy v Krajinské ulici jsou již spojeny s působením sládků.

Čtyři várečné domy se nacházely v Široké ulici, kdysi nazývané Soukenická podle příslušníků soukenického cechu, kteří ji obývali.¹⁹⁵ V námi sledovaném období však bylo složení řemeslníků rozmanitější, ač skutečně častěji než jiná vystupují řemesla textilního zaměření (punčocháři, tkalci, kožešníci). Nejstarší várka je uvedena již v roce 1545, kdy po svém muži dům čp. 349 spolu s pánví zdělila Anna Rudnerová. Sládkové jsou v domě zmiňováni v letech 1661 a 1728 a i ostatní várečné domy v této ulici byly spojeny s působením sládků. V domě čp. 389 dokonce po osm let sídlil hostinský Jan Ripp.

Po třech domech s pivovarnických zařízení měly ve sledovaném období ulice Hroznová a Kněžská, v délce a počtu domů obsazující pomyslné druhé místo v centru města (nebereme-li v potaz časté dělení domů, obě měly standardně okolo 37 domů), stejně jako ulice Karla IV. nebo Radniční, jež by naopak co do délky zastávaly místo poslední. Již nyní tedy můžeme vidět, že počet potenciálních šenků nijak výrazně nesouvisel s počtem obyvatel té které ulice. S hostinským vybavením se v tomto období setkáváme pouze v ulici Radniční v domě čp. 410: várečné zařízení zde bylo s novým majitelem Matějem Nerlingerem prvně uváděno v roce 1565, o osm let později byl již dům prodáván i se stoly a s několika postelemi. V ulici Karla IV. byly domy spojeny s působením sládků. V jejich případě to byla pozice

¹⁹⁵ Jelikož vypínali svá plátna na rozměrné dřevěné rámy přímo před domy, bylo nutné, aby byla ulice širší než ostatní. Současný název převážil ve druhé polovině 18. století a tehdy se i ustálil. KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 47.

výhodná, v této lokalitě se totiž více než jinde sdružovali zástupci cechu bednářského, kteří nacházeli odbyt v nedalekém Velkém pivovaru.

Skoro překvapivá je pak přítomnost pouhých dvou várečných domů v nejdelší ulici města – České ulici. Stejný počet várečných domů měla též co do délky poloviční ulice Plachého nebo docela kratičká ulice Piaristická. Po jedné várce bychom pak našli v ulici Panské a Kanovnické. U obou posledně zmiňovaných jsou opět uváděni jako majitelé sládkové, v Kanovnické ulici se však nevařilo pouze pivo. V roce 1689 totiž sládek Daniel Lang kupuje společně s domem kromě várečné pánve také kotel na kořalku, dům byl tedy současně i palírnou.

Ve třech domech je várka poprvé zmiňována až po roce 1700, jde o čp. 272 v Kněžské ulici, čp. 37 v ulici Hroznové a až v roce 1802 se poprvé zmiňuje várečný dům čp. 421 v České ulici. Zajímavou poznámkou na závěr může být i skutečnost, že mnoho původních právovárečných domů se během druhé poloviny 18. století stává známými městskými hostinci.

Ulice	Počet várečných domů 1540 - 1700	Várečné domy zmíněné po roce 1700
Náměstí	11	
Krajinská ulice	6	
Široká ulice	4	
Hroznová ulice	3	+1
Kněžská ulice	3	+1
Radniční ulice	3	
Ulice Karla IV.	3	
Ulice Dr. Stejskala¹⁹⁶	2 +1	
Česká ulice	2	+1
Piaristická ulice	2	
Plachého ulice	2	
Panská ulice	1	
Kanovnická ulice	1	

Tabulka 1: Várečné domy s pravděpodobným provozováním šenku

Z dosud řečeného se tedy zdá, že šenkování bylo skutečně závislé pouze na možnosti, prostředcích a chuti se vaření a prodeji piva věnovat. Naopak co se týče hostů, zřejmě jen

¹⁹⁶ Dva domy s várkou a Velký pivovar.

v Krajinské, Panské¹⁹⁷ a snad Široké ulici je možné se domnívat, že zdejší šenky mohly být jakýmsi shromaždišti zástupců stejného řemesla; ve zbytku města se však konzumenti rozhodovali spíše podle vzdálenosti, národnostního zastoupení hostů i šenkýřů nebo prostě jen dle chuti či osobních sympatií.

8.2 Hostince na rynku

Várečným domům umístěným v samém srdci města je vyčleněna zvláštní podkapitola proto, že prokazatelně nebyly obyčejnými šenky provozovanými jen v okamžiku, kdy měl právovárečník povolení čepovat, nýbrž regulérními hospodami; to usuzuji z přítomnosti domovního znamení nebo názvu domu, který na někdejší domovní znamení alespoň upomíná.

Dům čp. 2 sousedící s budovou radnice byl od roku 1598 označován názvem „U Tří korun“; v té době jej vlastnil Lorenc Vischer, blíže neurčeného povolání. Hostinskými, konkrétně zmiňován je Jan Scharfender (1632) a Valentin Mudry (1656), byl držen až do roku 1683 – tehdy je v záznamech o převodu majetku zmiňována i stáj pro dobytek, což by mohlo poukazovat na zájezdni hostinec.¹⁹⁸ Autoři vycházející z Kubákovy *Topografie* považují za poslední zmínku o hostinci rok 1700,¹⁹⁹ kdy dům vyženil sládek Řehoř Haubner; mně se jej však podařilo dohledat i v soupisu šenků a zájezdních hostinců z roku 1845;²⁰⁰ tehdy byl jeho provozovatelem Franz Led. V tomto případě je také výslovně zaznamenáno domovní znamení (vývěsní štít) hostince „U Tří korun“.²⁰¹ Ukončení provozu hostince lze předpokládat až k roku 1878, kdy byl dům odkoupen obcí a stavebně propojen s vedlejší budovou radnice; název „U Tří korun“ se v témže roce přenesl na hospodu ve vedlejší Radniční ulici čp. 414.

Dům čp. 4 byl od roku 1535 majetkem mnoha měšťanů, v roce 1623 jej pak Lukáš Kineth koupil od předchozího majitele již s názvem „U Černého orla“. V domě se zcela určitě vařilo pivo (varná pánev je zmiňována v roce 1672) a zřejmě byla pod domovním znaméním „U Černého orla“ provozována i hospoda. Jelikož byl dům průchozí a propojený s Českou

---

¹⁹⁷ V Panské ulici byla pro její dobrou polohu poblíž řeky ve větším počtu pěstována řemesla, pro něž byl z podstaty výhodný rychlý přísun vody (jednalo se zejména o řemesla kovozpracující, jež pracovala s otevřeným ohněm a představovala tak vyšší nebezpečí vzniku požáru), případně řemesla, která obvykle nebyla pro nevábný zápach trpěna v samotném centru (řemesla zpracovávající kůže).

¹⁹⁸ V některých publikacích je dům „U Tří korun“ skutečně označován jako zájezdni hostinec. BINDER, M.; SCHINKO, J.: *Českobudějovické náměstí*, s. 68.

¹⁹⁹ Ani v publikaci *Českobudějovické náměstí* autorů Bindera a Schinka není zájezdni hostinec po roce 1700 uváděn. Pouze Daniel Kovář ve své knize *Budějovický poutník* zmiňuje, že právě v tomto hostinci při svých návštěvách Českých Budějovic několikrát pobývala sama císařovna Marie Terezie, což potvrzuje existenci hostince i po roce 1700. KOVÁŘ, D.: *Budějovický poutník*, s. 30 – 31.

²⁰⁰ Verzeichniss unter sämmtliche hierortige in der Stadt und den drey Vorstädten befindlichen Schank und Einkehrhäuser, SOkA České Budějovice, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²⁰¹ „Schildwirth zu 3 Kronne genannt.“ Verzeichniss, SOkA ČB, tamtéž.

ulicí, nebyl problém, aby se v 19. století stal tradičním formanským hostincem, do nějž se zajíždělo právě vjezdem z České ulice. V jeho dvoře byly umístěny stáje a pro potřeby formanů hostinec disponoval až 7 pokoji.²⁰² Nový formanský hostinec se však od původní hospody lišil i názvem, který v této době zněl „U Zlatého jelena“.²⁰³ Hotel s restaurací v tomto domě fungoval pod stejným názvem ještě v roce 1950, nedlouho poté byl úplně zrušen.

Dostáváme se nyní na opačnou stranu náměstí. Dům čp. 255 byl prodán i s várkou v roce 1566, dokladem o provozování šenku může být zmínka o „*várečném domu se svícem mosazným a dvěma stoly*“ z roku 1576.²⁰⁴ Téměř o století později jej koupil truhlář Jan Schopper jako dům označovaný „U Červeného jelena“, avšak konkrétní zmínky o vaření piva nebo provozování hostince nadále nenacházíme.

Dostáváme se k nejstaršímu várečnému domu a současně nejstaršímu hostinci ve městě. Je jím dům čp. 261, již v první zmínce z roku 1543 nazývaný „*bey drey Hannen*“.²⁰⁵ Vít Schuestl jej tehdy kupoval s várečnou pávní, 17 putnamí na chlazení piva, džberem a čtyřmi stoly. Hospoda je od této doby nepřetržitě uváděna až do poloviny 19. století.²⁰⁶ O jeho významu svědčí doklady o ubytování císaře Josefa II. nebo francouzského krále Karla X., který zde během léta 1836 strávil několik týdnů svého exilu.²⁰⁷ Hostinec s hotelem zanikl v 50. letech 20. století, kdy byl začleněn do traktu sousedního hotelu Zvon, dodnes však vnímavé pozorovatele na někdejší slavná léta hostince upozorňují tři štukoví kohouti umístění pod hlavní římsou domu. (Příloha č. 1)

Ve vedlejším domě čp. 262 je hostinec poprvé doložen až roku 1663 v souvislosti s provozovatelem Melicharem Viderreiterem. O šest let později, kdy dům s vdovou po hostinském Viderreiterovi vyženil Karel Kurtzbeckh, je hostinec pojmenován „U Tří bílých zvonků“, v roce 1698 jej pak řemenář Ondřej Hablsberger kupuje jako dům „U Bílého zvonu“. Ačkoliv mezi vlastníky domu nalezneme v následujících letech kromě zmíněného řemenáře i pekaře nebo provazníka, podnik je i na seznamu zájezdních hostinců z roku 1845.²⁰⁸ Koncem 19. století Bílý zvon v názvu povýšil na Stříbrný a po první světové válce se již setkáváme se současným praktičtější názvem Hotel Zvon, přičemž domovní znamení

²⁰² BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 67.

²⁰³ „*Zum Hirschen genannt.*“ Rok 1845, provozovatel Martin Lied. Verzeichniss, SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²⁰⁴ KUBÁK, J.: Topografie města Českých Budějovic, s. 22. I Daniel Kovář v Budějovickém poutníkově upozorňuje na původní „*gotické jádro domu s mázhauzem*“. KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 35.

²⁰⁵ KUBÁK, J.: Topografie města Českých Budějovic, s. 27.

²⁰⁶ „*Zu drey Hahnen genannt.*“ Verzeichniss, SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²⁰⁷ KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 36.

²⁰⁸ „*Zum weißen Glock genannt.*“ Provozovatel Wenzl Rosnauer. Verzeichniss, SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

nese budova hotelu dodnes. (Příloha č. 2) Ze slavných hostů tohoto hostince lze jmenovat např. Františka Palackého nebo císaře Františka Josefa I., z 20. století jmenujme např. prezidenta Edvarda Beneše.²⁰⁹

8.3 Pohostinství a ubytování v Českých Budějovicích v 18. a 19. století

Pro zjištění stavu provozování budějovického pohostinství v 18. a především 19. století významně posloužily dokumenty uložené ve fondu Cechu hostinských v SOkA České Budějovice, konkrétně dva soupisy hospod a jejich majitelů z let 1845 a 1859.²¹⁰ V roce 1845 se uvnitř městských hradeb nacházelo 53 podniků, jež se dále dělily dle zaměření na hospody, vinárny, kavárny a zájezdní hostince. Ve druhém soupisu je pohostinských a zábavních zařízení zaevidováno o tři méně.

8.3.1 Hospody, pivnice, vinárny, kavárny

Začneme-li opět od náměstí, ke čtyřem dříve zmiňovaným původním hostincům v tomto období přibyl v domě čp. 167 hostinec „U Zeleného věnce“; dávno zapomenuté jméno hostince může připomínat velká oválná kartuš ve štítu domu. Podnik mohl být zřejmě jednou z českobudějovických cechovních hospod, svá zasedání zde prý konali zástupci cechu pekařského, kloboučnického a tkalcovského.²¹¹ V roce 1845 byla majitelkou domu jistá Terezie Beindlová a hospodu provozoval hostinský Johan Šebelík (Schebelik). Ještě v roce 1893 se prý hostinci říkalo „U Šebelíků“, ačkoliv dům již změnil majitele, jímž teď byla rodina Koláčků.²¹² Za První republiky je dům označován jako vinárna „U Kolaczků“ a tato rodina je v domě připomínána až do roku 1932, poté provozování hostince přebírá vdova Ludmila Pohlová a po ní Marie Pohlová. Hostinec „U Pohlů“ zaniká někdy po roce 1945, neboť v adresáři z roku 1948 již jeho název není uváděn.²¹³

Hostinská tradice se do tohoto období udržela i v domě čp. 263, tou dobou dům vlastnil a současně hospodu provozoval Josef Heger. V 50. letech byl, obdobně jako dům „U Tří kohoutů“, začleněn do komplexu hotelu Zvon.

²⁰⁹ KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 36.

²¹⁰ Verzeichniss unter sämmtliche hierortige in der Stadt und den drey Vorstädten befindlichen Schank und Einkehrhäuser; Verzeichniss aller in der Stadt Budweis befindlichen Fleischer, Stechriehschlachter, Selcher, Kaufgeber und Gastwirthe, der Weinschenker. SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²¹¹ KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 34.

²¹² V pramenech zapisováno nejrozličnějšími obměnami: Kolatschků, Kolaczků, Koláčků. BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 35.

²¹³ TÍŽ: s. 35.

V domě čp. 256, jenž vlastnila vdova Marie Hannis, bylo 18. srpna 1843 povoleno šenkování vína. Vinárnu nejprve provozovala sama se synem Josefem Hannisem,²¹⁴ později zde víno šenkoval Thomas Klíma. Na počátku 20. století provozoval v domě hostinec a vinárnu „U Houfků“ Karel Houfek a v období První republiky v domě vinárnu „Zlatý sklípek“ vedl Antonín Krbec.²¹⁵ Dům patří na budějovickém náměstí mezi ty snáze indentifikovatelné, neboť na svém štítu nese kartuš s výjevem modlícího se mnicha s lebkou u nohou. (Příloha č. 3)

Pokračujme nyní opět do ulice Krajinské. Zcela poprvé jsem se v soupisu hostinských domů z roku 1845 setkala s domovním znamením „U Bílého koně“,²¹⁶ jež měl nést dům čp. 113. Strohá informace v soupisu uvádí, že dům patřil jistému Franzi Langovi a hostinec provozoval Wenzl Kubík. Hospodu „U Zlatého bažanta“ připomíná Daniel Kovář²¹⁷ v domě čp. 116; měla zde fungovat pravděpodobně během 18. století, v pramenech z let 1845 ani 1859 však uváděna není. Dále touto dobou existovalo v Krajinské ulici ještě dalších pět podniků, v nichž bylo čepováno pivo (Bierschenk), nejsou však známy jménem. Podle příjmení majitelů a provozovatelů se zdá, že byly drženy převážně osobami německé národnosti.²¹⁸

V České ulici setrval původní šenk, v roce 1845 již uváděný jako pivnice, pouze v domě čp. 71. Zcela nově získala v roce 1837 povolení k čepování piva vdova Katharina Straski (dům čp. 82) a o dva roky později též Josef Frajschuss (čp. 429), ten v hospodě zaměstnával nejprve hostinskou Elisabeth Schnatt, později Augusta Rotha.

Původní várečný dům v Panské ulici zřejmě v šenkování nepokračoval, zato v této ulici vznikly tři zcela nové pivnice, jež získaly ke svému provozu povolení městského magistrátu v letech 1837 – 1839. Šlo o domy čp. 52, 60 a 64, přičemž příslušnou hospodu většinou provozovali sami majitelé domu.²¹⁹

Přesuňme se na mapě do souběžné ulice Plachého. Ani zde novodobé hostince nevyvstaly z původní várečných domů. Od roku 1838 zde v domě čp. 189 provozoval hospodu Karel Friedl, další dvě pivnice byly v sousedních domech čp. 186 (pivo čepoval sám majitel Georg Czechmann) a čp. 190.

Přímo naproti Černé věži, podle níž je pojmenována i ulice, si v domě čp. 170 zřídil roku 1839 vinárnu Josef Söllner. Pokud bychom ulicí procházeli ve směru od náměstí

²¹⁴ Verzeichniss (I.), SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²¹⁵ BINDER, M.; SCHINKO, J.: Českobudějovické náměstí, s. 118.

²¹⁶ „Zum weisen Roß“. Verzeichniss (I.), SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²¹⁷ KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 85.

²¹⁸ Verzeichniss (I.), SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²¹⁹ Tamtéž.

k Hradební ulici, narazíme ještě na další dvě někdejší hospody. V domě čp. 215 provozoval jednu v pramenech blíže nespecifikovanou Wenzl Wessely, o několik domů dál (čp. 222) získal povolení k čepování piva v roce 1834 Wenzl Lisal. O hospodu se staral sám se svou manželkou Františkou, později je jako hostinský uváděn Franz Samek.

Projdeme-li takto ulicí U Černé věže, budeme stát přímo naproti jediné pivnici, jež se podle pramenů 19. století nacházela v Hradební uličce. Tuto hospodu (čp. 225) zde od roku 1841 provozoval sám její majitel Adam Baumgärtner. V roce 1859 se s ní však v užitých pramenech již nesetkáme.²²⁰ V Kněžské ulici si nechal zřídit hospodu roku 1942 Jakob Wittner, který se čepování piva ujal sám. Další hospodští nejsou v užitých pramenech zmiňováni.

Starobylý hostinec provozovaný v domě čp. 214 v Hroznové ulici jí prý dal dodnes užívané pojmenování.²²¹ Jaroslav Kubák však do roku 1800 neuvádí, že by v domě byl provozován hostinec nebo vinárna.²²² Ačkoliv v publikaci *Zaniklé hostince* autoři spojují vinárnu „U Hroznů“ poprvé v souvislosti s hostinským Josefem Kočvarou, objevuje se záznam o hostinci a vinárně již v soupisu z roku 1845, kdy dům vlastnil Johann Träger; v podniku tehdy šenkovala vdova po Albertu Binderovi, poté Johann Kowatz. Na samém počátku 20. století převzal hostinec Václav Žák, v následujícím období pak podnik proslul i častými návštěvami Jaroslava Haška. Nápis „Vinárna U Zlatého hroznů“ se objevuje ještě na fotografiích ze 70. let minulého století, dnes však již na zlaté časy proslulé vinárny upozorňuje pouze znamení vinného hroznů nad vchodem do domu. (Příloha č. 4)

Hostinskou tradici má i dům čp. 176 stojící přímo naproti ústí Plachého ulice. První várka zde byla doložena již v roce 1682, o sto let později je dům spojen se jménem hostinského Jana Baptisty Millereta. Dům patřil zřejmě i dalším generacím rodu Milleretů, neboť v polovině 19. století se zde nacházel oblíbený společenský sál „U Milleretů“,²²³ později se uplatnilo pojmenování po nových majitelích – „U Hromádků“. ²²⁴ Na várečnou

---

²²⁰ Verzeichniss (I.), SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²²¹ Názvy ulice se však často měnily, zejména i proto, že bývala dříve rozdělena na tři samostatné části, které se pod stejným názvem Hroznová definitivně spojily až v roce 1875. Ke krátkodobé změně pak došlo ještě v roce 1900, kdy byla ulice podle českobudějovického stavitele (např. výstavba městského hřbitova sv. Otýlie) Josefa Kneissla přejmenována na Kneisslovu. Současný název ulice získala opět a nastalo v roce 1921. KOVÁŘ, D.; KOBLASA, P.: Ulicemi města Českých Budějovic, s. 155 – 156.

²²² Zřejmě se tradičně vychází ze známé městské pověsti zasazené do 15. století, kdy v hospodě „U Zlatého hroznů“ bylo zosnováno spiknutí deseti mladíků proti městské správě. Jeden z mužů navzdory přísaze prozradil plány spiklenců své snoubence Markétce a jelikož celý rozhovor potají vyslechl i její otec, městský strážný, bylo spiknutí prozrazeno a všech deset mladíků popraveno na budějovickém náměstí. Na místo popravy byl posléze vložen známý budějovický Bludný kámen. AMBROŽ, Václav: Ze starých Českých Budějovic. Sbírká pověstí a událostí města Českých Budějovic. České Budějovice 1921, s. 47 – 53.

²²³ KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 81.

²²⁴ BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 12.

tradici domu čp. 247 v Hroznové ulici navázal v polovině 19. století Lukáš Fressel, který ve zdejší pivnici také sám šenkoval a zcela nový hostinec (čp. 39) si na opačném konci ulice s povolením magistrátu zřídili i Johann a Thekla Bowischerovi.²²⁵

Hospoda „U Bílého koně“ v Piaristické ulici čp. 30 byla poprvé a naposledy zmíněna v roce 1720, zato provoz hospody v domě protějším, tehdy nazývaném „U Černého koně“ přetrval až do 19. století. Během 17. a 18. století zde prý byl pivovar s vlastním šenkem, v roce 1715 jsou ve vybavení hospody vyjmenovány i dva kotle na pálení kořalky; i ta se zde jistě podávala.²²⁶ V roce 1845 se však již setkáváme s názvem „U Černé růže“,²²⁷ snad došlo ke zkomolení původního názvu nebo byl podnik pojmenován podle několika černých růžiček, které se ve štku objevily po přestavbě domu. (Příloha č. 5) Již v tomto roce podle pramenů není v domě provozován hostinec, nýbrž kavárna.²²⁸ Jelikož nedaleko kavárny bývala v období provozu koněspřežní železnice umístěna jedna z jejích stanic, „U Černé růže“ byla taktéž zřízena pokladna na prodej jízdenek.²²⁹

V Radniční ulici (na rozdíl od většiny ostatních) přetrvalo provozování pohostinství krom čp. 410 ve všech původních várečných domech. V domě čp. 414 je jako majitel a hostinský uveden Josef Hausmann, později dům vlastnila rodina Adamců, po nichž získal název i hostinec. Jak bylo řečeno dříve, v roce 1878 převzala hospoda název „U Tří korun“, jenž původně patřil zájezdnímu hostinci, který sídlil na náměstí v domě sousedícím s radnicí. Název „U Tří korun“ byl oficiální až do roku 1935, avšak dodnes můžeme někdejší pojmenování hospody číst nad vchodem do domu. Nová pivnice byla založena roku 1833 v domě čp. 411, který vlastnila Anna Eckgertová, jež původně i sama šenkovala. Dalším zaznamenaným hostinským byl Franz Jungschafer.

V sousední ulici Biskupské jsou roku 1845 (nikoliv však již v soupisu z roku 1859) zaznamenány dvě pivnice: v domě čp. 393 provozovali hospodu manželé Nikolaus a Rosalia Illekovi, v domě čp. 397 čepoval pivo sám jeho majitel Josef Harasin.

V 19. století se setkáváme se čtyřmi pivnicemi v ulici Široké. V domě čp. 348 začali roku 1929 provozovat pivnici manželé Josef a Anna Stegmannovi. Není jisté, odkdy byla hospoda nazývána „U Modrého hroznu“,²³⁰ avšak reliéf pěkného domovního znamení se zachoval do dneška. (Příloha č. 6) V období První republiky zde vinárnu „U Modrého

²²⁵ Verzeichniss (I.), SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²²⁶ BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 47.

²²⁷ „Coffeihaus zum schwarzen Rose genannt.“ Verzeichniss (I.), SOkA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²²⁸ Tamtéž.

²²⁹ KOVÁŘ, D.: Budějovický poutník, s. 136.

²³⁰ Poprvé je prý doložen v roce 1926. BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 65.

hroznu“ provozoval František Valeš. Pivnice, již provozoval Franz Dvořák, byla zřízena roku 1845 v domě čp. 332, další dvě pak sídlily v domech čp. 331 a 377.

Širokou ulici protíná ulice Dr. Stejskala, ve které se v polovině 19. století připomínají 4 hospody šenkující pivo. Na jednu z nich, „U Černého orla“ (čp. 342), dokonce dodnes upomíná malé domovní znamení na štítu. (Příloha č. 7) Domovní znamení i název hospody pravděpodobně vznikly při přestavbě domu na hospodu v roce 1835, který tehdy vlastnil Johann Herman. V roce 1903 hostinec převzal Josef Tácha, z období První republiky jsou zmiňováni hostinští Leopold Rojdl a Jan Nekola. Do roku 1948 hostinec pravděpodobně zanikl.²³¹ V domě čp. 353 provozovali hostinec manželé Paul a Anna Dworzakovi, po smrti manžela jej spravovala sama vdova a z dalších hostinských je pak uváděn např. Josef Kratschmer. Další dvě pivnice sídlily v domech čp. 354 a 361.

Vycházku za hospodami a vinárnami vnitřního města zakončíme v ulici Karla IV. Zde jsou v polovině 19. století zmiňovány jen dva hostince: pivnice v domě čp. 320, který vlastnil Alois Vogl a hospodu provozoval Wenzl Sobeslawoský, a v domě čp. 338, který vlastnila „vdova po kapitánu Maierovi“.²³² Hostinským v jejím domě byl např. Franz Zwifelhofer.

8.3.2 Zájezdní a formanské hostince 19. století

Na počátku svého bádání jsem se zmiňovala o tradičním umístění zájezdních hostinců vně městských hradeb z důvodu snadnější dostupnosti pro velké povozy, z nichž v 18. a 19. století zajišťovali formané přepravu zboží i osob. V průběhu pátrání po českobudějovických hostincích jsem však zjistila, že samotné centrum nebylo na zájezdní hostince nijak chudé, ba právě naopak. Nebudu opakovat názvy zájezdních hostinců, které již dříve zazněly; do samostatné podkapitoly jsem se rozhodla umístit jen ty hostince, které byly jako zájezdní pravděpodobně zamýšleny již při svém vzniku během 18. a 19. století, tj. nevyvinuly se z jiného druhu pohostinského zařízení.

Přímo na náměstí vznikl počátkem 19. století v domě čp. 371 nový zájezdní hostinec „U Zlatého slunce“,²³³ jehož majitelem tehdy byl budějovický právník Adalbet Lanna. Šlo o největší hotel ve městě a po přestavbě roku 1869, kdy byl navýšen o dvě patra, mohl

²³¹ BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 67.

²³² „Wittwe nach Kapitan Maier“ Verzeichniss (I.), SOKA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²³³ „Zur goldene Sonne genannt.“ Tamtéž.

svým zařízením hravě konkurovat hotelům hlavního města. V revolučním roce 1848 se stal hostinec základnou spolku Slovanská lípa²³⁴ a místem setkávání českých vlastenců obecně.

V ulici Krajinské na někdejší přítomnost zájezdního hostince upozorňuje pěkným domovním znamením dům čp. 123, dodnes nazývaný „U Zlatého beránka“.²³⁵ (Příloha č. 8) V roce 1845 jej vlastnil měšťan Engelbert Kabát, který také hostinec sám provozoval. V případě jeho smrti měla hospodu dále zajišťovat jeho manželka, případně ostatní dědicové domu, mezi dalšími hostinskými pak nacházíme i jméno Wenzl Bruka. Jako podnik poskytující ubytování je dům „U Zlatého beránka“ uveden i na seznamu z roku 1859.

V domě čp. 122, jenž okolo roku 1834 vlastnil a klasicistně přestavěl Johann Haas, býval též zájezdní hostinec, do roku 1889 nazývaný „U Šímů“. Po tomto roce se setkáváme se jménem „U Zlatého lva“, který poté, co jej v roce 1904 převzal hostinský František Walenta, začal být místními nazýván spíše „U Walentů“. V provozu byl hostinec až do roku 1948, kdy zprávy o něm mizí.²³⁶

Jedna „formanka“ s příznačným názvem „Česká chalupa“ se nacházela v České ulici čp. 82. Svůj název dostal hostinec nejspíše podle výrazného barokního štítu, díky němuž dům vypadá více jako klasické české stavení než typický měšťanský dům, kterých se v České ulici nachází celá řada. Tuto podobu získal zřejmě po roce 1786, kdy jej zdědil a nechal přestavět Lorenc Pfeiffer. Čepování piva zde bylo vdově Katharině Stráské povoleno magistrátem v roce 1837. I přes úpadek významu zájezdních hostinců udržela se v „České chalupě“ hospoda až do 60. let minulého století; tehdy byla určena k demolici. K té nakonec sice nedošlo, avšak provoz hostince byl definitivně ukončen. I tento dům je spojen s návštěvami spisovatele Jaroslava Haška a mohl by se dokonce chlubit tím, že zde autor nadiktoval dvě své humoresky (*Aféra s křečkem* a *Aféra s teploměrem*), aby za sebe nemusel platit útratu.²³⁷

V domě čp. 300 v Kněžské ulici bývala hospoda již v polovině 16. století (v roce 1550 je uváděna várka). Zakladatelem zájezdního hostince se stal koncem 18. století řezník Bartoloměj Stráský, který dům pojmenoval „U Černého vola“, ²³⁸ což mu magistrát za poplatek 10 zlatých ve prospěch městské chudiny povolil. Statut ubytovacího hostince si podnik udržel až do 50. let 20. století a i mezi obyvateli města si do této doby udržel název

---

²³⁴ První český národně osvětový a politický spolek, který byl ustaven v Praze dne 30. dubna 1848. Ještě téhož roku vznikla jeho pobočka v Českých Budějovicích. Spolek hlásal slovanskou vzájemnost a propagoval zachovávání konstitučních zákonů ve smyslu národnostním i politickém; za tímto účelem organizoval nejrůznější kulturní a osvětové aktivity, založil vlastní knihovnu s čítárnou apod. Encyklopedie Českých Budějovic, s. 458.

²³⁵ „Zum goldene Lamm.“ Verzeichniss (I.), SOKA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²³⁶ BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 42.

²³⁷ Tíž, s. 51.

²³⁸ „Zum schwarzen Ochse.“ Verzeichniss (I.), SOKA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

„U Černého vola“, ačkoliv již na štítu visel název „U Holanských“, podle nových majitelů domu.

Závěrem se nyní podíváme za městské hradby, abychom připomněli tři nejznámější předměstské hostince této doby, na něž prameny upozorňují. Prvním z nich je hostinec „U Zelené ratolesti“ ležící na Pražském předměstí čp. 1, jenž v roce 1845 vlastnil Adalbert (Vojtěch) Lanna. Dům byl postaven již v roce 1821 Lannovým otcem Tadeášem Lannou a původně měl sloužit jako ubytovna pro kočí. O deset let později jej však A. Lanna nechal přestavět do současné podoby a tehdy se začala psát jeho hostinská historie. Hostinec „U Zelené ratolesti“ si velmi brzy získal značnou popularitu a stal se jedním z nejnavštěvovanějších v Českých Budějovicích vůbec; roku 1854 k němu byla dokonce přistavěna zahrada. Od roku 1838 byl nerozlučně spjat s provozováním koněspřežky: zájezdní hostinec se stal překladištěm zboží, byly v něm postaveny nové stáje a zřízeny vozové přístřešky. Hospoda je v prostorách domu provozována i v současnosti; částečně si zachovala i původní název.

Na Pražském předměstí se dále setkáváme se zájezdním hostincem „Na Staré poště“ (čp. 58),²³⁹ jehož počátky mají sahát až do roku 1533. Hostinec tehdy patřil Pavlu Kheiserovi, který je současně doložen jako první budějovický poštovní úřad i hostinec měly výhodnou polohu na tradiční obchodní cestě spojující Prahu a Linec, spojení obou živností však nebylo jedinou zvláštností, která se v průběhu let pojila s tímto domem. Na konci 16. století se totiž s vdovou Magdalenou, manželkou syna Pavla Kheisera, oženil italský stavitel Vincenc Vogarelli, s nímž je spojena dominanta Českých Budějovic – Černá věž. Po dokončení stavby zanechal architektury a plně se věnoval jak poštovskému úřadu, tak provozování zájezdního hostince. Jeho syn však již převzal jen poštovskou živnost a hostinec přešel do rukou rodiny Veselských; v roce 1845 je jako majitel uveden Josef Snopek.²⁴⁰ Hostinec byl na tomto místě provozován nepřetržitě až do konce 50. let minulého století, kdy byla celá řada původních budov zbourána, aby uvolnila místo panelovému domu, který zde stojí dodnes.²⁴¹

Posledním, jemuž bude v této práci věnováno místo nad rámec původních předpokladů, je proslulý budějovický zájezdní hostinec „U Černého koníčka“ na tehdejším Vídeňském předměstí.²⁴² Jeho tradice sahá nejméně do 17. století; od té doby jej provozovala

---

²³⁹ „Zur alten Post.“ Verzeichniss (I.), SOKA ČB, Cech hostinských, kart. 1, sign. I/2.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ BINDER, M.; SCHINKO, J.: Zaniklé hospody Českých Budějovic, s. 159.

²⁴² Bohužel se mi nepodařilo dohledat původní číslo popisné, proto i v mapě je hostinec jako jediný označen názvem.

řada zámožných budějovických měšťanů. Velké popularity však dosáhl po roce 1869, kdy jej odkoupil kníže Schwarzenberg. Tehdejší dům měl čtyři patrová křídla obepínající velké čtvercové nádvoří, návštěvníkům bylo k dispozici 23 pokojů a stáje dokázaly pojmout až 40 koní. Za domem se nacházela zahrada, v níž byl umístěn kuželník a během léta se zde provozovaly nejrůznější produkce a zábavy. Do současné podoby byl přestavěn mezi lety 1913 – 1914, přičemž hospoda se zachovaným tradičním názvem je oblíbená i dnes.

Ulice	Pivnice (Bierschenk) a další hospody	Vinárny, kavárny	Zájezdní hostince
Náměstí	2	1	6
Krajinská ulice	5		2
Široká ulice	4		
Hroznová ulice	3	1	
Kněžská ulice	1		1
Radniční ulice	4		
Ulice Karla IV.	2		
Ulice Dr. Stejskala	4		
Česká ulice	3		1
Piaristická ulice		1	
Plachého ulice	3		
Panská ulice	3		
U Černé věže	2	1	
Biskupská	2		
Hradební	1		
Předměstí			3
Celkem	39	4	13

Tabulka 2: Rozmístění jednotlivých typů pohostinských zařízení (18. – 19. století)

8.4 Shrnutí

Cílem této kapitoly bylo vytvoření podrobného přehledu šenků v období 16. – 17. století a již více diferencovaných pohostinských zařízení, která svůj počátek nebo alespoň největší slávu prožívala během 18. – 19. století. Jsem si vědoma toho, že předložený soupis není po stránce informační vyčerpávající – za tímto účelem by bylo příhodné věnovat mnohem více pozornosti a času městským knihám uloženým v budějovickém SOKA.

Prameny a literatura v práci použité však pro zatímní potřeby této práce, tedy k samotnému zmapování podniků a ve většině případů i jejich přiřazení ke konkrétnímu typu zařízení, zcela postačily.

Data zanesená do obou tabulek jednoznačně potvrzují pivovarské (vzhledem ke geografické poloze nijak zvlášť překvapivé) zaměření Českých Budějovic. Do města sice bylo v určité míře dováženo víno, zejména z oblastí rakouských, a nelze též vyloučit, že v některých podnicích bylo (zejména v pozdější době) podáváno jak pivo, tak vybrané druhy vína.²⁴³ Podniky s označením *Bierschenk* však jasně převažují.

Pokud jde o kavárny, vstupují do života města velmi pozvolna. V polovině 19. století se v Českých Budějovicích nacházel jediný podnik oficiálně označovaný jako cukrárna a kavárna, ačkoliv mezi podniky, v nichž bylo možno ochutnat kávu, náležely i některé významnější hotely. To bezpochyby souvisí se skutečností, že v této době byla konzumace kávy považována spíše za luxus a mohly si ji dovolit pouze lépe situované vrstvy společnosti. Období její slávy přichází až po roce 1900, zejména pak v období meziválečném.

Jak je vidno z přiložených mapek, během 19. století dochází k rovnoměrnějšímu rozložení pohostinských podniků v rámci historického centra; v této souvislosti bylo by zajímavé se při dalším bádání zaměřit i na klientelu jednotlivých podniků v souvislosti s umístěním ve městě – jak po stránce sociálního statutu daných osob nebo třeba jejich národnostního složení. Zajímavým zjištěním v souvislosti rozmístěním hostinců byl i fakt, že formanské hostince nebyly pouze záležitostí budějovických předměstí, nýbrž se v nemalé míře vyskytovaly i v centru (převážně na náměstí, kde se postupem času proměňovaly v luxusní hotely).

---

²⁴³ Zejména podniky, jež jsou neutrálně označovány jako *Schenkhaus* nebo *Schenknahrung*.

9 Závěr

Na prvním místě je nutno konstatovat, že z poměrně rozsáhlého, bohužel však nedostatečně zpracovaného²⁴⁴ archivního materiálu vzešla práce, jež je prozatím největší měrou pomyslným „odrazovým můstkem“ pro další bádání na poli problematiky, jíž sice obecně vzato není věnováno málo pozornosti, která je však pro značný rozsah pramenů i možných způsobů uchopení tématu téměř nevyčerpatelnou studnicí inspirace.

Výsledná práce je pojata z velké části spíše teoreticky, a to se zaměřením na cechovní problematiku a postavení hostinských cechů mezi cechy ostatních výrobních řemesel. Podle dochovaných pražských artikulí, jež byly ve studii zhodnoceny a porovnány, zjišťujeme, že šenkýřské cechy skutečně fungovaly na trochu jiných principech a zásadách, než jaké jsme zvyklí vidat u jiných řemesel. Právo šenkovat měl zprvu úplně každý, později byla živnost vázána na prosté udělení tohoto práva a přijetí v cech – i proto se v cechovních artikulích nesetkáme se zásadami, na jejichž základě je učedník vyučen a posouzen jako způsobilý k výkonu živnosti, nesetkáme se ani s organizacemi tovaryšskými. Zcela evidentní jsou též projevy jakési nedůvěry či zaujetí vůči šenkýřskému řemeslu, jakožto živnosti podporující nemravné a neřestné chování, což se, v případě některých prohřešků hostinských projevovalo mnohem přísnějšími tresty, než u jiných řemesel (místo několika stupňů peněžité pokuty bylo často přistoupeno rovnou k zabavení majetku či přímo k vypovězení z města, zejména ve starším období).

Vzhledem ke vzájemné provázanosti jednotlivých výrobních řemesel, jež provázejí výrobu piva, a často naznačované podřízenosti šenkýřů vůči nákladníkům, mohlo by přinést zajímavá zjištění hlubší prostudování a porovnání artikulí všech těchto řemesel. Výsledkem takové práce by mohl být nejen komplexní popis celého procesu výroby piva, od sklizení a prvotního zpracování chmele a obilí až po konečný cíl, k němuž byla výroba směřována – šenkování nápoje. Svůj přínos by takové bádání mělo i na poli pozorování sociálního postavení pracovníků jednotlivých řemesel, vztahů mezi nimi, porovnání výdělečnosti jednotlivých řemesel apod.

Výsledkem praktické části práce bylo sestavení přehledu budějovických šenků a hospod a, dle dříve sestavené typologie pohostinských podniků, jejich následné rozřazení do uvedených kategorií. Jsem si vědoma, že archivní materiál byl v porovnání s jeho rozsahem vytěžen jen v nepatrném množství, což bude zcela jistě zapotřebí napravit v průběhu dalšího bádání. S využitím městských knih daly by se lépe sledovat proměny majitelů a s nimi

---

²⁴⁴ Zejména pokud jde o fondy SOKA ČB.

spojené změny názvů, zaměření hostince²⁴⁵ nebo stavební úpravy exteriérů i interiérů. Otázkou je, do jaké míry by se v této oblasti daly zohlednit např. soukromé archivy provozovatelů-současníků a případně se při dalším bádání vydat i touto cestou.

Nejtypičtější vnější ozdobou hostince, jež svým zřetelným umístěním²⁴⁶ měla lákat kolemjdoucí k občerstvení, bývala domovní znamení. V některých případech dochovala se až do současnosti, někdy na ně upomíná prázdná kartuš, jindy známe pouze z vyprávění či starších dochovaných textů, že ten který dům se domovním znamením honosil; obecně si však České Budějovice na zachovalost těchto drobných památek rozhodně nemohou stěžovat, jak je ostatně zřetelné z obrazové přílohy této práce. Domovní znamení bývala krom ozdoby domu a (pro tehdejší obyvatelstvo) jasného symbolu vyzývajícího k odpočinku a pohoštění též prvkem, jenž často hostinci propůjčoval jméno. Vedle tohoto způsobu pojmenování jsem se však musela pozastavit nad dalším, ne méně frekventovaným způsobem pojmenování domu – dle jména soudobého provozovatele hostince. Z informací shromážděných v bakalářské práci se již nyní dá vysledovat určitá souvislost mezi přítomností domovního znamení (tedy i příslušného pojmenování domu) a provozováním zájezdního hostince.²⁴⁷ Tato skutečnost mě přivádí k myšlence, zda domovní znamení nebyla fenoménem spíše podniků, které hostily a ubytovaly cizince na cestách – domovní znamení se totiž nestřídala tak často jako majitelé, a proto bylo pro pravidelně projíždějícího formana mnohem snazší zapamatovat si název oblíbeného podniku. Naopak měšťané, kteří navštěvovali hospody pravidelně, a to často na základě osobních vztahů s konkrétním provozovatelem, se mohli mnohem snáze přizpůsobovat proměnám držitelů domů; proto se v průběhu času můžeme setkat i s několika různými názvy jedné hospody odkazujícími na rodinu provozovatele.

Nicméně se však v práci stále vyskytuje velké množství „anonymních“ podniků, unichž známe jen několik provozovatelů z různých časových období; pro ověření či vyvrácení výše řečené myšlenky by tedy bylo opět zapotřebí dalšího podrobného studia, zaměřeného na majitele domů a domovní znamení, která se do dnešní doby ani blízké minulosti nedochovala.

Přiložené mapky demonstrují již v úvodu avizované zaměření práce na historické centrum města Českých Budějovic. Původní cíl, zmapování někdejšího stavu rozmístění hostinských podniků s přihlédnutím k jejich zaměření, byl splněn. Lze z nich vyčíst, kolik původních středověkých šenků bylo ve městě provozováno, i kolik pozdějších známých hostinců mělo kořeny v těchto původně jednoduchých výčepech. Je též možno se přesvědčit,

---

²⁴⁵ Zaměření na českou či německou skupinu obyvatel, zaměření na určitý druh provozované zábavy, prodáváného nápoje apod.

²⁴⁶ Štít domu, zavěšení nad vchodem apod.

²⁴⁷ Z celkem 15 hospod, jež měly své domovní znamení, jich prokazatelně 13 bylo zájezdním hostincem.

že formanské ubytovací hostince nebyly jen záležitostí předměstí, jak jsem sama zprvu očekávala, nýbrž se v nemalém počtu nacházely i uvnitř městských hradeb, často přímo na samotném náměstí. Mapky nastiňují například i popularitu, jíž se v Českých Budějovicích (ne)těšilo šenkování vína. Nakonec pak napomáhají orientaci v závěrečné kapitole, kde je vyprávění z historie jednotlivých hostinských podniků pojato formou jakési procházky budějovickými ulicemi.

Vedle prohloubení informací uvedených v poslední kapitole, může být dalším z cílů navazující práce rozšíření zaměření badatelského zájmu i mimo městské hradby, a v této souvislosti i posunutí hranic, jež vymezovaly práci časově – rozšířením na mladší období. Nakonec by snad, výhledově, zasloužily pozornost i krčmy a zájezdní hostince provozované v okolních vesnicích, jež přináležely k Českým Budějovicím, a jejich provoz v porovnání s trendy typickými pro královské město. To je však již skutečně látka hodna práce výrazně většího rozsahu a badatelského úsilí než jaké bylo i mohlo být věnováno této bakalářské práci.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Nevydané prameny

Archiv hlavního města Prahy, Cech šenkýřů a výčepníků Praha, Cechovní artikule a panovnické privilegia, inv. č. 1.

Archiv hlavního města Prahy, Cech šenkýřů a výčepníků Praha, Cechovní artikule a panovnické privilegia, inv. č. 2.

Archiv Národního muzea, Generální cechovní artikule 1739, sine sgn.

Národní archiv, Cirkuláře a vyhlášky I. (1549 – 1849), inv. č. 1516, kart. 20.

Státní okresní archiv České Budějovice, Cech hostinských, kart. 1.

Slovníky a encyklopedie

Encyklopedie Českých Budějovic. 1. vyd. Redaktor Juraj Thoma. České Budějovice: Nebe, 1998, 592 s. ISBN 80-238-3392-8.

SIEBENSCHIN, Hugo. *Německo-český slovník I: A-L*. 5. vyd. Praha: SPN, 1993, 805 s. ISBN 80-042-5978-2.

SIEBENSCHIN, Hugo. *Německo-český slovník II: M-Z*. 5. vyd. Praha: SPN, 1993, 757 s. ISBN 80-042-5978-2.

Literatura

AMBROŽ, Václav. *Ze starých Českých Budějovic: Sbírka pověstí a událostí města Českých Budějovic*. České Budějovice: Stráž lidu, 1921. 138 s.

ANDREAS, Petr. Českobudějovické cechovníctví v 16. století. *Výběr: Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. 2005, roč. 42, č. 3, 174 - 198.

ANTL, Theodor. Příspěvek k vývoji cechovníctví v jižních Čechách. *Památky archeologické a místopisné*. 1897, č. 17, 583 - 602.

BINDER, Milan a Jan SCHINKO. *Českobudějovické náměstí, aneb, Samsonova kašna, Bludný kámen a 48 domů*. 1. vyd. České Budějovice: M. Binder, 2007, 171 s. ISBN 978-80-903636-5-6.

BINDER, Milan a Jan SCHINKO. *Zaniklé hospody Českých Budějovic*. 1. vyd. České Budějovice: Milan Binder, 2012, 177 s. ISBN 978-80-87277-03-4.

BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. 1. vyd. Praha: Libri, 2001, 948 p. ISBN 80-727-7024-1.

BRUNO Z QUERFURTU. *Život a utrpení svatého Vojtěcha, biskupa a mučedníka*. V Břevnově: Benediktinské opatství, 1935. 93 - [I] s. Opus Dei; Sv. I.

DIVIŠ, Jan. *Pražské cechy*. Praha : Muzeum hlavního města Prahy, 1992. 159 s. Acta Musei Pragensis; 91 - 92.

FRANCEK, Jindřich. *24.10.1517 - Svatováclavská smlouva: urození versus neurození*. Vyd. 1. Praha: Havran, 2006, 122 s. Dny, které tvořily české dějiny. ISBN 80-865-1567-2.

GIBBONS, Ed. *All beer and skittles?: a short history of inns and taverns*. London: National Trust, 2001, 48 s. ISBN 07-078-0297-0.

HAJN, Ivo. Česko-německá pivná válka. *Dějiny a současnost: Kulturně historická revue*. 2002, roč. 24, č. 6, 13 - 16.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, Jan JANÁK a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, 570 s. ISBN 978-807-1069-065.

CHVOJKA, Jiří. *Město pod Černou věží: vyprávění z historie Českých Budějovic*. České Budějovice: Actys, 1992, 288 s. ISBN 80-901-2340-6.

JANÁČEK, Josef. Zrušení cechů roku 1547. *Československý časopis historický*. 1959, č. 7, 231 - 242.

JANOTKA, Miroslav a LINHART, Karel. *Řemesla našich předků*. Vyd. 1. Praha: Svoboda, 1987. 208 s. Členská knižnice.

KALOUSEK, Josef, ed. *Archiv český, čili, Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl XIV.* V Praze: Domestikální fond království Českého, 1895. 611 s.

KAVKA, František. Městské hospodářství Českých Budějovic v letech 1496 - 1570. *Jihočeský sborník historický*. 1965, roč. 34, 31 - 58.

KMENT, Zdeněk. *Hospody a jejich historická úloha v české společnosti, aneb, Hostince v Čechách, šenky na Valašsku a hospody ve Valašském Meziříčí*. 1. vyd. Valašské Meziříčí: Protis, 2011, 303 s. ISBN 978-802-5484-913.

KOVÁŘ, Daniel a Pavel KOBLASA. *Ulicemi města Českých Budějovic: [názvy českobudějovických veřejných prostranství v minulosti a dnes]*. Rudolfov: Jelmo, 1998, 374 s., [20] s. zčásti barev. obr. příl. ISBN 80-238-2894-0.

KOVÁŘ, Daniel. *Budějovický poutník, aneb, Českými Budějovicemi ze všech stran*. Vyd. 1. Praha: Baset, 2006, 252 s. Poutník (Baset). ISBN 80-734-0089-8.

KUBÁK, Jaroslav. *Topografie města Českých Budějovic 1540-1800*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočes. muzeum, 1973. 497 s.

MENDELOVÁ, Jaroslava. Osmipanský úřad na Starém Městě pražském do roku 1637. In: HOLEC, František. *Pražský sborník historický*. Praha: Panorama, 1984, 90 - 104. 17. ISSN 0555-0238.

MENDL, Bedřich. Počátky našich cechů I. *Český časopis historický*. 1927, roč. 33, č. 1, 1 - 20.

MENDL, Bedřich. Počátky našich cechů II.: Dokončení. *Český časopis historický*. 1927, roč. 33, č. 2, 307 - 346.

NOVOTNÝ, Vladimír. *Hospody a pivo v české společnosti*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1997, 259 p. ISBN 80-200-0639-7.

Osm století pražské samosprávy: výstava o vývoji pražské městské správy od 13. století do roku 2000, Glam-Gallasův palác 4. května - 6. července 2000 : průvodce výstavou. Vyd. 1. Editor Václav Ledvinka. Praha: Scriptorium, 2000, 175 s. ISBN 80-861-9716-6.

PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury. I (2), Kultura každodenního života od 13. do 15. století*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 489-997, xvi s. obr. příl. Učebnice pro vysoké školy.

PLETZER, Karel. Obrana českobudějovického práva míle v roce 1464. *Výběr: Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech*. 1973, roč. 10, č. 1, 1 - 4.

Prameny k dějinám státu a práva v Československu: (chrestomatie). 1. vyd. Editor Václav Vaněček. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957, 259 s. Učební texty vysokých škol (Státní pedagogické nakladatelství).

Průvodce po budějovických hostincích a kapitoly z jihočeské pivní historie. V Českých Budějovicích: Jihočeské muzeum, 1999, 179 s. ISBN 80-862-6003-8.

RAK, Jiří. "Tam, kde pivovary strmí.": Pivo a češství před první světovou válkou. *Dějiny a současnost: Kulturně historická revue*. 2002, roč. 24, č. 6, 17 - 21.

SEDLMEYER, Karl Adalbert. *Budweis : Budweiser und Stritschitzer Sprachinsel*. Miesbach : Bergemann + Mayr, 1979. 581 s.

ŠEVČÍK, Václav. *Historie cechovního zřízení řemesel a obchodu*. Sušice: nákl. vlast., 1925.

ŠUGROVÁ, Hana. *Prostituce jako sociálně patologický jev*. Brno, 2009. Diplomová práce. Univerzita Tomáše Bati v Zlíně. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Blahoslav Kraus.

VORAGINE,, Jacobus de. *Legenda aurea*. Vyd. 3. Překlad Anežka Vidmanová, Václav Bahník, Irena Zachová. Praha: Vyšehrad, 2012, 444 s. ISBN 978-80-7429-237-8.

VOREL, Petr. *Od pražského groše ke koruně české: průvodce dějinami peněz v českých zemích*. Vyd. 1. Praha: Rybka, 2000, 551 p., xvi p. of plates. ISBN 80-861-8236-3.

WINTER, Zikmund. *Český průmysl a obchod v XVI. věku*. V Praze : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1913. 681 s.

WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*. V Praze : Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906. 976 s. Spisy musejní ; č. 170.

WINTER, Zikmund. *Kulturní obraz českých měst : život veřejný v XV. a XVI. věku*. Díl druhý. V Praze : Nákladem Matice České, 1892. 484 s. Novočeská bibliotéka; 29.

WINTER, Zikmund. *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách: (1526-1620)*. V Praze: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1909. 749 s.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Dům „U Tří kohoutů“

Příloha č. 2: Hotel Zvon

Příloha č. 3: Dům čp. 256

Příloha č. 4: Vinárna „U Hroznu“

Příloha č. 5: Dům „U Černé růže“

Příloha č. 6: Dům „U Modrého hroznu“

Příloha č. 7: Dům „U Černého orla“

Příloha č. 8: Dům „U Zlatého beránka“

Příloha č. 9: Mapa 1, Várečné domy s pravděpodobným provozováním šenku od roku 1540

Příloha č. 10: Mapa 2, Druhy pohostinství v 18. a 19. století v Českých Budějovicích

Příloha č. 11: Mapa 3, Formanské a ubytovací hostince

Příloha 1

Obrázek 1: Dům čp. 261 „U tří kohoutů“

Příloha 2

Obrázek 2: Hotel Zvon

Příloha 3

Obrázek 3: Dům čp. 256

Příloha 4

Obrázek 4: Dům čp. 214 „U Hroznu“

Příloha 5

Obrázek 5: Dům čp. 30 „U Černé růže“

Příloha 6

Obrázek 6: Dům čp. 448 „U Modrého hroznu“

Příloha 7

Obrázek 7: Dům „U Černého orla“

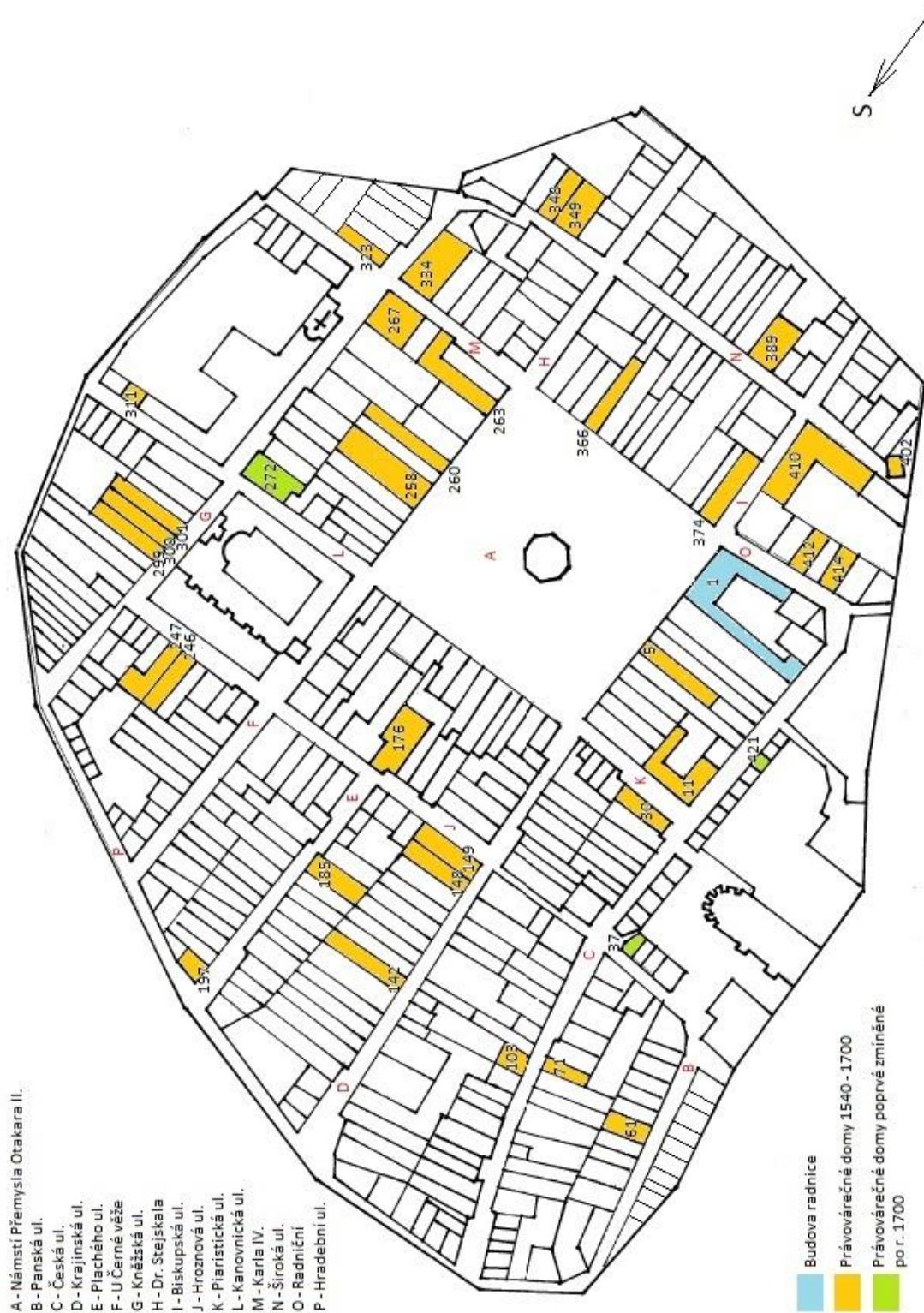
Příloha 8

Obrázek 8: Dům čp. 123 „U Zlatého beránka“

Příloha 9

Obrázek 9: Várečné domy s pravděpodobným provozováním šenku od r. 1540

Příloha 10

Obrázek 10: Druhy pohostinství v 18. a 19. století v Českých Budějovicích

Příloha 11

Obrázek 11: Formanské a ubytovací hostince